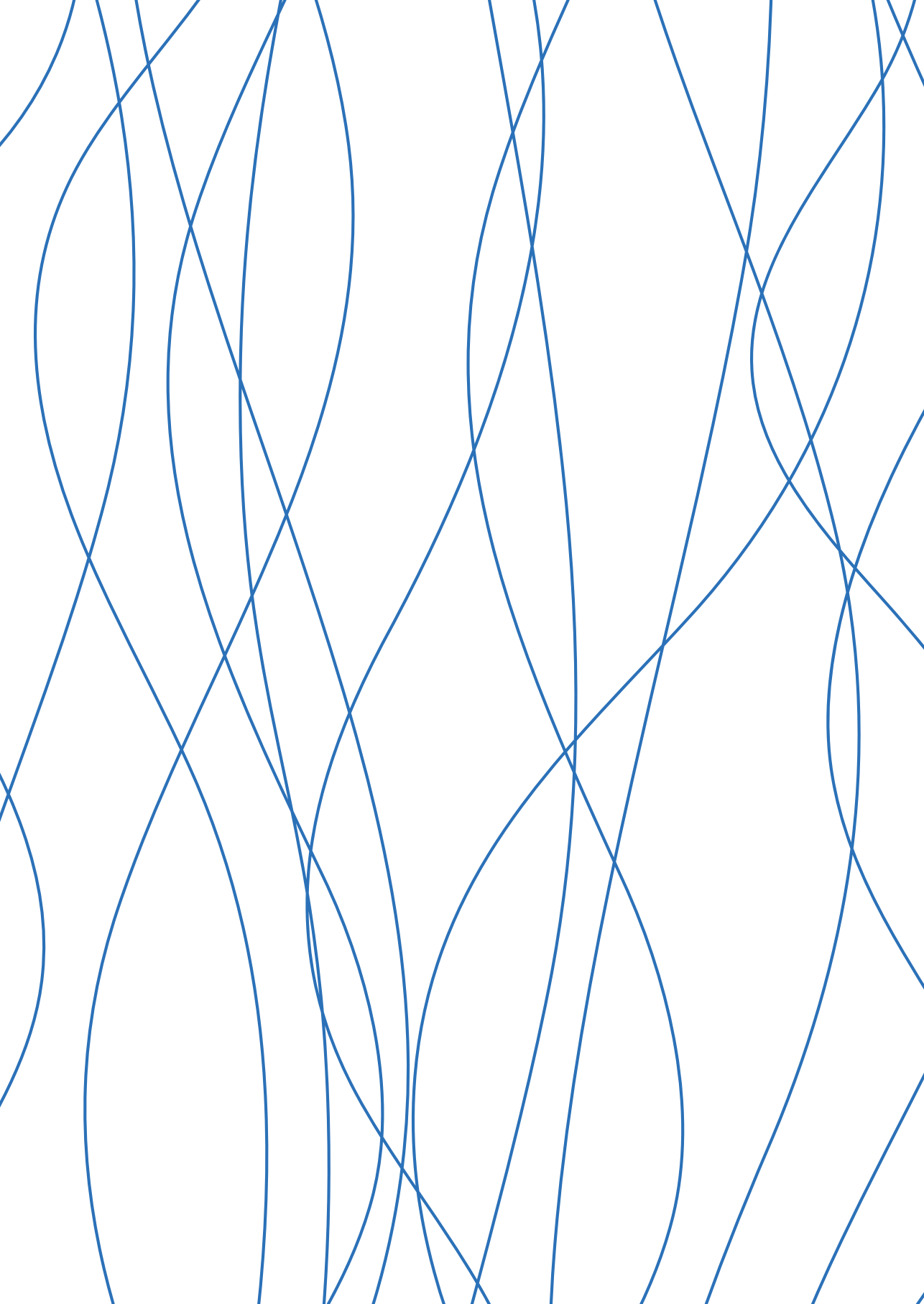

Koostöös on jõud

**100 AASTAT SIGADE
ÜHISTULIST ARETUST**

Koostöös on jõud

100 aastat sigade
ühistulist aretust

EESTI TÕUSIGADE ARETUSÜHISTU

Koostöös on jõud. 100 aastat sigade ühistulist aretust

Väljaandja: Eesti Tõusigade Aretusühistu

Koostajad: Alo Tänavots, Aarne Põldvere, Kristina Traks

Teostus: Meediapilt OÜ

Toimetaja: Heli Lehtsaar-Karma

Korrektuur: Sigrid Kahar

Kujundus: Eve Rammo

Esikaane foto: Shutterstock

Trükk: Greif OÜ

ISBN 978-9916-4-1974-8

Autoriõigus kuulub Eesti Tõusigade Aretusühistule, varalised õigused kuuluvad materjali tellijale. Raamat valmis Maaeluministeeriumi ning Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Ameti (PRIA) tellimisel. Kõik autoriõigused on kaitstud.

Euroopa Maaelu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeringud
maapiirkondadesse

**EESTI
TÕUSIGADE
ARETUSÜHISTU**

ESTONIAN PIG BREEDING ASSOCIATION

Sisukord

Tahet, huvi ja usku!.....	5
Eesti seakasvatusest 20. sajandi esimesel poolel ja enne seda	9
Sigade aretusest alates 20. sajandi teisest poolest.....	37
Eriline ärimudel ja põlvkonnavaheetus Vasulas.....	59
Sead lisavad omakasvatatud viljale väärtust.....	63
Aarne Põldvere, Eesti sealiha kvaliteediuuringute teerajaja.....	67
Kuidas Eesti tõusead piiri taga ilma tegid.....	73
Ermo Sepa nullist üles ehitatud seakasvatus.....	79
Sõõm värsket õhku ehk projekt „Sealiha tootmise parandamine Eestis“	83
Sigade kunstliku seemendamise arendamisest sai missioon.....	87
Ärge viige sigu kombinaati, vaid Nõukogude Liitu tõugu parandama!.....	91
Tarmukas poolsajand Hinnu seafarmis	95
Seakasvatus on kui sõit Ameerika mägedel	99
Sigade söötmine on täppisteadus.....	105
Kasutatud allikad	110

Tahet, huvi ja usku!

Anu Hellenurme

Eesti Tõusigade Aretusühistu juhatuse esimees

Selles, miks eestlasi maarahvaks hüütakse, pole midagi juhuslikku: vähemalt 5000 aastat on Eestis järjepidevalt põldu haritud ja koduloomi peetud. Sigu on siinmail kasvatatud vähemalt 4000 aastat. Viimased 100 aastat aga on seda Tööd (kasutan siin suurt algustähte sügava lugupidamise märgiks) tehtud täiesti uutmoodi – organiseeritult ja tiptasemel.

Viivi Luik on sõnastanud, et mõtestatud ja hingestatud töö hingestab ja mõtestab omakorda maailma. Töö üks suur saladus ongi see, et pühendumisega tehtud töö peaesmärk on töö ise, täpsemalt kõik see, mida töö abil luuakse. Tulu ja karjäär võivad olla ning enamasti ongi boonuseks, kuid kõige suurem tasu on siiski tööroõm, mis tekib sellest, et inimene on end proovile pannud, ei ole raskel hetkel alla andnud, vaid on vastu pidanud ja hakkama saanud.

See raamat, mis maalib meile pildi Eesti seakasvatusest viimase 100 aasta jooksul, sellistest erakordsetest inimestest räägibki. Inimestest, kelle puhul on eesmärgile pühendumus seotud kirega. Kellele on töö tööpoolest eneseteostus ja eneseväljendus. Ja pole mingit vahet, kas need inimesed löid sajand tagasi Eesti Seakasvatajate Seltsi, või on vapralt Eesti seakasvatuse taset hoidnud tänapäeval, mil seakatkule järgnesid koroona-aastad ja seejärel naabruses alanud sõda. Need inimesed mitte ainult ei mõtesta maailma, vaid muudavad seda ka kõvasti paremaks paigaks.

Elades individualismi sündroomi ajastul, ei saa ma Eesti seakasvatuse 100. aastapäeval ütlemata jätta: peame tänama sajandi eest elanud tarku inimesi, kes said üle oma egost ja asusid seakasvatust ühiselt arendama. Eesti seakasvatus on selge näide, et kümme inimest, kes ühiselt tegutsevad, on palju suurem jõud kui sada inimest, kes igaüks omaette toimetavad. See, et Eesti pee-

kon Inglismaale jõudis, selle taga ei olnud kaugeltki ainult ühine turundus- ja müügitegevus. See algas palju kaugemalt – ühisest pingutusest aretuses.

Viimase 100 aasta jooksul on Eesti seakasvatust kõvasti räsitud erinevad sündmused ja poliitilised tuuled. Viimasel ajal on koguni kuulda olnud arutlusi, kas peaks seakasvatusega otsad kokku tõmbama. Valitsus maksaks sektorst väljumise eest toetust ja Eesti seakasvatusel olekski kriips peal. Nagu me teame, odavat Euroopa (kui mitte mõne muu piirkonna) sealiha saab Eestisse tuua küll. Siin on siiski agasid kõvasti rohkem kui üks.

Esiteks, me teame, et Eesti sealiha on puhas liha. Eesti sealiha on kvaliteetne. Me teame, kus need sead on kasvanud ja kes neid on kasvatanud.

Teiseks, hävitaksime terve sajandi pikkuse aretustöö vilja. See on nii paljude inimeste pühendunud ja mõtestatud töö. See on Eesti traditsioon! Ka tänapäeval on Eesti seal tugev ekspordipotentsiaal!

Kolmandaks, kui räägime jätkusuutlikust majandamisest, siis kas tõesti on mõttekas Eesti teravili eksportida Hispaaniasse ja seal kasvatatud sealiha vedada Eestisse tagasi? Lugegem kokku need kütusekilomeetrid, mis läbi põletatakse – kas me sellist rohepööret tahtsimegi? Ärgem unustagem, et toidukasvatamise käigus tekib oskus elada loodusega harmoonias ja kokkuvõttes väheneb ka süsiniku jalajälg.

Neljandaks, me ei saa üle ega ümber toidujulgeolekust, mis, nagu elu näitab, ei ole täna mitte grammigi vähem aktuaalne kui sajand tagasi. Oma rahvale peab toit olema tagatud ka siis, kui tarneahelad kriisides ei toimi. Seda oleme juba kogenud. Carl Robert Jakobsoni sõnad on nüüdisajal tähenduslikumad kui kunagi varem: „See rahvas üksi võib oma vabaduse peale julge olla, kellel liha ja leib omaenese päralt on.“

Loodan kogu südamest, et suudame ühisel nõul ja jõul ühendada väed, et meie toidutootmine pööraks suuna üles. Meil on ühistarkust, mis tuleb toidutootmise vankri ette seada, sellega loome häid võimalusi teadusele, kultuurile, meile kõigile. Konkurentidest peavad saama koostööpartnerid, sest ainult nii saavutame kestliku toidutootmise eesmärgid. Valdkonnad, kuhu investeerida, on teadus, innovatsioon ning noored põllumehed ja loomakasvatajad.

See, kuhu oleme Eestis oma sealiha kvaliteediga välja jõudnud, on hindamatu väärtusega. Jah, meie tähtsaim missioon on katta eestlaste toidulaud kodumaise toorainega ja hoida elus esivanemate pärandit, et laudast jõuaks taldrikule täisväärtuslik, tervislik ja puhas toit. Meie toidulaua säilitamine ei ole ainult Eesti riigi kohustus, see on ka meie privileeg ja auasi. Nagu ütles

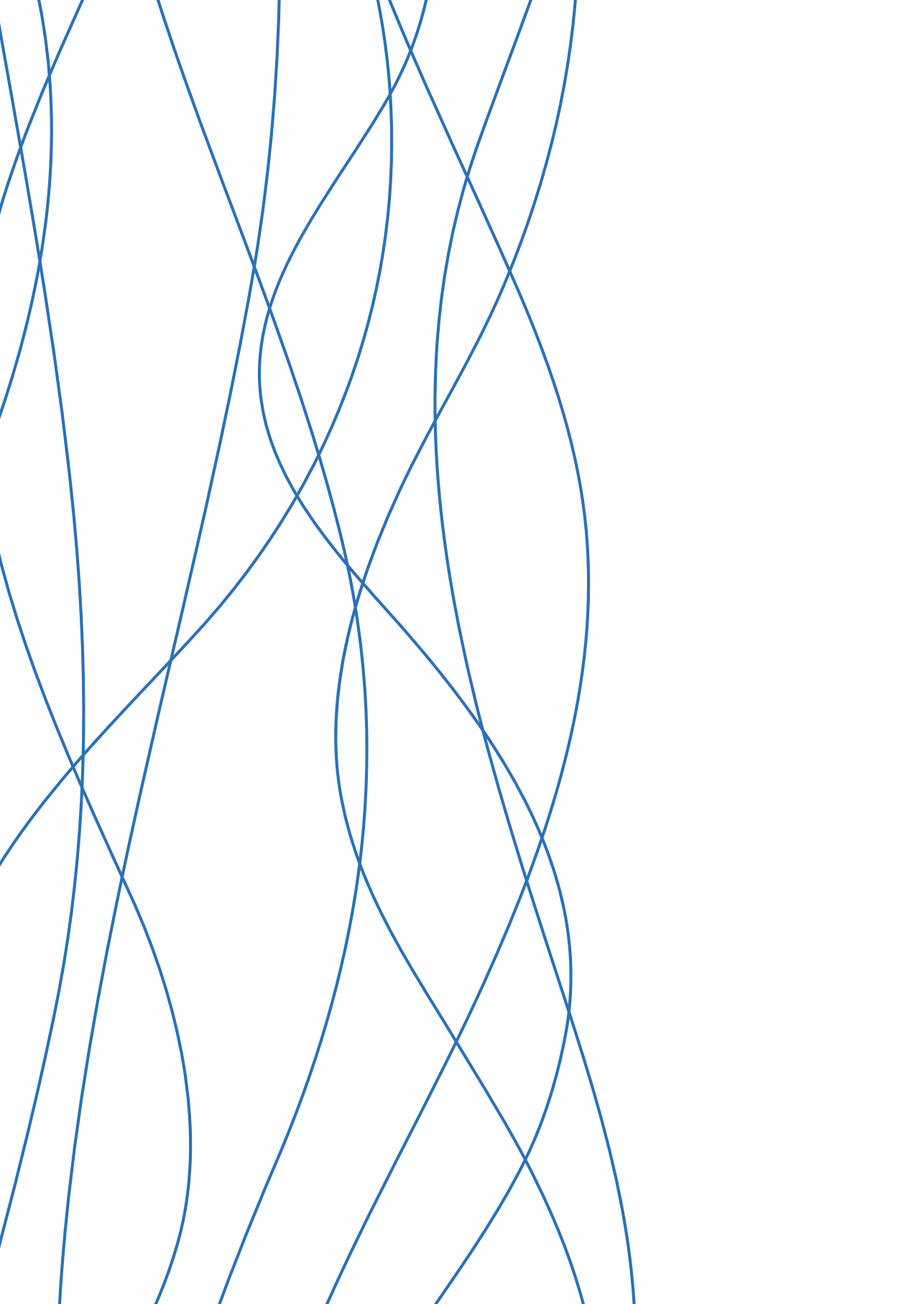
seakasvatuse 100. aastapäeva konverentsil Tartu Ülikooli raamatukogu direktor Krista Aru: „Ühistegevus ei ole mitte ainult ühine äritegevus, vaid seda on alati kandnud ka aateline ja kultuuriline pool. Nii kui ühistegevus muutus natuke tugevamaks, hakkas see võtma vastutust kultuuri säilimise ja Eesti rahva eneseuhkuse eest. See on ehk ühistegevuse kõige suurem panus. Me peaksime ka täna just sellele ühistegevuse küljele rohkem mõtlema.“

Kunstnik Anu Raud on öelnud, et inimese kõige suurem väärtus on head mõtted. Tahet, huvi ja usku! Meil tuleb leida lahendusi, mitte vabandusi. Vastandumine tuleb pöörata koostööks ja läbirääkimised tuleb viia uuele tasemele. Avatus, läbipaistvus, usaldusväärsus peavad saama meie eesmärgiks.

Sellesse raamatusse mahtus vaid väga väikene osa Eesti seakasvatuse inimeste lugudest. Sügav kummardus kõigile, kes aastakümnete jooksul on hinge ja südamega meie toidulaua eest hoolt kandnud!

Eesti Tõusigade Aretusühistu nõukogu ja juhatus. Esimeses reas vasakult Anu Hellenurme, Anu Allas ja Ulve Märtsen. Teises reas vasakult Teet Soorm, Alar Põldmaa, Mati Tuvi, Timo Vunder, Ermo Sepp ja Raul Maripuu. Foto: Julia-Maria Linna

Eesti seakasvatusest 20. sajandi esimesel poolel ja enne seda

Alo Tänavots

Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi vanemlektor

Euroopa seakasvatuses oli 19. sajand murranguline, kuna sel ajal kujundati valdavalt Suurbritannias mitmed uued seatõud, millest mõnigi on laialdaselt levinud ka tänapäeval. Eestis kasvatati 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses nii lont- kui ka kikkiskõrvalisi maasigu. Küll aga impordisid siinsed mõisnikud ja suurmaaomanikud Suurbritannias vastloodud tõugusid kohalike maasigade parandamiseks. Nii võib 1867. aasta Balti Põllumajanduse Nädalalehest (Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft) lugeda, et 1866. aastal oli edukalt edasi mindud maasea parandamisega, ristates neid inglise berkširi, jorkširi ja suffolki tõugu kultidega. Mõisatest jõudsid imporditud tõugude järglased ka ümberkaudsetesse taludesse, kuhu küll mõistagi ei müüdnud paremaid pörsaid. See aitas Eesti iseseisvumise algusaastateks kujundada väga erineva välimikuga maasea.

19. sajandi lõpul kasvatati Eestis peamiselt rasvasigu oma majapidamise tarbeks. Kui aga oma majapidamise sealihatarve oli kaetud, siis tekkis vajadus sigu müüa ka väljapoole. Peamised müügikanalid olid kohalik ja Veneturg, kuid jõuti ka Saksamaale. 1898. aastal soovitas põllumajanduskandidaat Georg E. C. Bähncke hakata Balti põllumeestel Taani eeskujul eksportima peekonisigu Inglismaale. Juba samal aastal leidis ka Kastre mõisnik Nikolai von Essen, kelle sead olid Tartu koduloomade näitusel auhindu pälvinud, et rasvasigadest tasuvam ja kasumlikum on viia peekonisigu Liepaja sadama kaudu Inglismaale.

Suurbritannias aretatud tõugusid kasutati Eesti kohalike sigade parandamiseks. Fotel on arvatavasti suffolki või berkširi tõugu sead 1890. aastatel krahv Bergi majapidamises.
Foto: perekond Bergi arhiiv, Rahvusarhiiv

Käpa talu sigade aed Hellenurmes 1910. aastal. Foto: Valga Muuseum

Kohalik siga Ruhnu saarel. 2,5-aastane emis, kehapikkus 2,5 jalga (~76 cm), kaks pesakonda: esimeses pesakonnas neli ja teises pesakonnas kuus pörsast. Foto: Karjamajandus, 12/1930

Piimakarjakasvatuse hooga arengu tulemusena tekkis mõisatesse järjest enam meiereisid. Leiti, et võitootmise kõrvalsaadusena tekkivat kooritud piima on kõige tasuvam sigade abil peekoniks väärindada. Viie mõisniku eestvõtmisel asutati Tartusse 1902. aastal Tamme kõrtsi asukohale Riia maantee äärde Põhja-Liivimaa eksporttapamaja, et turustada sealiha Inglismaale. Tapamaja töötas aga ainult kolm aastat – selle sulgemise põhjuseks olid juhtimisvead, mistõttu ei suudetud tagada piisaval arvul sigu kasumlikuks töötamiseks. Luhtus ka lisakapitali kaasamise püüe. Kohaliku eksporttapamaja puudumisega kadus pikkamööda päevakorrast peekonisigade kasvatamine, mistõttu suurenes tähelepanu rasvasigadele, keda kasvatati Venemaa turu nõuete kohaselt. Aastatel 1908–1909 oli dr A. Eisenschmidt andmeil Tartumaa 73 talus keskmiselt 4,3 siga ja 8,0 pörsast, kellest enamik olid inglise suure valge tõu tunnusjoontega maasead.

1913. aasta Põllutöölehes nr 48 avaldas Johann Georg Hansen, kellest sai hiljem Eesti peekonitööstuse teerajaja, teesid sigade kasvatamise edendamiseks Põhja-Liivimaal. Eesmärgiks seati ühistapamajade ja sugulavade asutamine, vajadus lahendada sigade tõuküsimus ning sisse seada sigade tõuraamat. Ühtlasi said need teesid aluseks hilisemale iseseisvusaegsele seakasvatuse kavale.

Tõu valikul otsustasid väikepõllupidajad 1914. aastal Põhja-Liivimaa põllumeeste päeval Viljandis inglise suure valge seatõu kasuks. Otsustati rajada kuldijaamad, sugulavad ja palgata konsulent. Samal aastal asutatigi viis kuldijaama kuue kuldiga ja üks sugulava Päriveres Johann Hanseni majapidamises, mis töötas Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseksi juhutuse ja valve all. 1915.

Sigade karjatamine tee ääres 20. sajandi alguses. Foto: J. Parikas, Eesti Vabaõhumuuseum

aastal müüdi sealt põllumeestele 85 sugupörsast. Sigade tõuküsimuses valitses siiski veel selgusetus. Seakasvatuse instruktorit ametisse panna ei jõutudki.

Kokkuvõtteks saab öelda, et kuni iseseisvusajani tehti seakasvatuse edendamiseks Eestis küll ratsionaalseid otsuseid, kuid kogu sektori arenguplaani puudumise tõttu olid need siiski juhuslikud ja mõju oli lühiajaline. Puudus kindel visioon välisturu kohta, mistõttu ei olnud kindlaid nõudeid ka siseturul müüdavatele sigadele. Seetõttu kasvasid sead kehvades oludes ja neid nuumati alles enne tapmist, et saada paksu pekikihiga sead. Ka aretuse organiseerimatus kajastus sigade madalas jõudluses ja halvases tervises. Küll aga oli positiivne, et sel perioodil ilmusid mitmed juhised sigade kasvatamiseks.

ASUTATAKSE EESTI SEAKASVATAJATE SELTS

Aastal 1919 toimunud maareformi käigus riigistati suurmaaomandused ning loodi riigi tagavaramaa ja uued talukohad. Saadud maa võimaldas talunikel hakata hoogsamalt arendama põllumajandust. Kuna olulisim põllu-

Seakasvatajate päev Kuremaa mõisas 13. augustil 1939. Loomaarst, sh Eesti Seakasvatajate Seltsi juures töötanud Leonhard Voltri ettekannet pidamas. Foto: Postimees, Rahvusarhiiv

majandusloom oli piimaveis, siis tekkis piima väärindamiseks hulk meiereisid, milles tootmise kõrvalproduktina tekkinud lõssi ja vadakut sai süüa sigadele. Arvestati, et ühe keskmise piimatoodanguga lehma kohta võiks talus pidada kaht peekonisiga. Innustatuna piimasaaduste ekspordiedust sooviti sama korraldada ka seakasvatustes peekoniga. 1922. aasta kevadel ilmus mitmes ajalehes järgnev kuulutus (kirjaviis muutmata):

Eesti seakasvatajatele.

Enne sõda mängis seakasvatus Eestis kaunis suurt osa. Seakasvatuse arenemine käis käsikäes peajaslikult piimakarja arenemisega, kuna sigade kaudu kooritud piima ära sai kasutada. Kaasa aitas seakasvatuse arendamisele ka laialdane kartulikasvatus, kuna seakasvatuse saadustele omalt poolt head turgu Peterburi pakkus.

Sõja ajal tuli seisak, nagu muu karjapidamise alal, nii ka seakasvatusse. Viimasel ajal hakkab seakasvatus jäl-

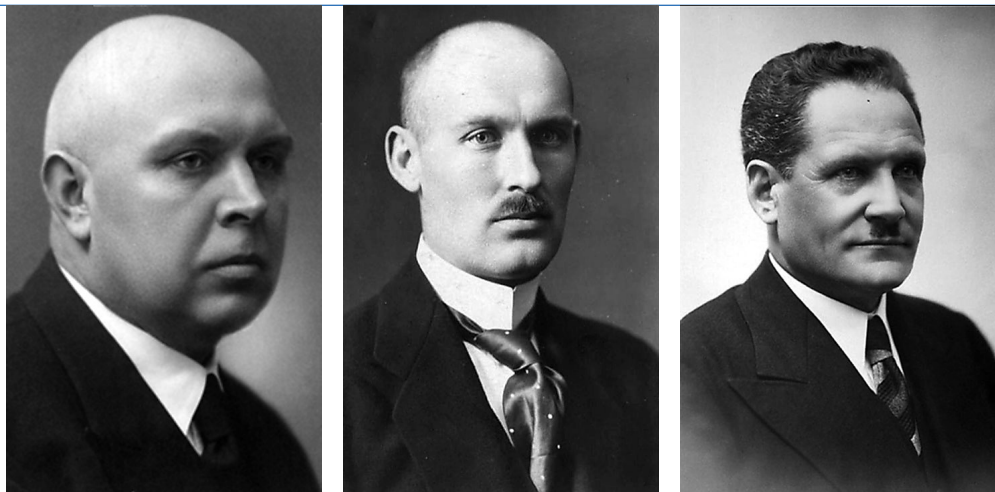
le endist tähendust omandama. Kuid muutunud oludes, tuleb seakaswatajatel teatud raskustega wõidelda. Kõige pealt tuleb Eesti seakaswatust osalt ümberorganiseerida uue Lääne-Euroopa turu nõuete kohaselt, mis wastawaid teadmisi nõuab. Teine raskus peitub sugusigade muretsemises. Sennised sugusigade lawad on osalt häwinenud, osalt nõuawad tungiwalt wärskendust. Wäljastpoolt sugusigade sissewedu käib aga üksikutel isikutel täitsa üle jõu.

Seakaswatajate ühinemise mõte on sellepärast juba mõnda aega liikumas. Et selle mõtte teostamisele algust panna, on rühm seakaswatusest huwitatud isikuid 20. maiks s. a. kell 5 p. l. põllutööministeeriumi ruumides koosolekut otsustanud korraldada, millest kõiki seakaswatajaid osa wõtta palutakse. Koosoleku päewakorras on:

- 1) Eesti seakaswatajate seltsi asutamine ja seltsi põhikirja wastuwõtmine.*
- 2) Eriteadlaste ettevalmistamine seakaswatuse alal.*
- 3) Sugusigade lavade asutamine.*
- 4) Mitmesugused muud koosolekul üleestõstetud küsimused. Üks asjast huwitatud.*

Kahjuks ei ole teada, millise tulemusega see koosolek lõppes, kuid 1922. aasta lõpus avaldas Põllumajanduse Peawalitsus seakasvatuse kava, mille aluseks olid osaliselt Johann Hanseni eelmainitud teesid sigade kasvatamiseks. Kavas seati eesmärgiks, et sealihal saab eksportkaubana olema samasugune tähtsus kui piimasaadustel. Välisuruna nähti Inglismaad, mistõttu langes tõuvalik jorkširile ehk suurele valgele tõule, et toota turunõuetele vastavat peekonit. Samas sooviti arendada ka kohalikku maatõugu siga, kes oli vastupidavam kohalikes tingimustes.

Ehkki Eesti Seakaswatajate Seltsi (ESS) polnud veel ametlikult asutatud, siis nähti tõuaretuse edendajana ette just seda organisatsiooni. Seakasvatusalaste katsete korraldamiseks peeti vajalikuks asutada riiklik katsejaam ja Tartu Ülikooli juurde sigade haiguste uurimise laboratoorium. Riiklikke toetusi lubati veel eriteadlaste ja instruktorete palkamiseks, sugusigade muretsemiseks ja katsete korraldamiseks. Välismaalt ESS-i kaudu riigi abirahadega

Eesti Seakasvatajate Seltsi asutajad: Põllumajanduse Keskühistu Estonia direktor Johann Georg Hansen, Riigikogu liikmed Theodor Pool ja Otto Rudolf Pärilin. Fotod: Eesti Rahvusarhiiv

ostetud tõusead tuli paigutada tunnustatud sugulavadesse ja kuldijaamadesse. Kuldijaamade pidajaile lubas põllutöoministerium üksikute sugukultide ostmiseks rahalist toetust. Kontrolli kuldijaamade ja sugulavade üle pidi samuti tegema ESS.

ESS-i ametlikuks asutamise kuupäevaks loetakse 1. märtsi 1923, kui Põllutöoministeriumi ruumides peeti seltsi esimene peakoosolek, kus osales 68 põllumajandustegelast ja põllumeest. Seltsi juhatuse esimeheks valiti Johann Hansen (Põllumajanduse Keskühistu Estonia direktor), sekretäriks Theodor Pool (Riigikogu liige ja põllumajandustegelane) ning kassahoidjaks Otto Rudolf Pärilin (Riigikogu liige, talunik). Kaks esimest olid ka seltsi põhikirja koostajad. Seltsi nõukokku kuulus kümme liiget.

ESS-i peamine ülesanne oli Eesti oludele vastavate sigade aretamine. Tegevuses lähtuti 1922. aastal vastu võetud seakasvatuse edendamise kavast. ESS korraldas ja koordineeris sigade tõuaretust seakasvatajate seas, tegeles tõuraamatu pidamise, kuldijaamade ja sugulavade asutamise ning seakasvatajate nõustamisega nii sigalate ehitamise kui ka sigade pidamise ja söötmise teemadel. Peeti vajalikuks sugulavade pörsaste kontrolli katsejaamades. Korraldati nii näitusi kui ka praktilisi õppepäevi taludes ja ka katsejaamades.

Kohe asus selts otsima instruktor-asjaajajat ja kõrgema haridusega eriteadlast. Seltsi esimeseks seakasvatuse instruktoriks sai 1923. aastal Jo(u)han Otlot, kelle ülesanne oli kirjavahetus ja tegevuste organiseerimine, ning 1924. aastal seakasvatuse eriteadlaseks Jakob Velitar (Kükamees), kes te-

Eesti Seakasvatajate Seltsi näitus Kuressaare lossis, lipu taustal konsulent August Kiilaspea.
Foto: Linda Pärn

geles tõuaretuse ja tegevuste tegeliku korraldamisega. 1927. aastal võttis ESS tööle loomaarst Leonhard Voltri, kes pani aluse haiguste tõrjele sugulavades ja propageeris kursustel sigade tervishoidu. Tema suure panuse tulemusel oli 1933. aastal 88% sugulavadest haigustevabad.

Eesti Seakasvatajate Seltsi juures töötas pidevalt 7–13 konsulenti, lisaks veel osalise tööajaga töötajad. Nii näiteks asusid 1936. aastal konsulendid Tallinnas, Väike-Maarjas, Tartus, Võrus, Pärnus, Viljandis, Märjamaal ja Kuressaares, kelle ülesandeks oli lisaks nõuandele ka sigade tööraamatuse märkimine ning sugusigade ja pörsaste hankimine talunikele. Esimese 15 tegevusaasta jooksul oli seltsil 1600 liiget ja selle heaks töötas 34 inimest. Kokku toodi Eestisse 147 sugusiga, eksporditi 365 ja asutati 1567 kuldijaama. 1943. aastal kuulus ESS-i koosseisu 1350 liiget.

Eesti Seakasvatajate Selts likvideeriti koos teiste ühistegelike põllumajandusorganisatsioonidega 1947. aasta lõpus ENSV Ministrite Nõukogu määrusega. Lontkõrvaliste ja suurt valget tõugu sigade aretuse juhtimiseks loodi järgnevatel aastatel riiklikud tõulavad.

Taanis sugusigu ostmas

(Kirjaviis muutmata)

J. Welitar, ESS sekretär

Karjamajandus 11, 1930

Asudes teele Tallinnast, et paari päewa pärast jõuda Taani, sinna eeskuju maale, kust oleme ostnud ja kawatseme selgi korral osta sugusigu, paratamatult tundub vähe ärewust tagajärgede pärast, mida reis wõiks anda. Kawatseme sel korral osta 8 sugusiga – 3 kultu ja 5 tiinet emist, neist 2 kultu ja kaks emist suur walget inglise tõugu ja 1 kult ja 3 emist taani maatõugu.

Läbistanud Läti ja Leedu, millest esimene maastiku ja ehituste poolest linnulennult sarnaneb meie kodumaale, teine aga kaugelt kurwema pildi pakub oma tasase, sügisel wee all kannatawa maapinnaga ja wiletsate lagununud katusetega majakestega ning rohkete ristidega tähistatud sõja-aegadest pärit ühishaudadega, jõuame Saksa piirile, kus ümbrus omab otsekohe kultuurilisema ilme. Kaowad korraldamata wõsad ja poris uppuwad teed ning wiletsad majakesed. Neid asetawad lagedad wiljapõllud, mida läbistawad puuridadega palistatud teed, telliskiwist ehitatud majad ja korraldatud metsatukad. Ädalapõllud on rohelistemad ja wiljakõrs tugewam, siin ja seal näha olewad hobused ja lehmad rammusamad.

Läbistanud Berliini, jõuab rong peagi Taani wäina kaldal asuwasse Warnemündesse, kust asume aurupraamile, mis wiib meid juba Taanisse.

Tahtmata tekib mõte, et siit meretagust kümnetest saartest koosnewast riigist mis wäiksem kui kodumaa, peab minema otsima kodumaa jaoks kultuuri!

Umbes 1½ tunni pärast hakkawad paistma liivased Taani saarte kaldad ja warsti jõuamegi jälle kindlale pinnale. Sõidame üle rikka Falsteri saare. Kahelpool teed näeb ainult põldu, mille keskel üksikud talud. Neid paistab silma korraga 6–10. Kõikidel uued telliskiwist hooned punaste

kiwikatustega. Wanemad majad on wärwitud walgeks; neil tuleb ette rookatusaid. Nelja nurka ehitatud majad moodustawad keskel õue. Majade ümber on wäike aed ja puusalu. Puutuwad silma kestwad koplid, kus rohi weel haljas. Koplites sageli hästi toidetud karjad. Kanakarjad talude lähedal, enamasti traatwörgust aedades. Suuri juurwiljapõlde wõib märgata igas talus; juurwilja koristamine on hoogsalt käimas. Sigu ei näe wäljas kusagil.

Falsteri saar on umbes sama suur kui meie Hiiumaa, kuid seal on 3 eksporttapamaja. Järgmine saar on Seeland, kus asub ka Taani pealinn oma miljoni elanikuga. Seeland on Taani pea seakaswatuse maa: siin on 14 eksporttapamaja ja 42 sigade sugulawa, sealjuures on Seelandi saar 1/5 kogu Taanimaast.

Seelandis kaswatatakse peajasjalikult taani maatõugu sigu, siin asuwad kuulsad sugulawad nagu Höwdingsgaard, kelle sead möödunud suwel Kopenhageni näitusel said enamikus kõrgemaid auhindu, wennad Olsen'ite Daastrupi sugulawa, B. L. Larsen'i Elisagaard'i sugulawa ja hulk teisi.

Kõigist neist sugulawadest on juba warem meile sugusigu ostetud. Esimese reisi tegime B. L. Larsen'i majapidamisse, kus on terwelt neli sealauta. Talu suurus on 30 ha, kuid sealt maksetakse 2000 krooni mitmesuguseid maksusid. Peasissetulek on sigadest, keda müüakse niihästi suguloomadeks kui ka peekonsigadena. Praegu saadakse peekonse eest keskmiselt 68 krooni ja teenitakse sealjuures pere-mehe arwestuse järele sea kohta 15 krooni puhast. Järgmine sissetulekuhallikas on heinaseemnekaswatus.

Siin lähedal asub ka kuulus 1500 peekonse kaswataja Tholstrup, kelle sealaudad moodustawad kinnise neljakandilise labürindi, kus sead asuwad kahel korral.

Söödaks sigadele on igalpool jahu ja mitmesugused söödasegud. Peekonsigu wälja ei lasta; ka sugusead leiawad selleks wähe aega. Inglisetougu sigu Seelandilt ei leia; selleparast tuli sõita üle Füüni saare Jüti poolsaarele.

Füünil leidub mõlemaid tõugu sigu, kuid kõik sugulawad

olid wanematest sigadest (8–10 kuud) tühjaks ostetud. Oli ju Taanis möödunud suwel ennekuulmata suur sugusigade nõudmine. Ühest sugulawast Jütis, kust ostsime Oisu mõisale kaks inglisetõugu emist, oli möödunud suwel müüdnud 96 sugukulti hinnaga 300–500 kr. tükk.

Jüti poolsaarel kaswatakse rohkem inglise sigu. Siin asuwad kõige paremad sugulawad nagu Thorning Toftegaard, kust möödunud korral ostsime Öisu Toomase, kes Tallinna näitusel sai kõrgema auhinna. Ka nüüd ostsime sealt ühe noore kuldi Imastu sugulawale. Teisest paremast Jüti inglissigade sugulawast – Honum'ist ostsime ühe 12 kuise kuldi Wana-Wõidu mõisale ja ühe tiine emise Ed. Böckler'ile. Nendes sugulawades on palju tööd tehtud: sugukultide hinda arwestatakse siin juba tuhande krooniga.

Ka maatõugu sigade kaswatajad teewad Jüttis tööd: siin on teisel kohal asuw sugulawa Mariendal (Höwdingsgaard Seelandis on esimesel kohal), kus asub kuulus sugukult Stendis Mariendal (tema wõistleja Frederik asub Höwdingsgaard'is). Mariendalist ostsime ühe tiine emise hr. Uritam'ile. E. Linkhorst'ile Jütist ostsime weel noore tiine emise Watrup Lundgaard'ist ja G. Anton'ile noore kuldi Thorning Westegaardist. Tulles Jütist Seelandisse tagasi ostsime weel Höwdingsgaard'ist J. Hansen'ile ühe teist korda tiine maatõugu emise, kes Frederiku poeg, ja kats noort emist E. Linkhorstile. Kokku ostsime seega 11 siga: 2 inglise tõugu kultu ja 3 sama tõugu emist, 1 maatõugu kuldi ja 6 maatõugu emist.

Iluduseks seakaswatuse alal Taanis wõib nimetada praegu uut sea tüüpi. Tapamajade ja inglise peekoni importööride nõudel on läbi wiidud põhjalik tüübi uuendus: kõik paksud ja madalad ning järsult laiaks minewa seljaga kuldid on parematest sugulawadest wälja praagitud ja need asetatud kõrgemajalgsete, kumerate ribidega ja pikema kehalistega. Selle tüübi walikuga loodawad taanlased kõrwaldada selle wea, mis ette tuli eriti taani maaseal, s.o. raswasust; selle tagajärjel ennustatakse yorkshiredele kiiremat kadu.

Põllumeestele ei näi aga modern tüüp eriti meeldivat, sest neil tulewad kergemini ette ka meile tuntud wead: selja nõrkus ja liig nõrk rind, mis looma terwise seisukohalt ei ole soovitaw. Igatahes on tüübi alal Taanis suur rewolutsioon.

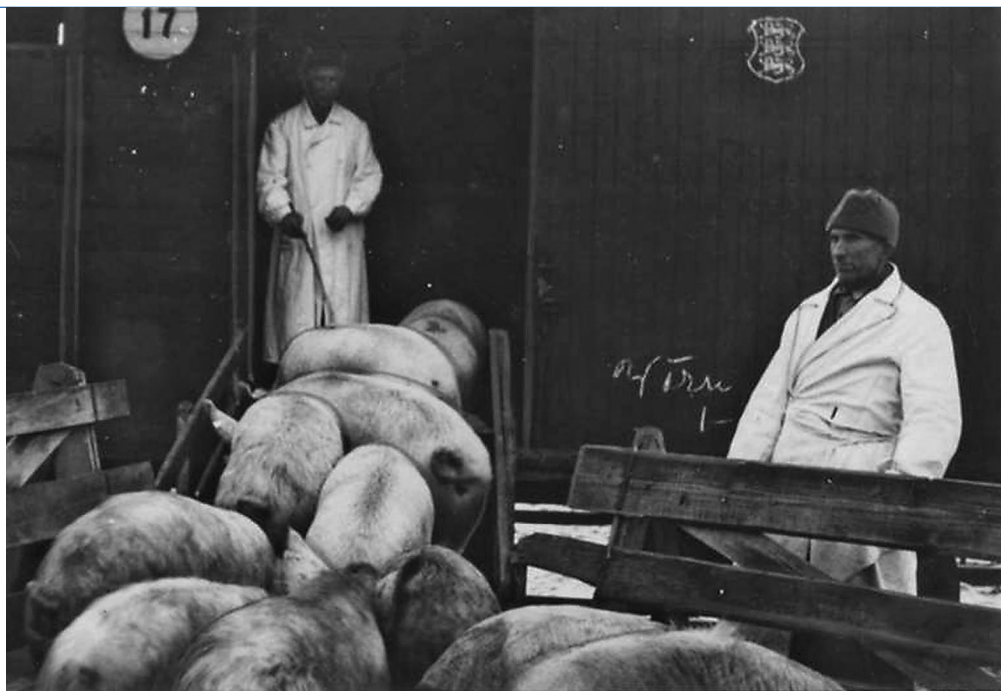
Üldse näib taanlastel praegu tahtmine olewat teha kõik selleks, et inglise peekoni turgu vähemalt 75% oma kätte saada. Seda soodustab neile praegu erakorraliselt odaw wili - 7½ senti kilo. Isegi rukis leiab juba teed sealau- ta.

Taanist lahkudes mõtled loomulikult sellele, mis takistab meid sigadest raha saamast, kuna Taani saab sigade eest 40 miljardi senti aastas, s.o. 12 korda rohkem kui meie saame wõi wäljaweost. Ei oska küll teisele seisukohale tulla, tui et Taanis wõimaldab seda eeskätt waimline ja ta majandusline jõukus.

TÕUARETUS SAAB JALAD ALLA

Vastavalt 1922. aasta seakasvatuse kavale rajati meie seakasvatus suurele valgele tõule (jorkšir). Esimene iseseisvusaegne suurt valget tõugu sigade importija oli 1922. aastal Põllumajanduslik Keskühistu Estonia. Inglismaalt toodud sead paigutati ettevõttele kuuluvasse Õisu mõisa tõusigade kasvan- dusse. 1923. aasta suvel ostis Eesti Seakasvatajate Selts laenu ja riigi toetuse abil Saksamaalt üheksa väärissiga ja Inglismaalt 30 suurt valget siga, kes pai- gutati 14 sugulavasse. Sigu käisid välismaal valimas Theodor Pool ja Johann Hansen. Seakasvatajate poolehoid kaldus esmalt saksa väärissea poole, kuna nendelt saadi rohkem pekki. Peekonisigade nõudlus oli sel ajal väike, mistõt- tu ei osatud seda tüüpi sigu ka hinnata. Suurt valget tõugu sead kannatasid külmema kliima ja kohalike halvemate pidamistingimuste tõttu rahhiidi käes, mis aga kadus hiljem tingimuste paranemisega.

Hiljem osteti veel tõusigu välismaalt. 1925. aastal toodi Rootsist 12 jorkširi tõugu siga, kes oma tüübilt vastasid saksa sigadele. 1928., 1930. ja 1931. aastal imporditi Taanist vastavalt 21, 13 ja 7 jorkširi siga. 1933. aastal Rootsist ja Taanist kümme, 1934. aastal Taanist neli, 1935. Rootsist ja Inglismaalt kaheksa

Saksamaale saadetavate sigade laadimine vagunitesse Tartu raudteejaamas 1930. aastatel.
Foto: Postimees, Rahvusarhiiv

ja 1936. Hollandist viis siga. 1930. aastal tödes agronoomiatudeng Härm Luht oma auhinnatud töös, et Eestis on juba küllaldaselt tõumaterjali, mistõttu pole vaja sugusigu suurel hulgal enam importida ja nende sissetoomine on vajalik ainult verevärskenduse otstarbel.

1924. aastal kehtestas Põllutööstusministeerium põllumajandusele abirahade andmise korra ja tingimused. Toetused võimaldasid sigade aretuseks ja levitamiseks hakata rajama sugulavasid ja kuldijaamu. Tõusigade soetamiseks saadi riigilt abiraha ja pikaajalisi laene ning tuge saadi ka eksporditapamajadelt ja omavalitsustelt. Välismaalt ostetud tõusea maksumusest hüvitati 65% ja koha-pealt ostetud sea maksumusest 50%. Toetati ka kuldijaamade pidajaid.

Ehkki seakasvatajaid innustati parandama sigade pidamistingimusi ja ehitama „puhtaid“ puidust sigalaid, oli see protsess pikaldane ja mõne aasta järel selgus, et suurt valget tõugu sead olid vähem vastupidavad kui kohalikud maasead. Samas nõudis siseturg rasvasigu, mistõttu tekkis vajadus universaalse tõu järele, kellelt saaks vastavalt nuumamise intensiivsusele nii peekonit kui ka pekki. Seetõttu leidis järjest enam põllumehi, kes soovisid arendada kohalikku maasiga. Selle soovi üks eestkõneleja oli Johann Hansen, ilmselt

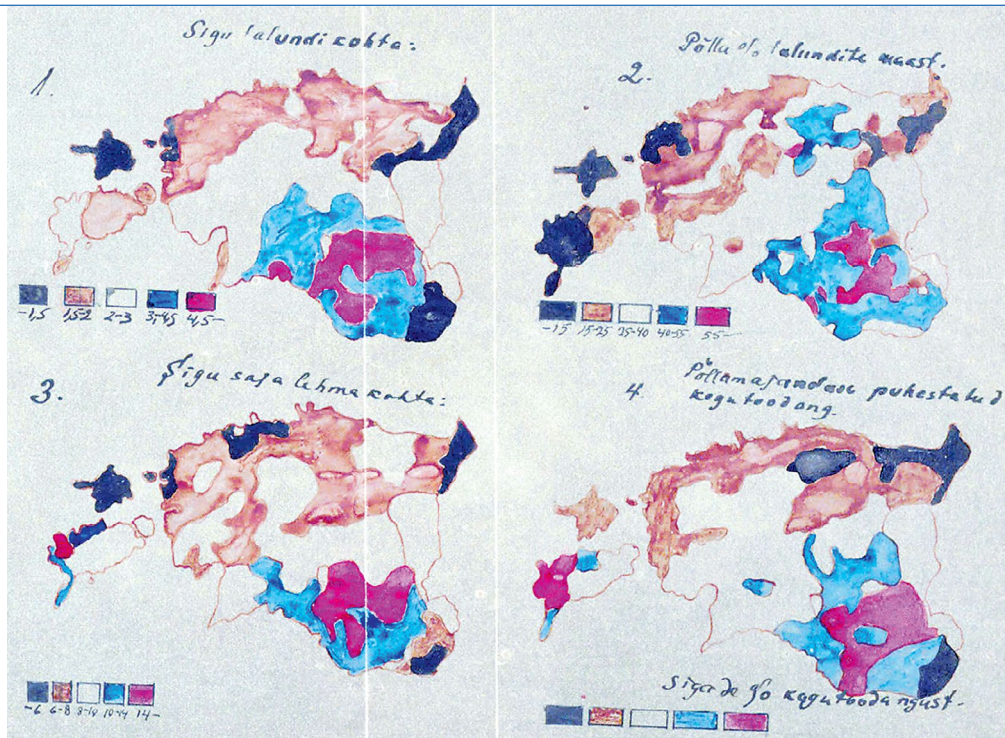

Suurt valget tõugu emised 1933. aastal Väimelas. Foto: Johannes Mikk, vanadpildid.ee

Eesti Seakasvatuse Seltsi poolt 1923 a. suvel impordeeritud sugusead ja nende paigutus sugulavadesse.

Järele- numbr.	Sugu	Sea nimi	Kõrva- Nr.	Tõuraam. Nr.	Vanemad		Kust ostetud?	Sugulava
					Isa	Ema		
1	emis	Empress of Walton 32	470	Vol. 40	Longnor Yay, 33791.	Longnor Empress, 91316	Walton Hallist	"Õisu"
2	"	Empress of Walton 31	469	"	"	"	"	"Särevere"
3	"	Empress of Walton 33	472	"	"	"	"	"Joora"
4	kult	Jay of Walton 8	435	"	"	Walton Cremonia 9, 61836	"	"Vana-Võidu"
5	emis	Mary of Walton 2	310	"	Worsley Jay 109, 34479	Mary of Tending, 50058	"	"Pärivere"
6	kult	Jay of Walton 10	304	"	"	"	"	"Särevere"
7	emis	Duchess of Walton 9	325	"	"	Newhall Duchess 2, 80012	"	"Vana-Võidu"
8	"	Duchess of Walton 8	323	"	"	"	"	"Kuremaa"
9	kult	Boy of Walton 13	380	"	Walton Boy 25, 34387	Bolesworth Diana 6, 76880	"	"Mooste"
10	"	Boy of Walton 12	377	"	"	"	"	"Virumaa I"
11	emis	Queen of Walton 11	75	"	Bauner of Shotwick (V. 40)	Worsley Queen 137, 62276	"	"
12	"	Queen of Walton 12	77	"	"	"	"	"Kuusiku"
13	"	Newhall of Perfection 2	265	91724	Bourne Bar None 112, 28827	Newhall Mary 2, 68874	"	"Õisu"
14	kult	Turk of Walton 5	420	Vol. 40	Longnor Turk 2, 37333	Longnor Cremonia, 79644	"	"Pärivere"
15	emis	Primrose of Walton 23	7	"	Daugaldof Walton (Vol. 40)	Primrose of Walton 19, 92022	"	"Vana-Antsla"
16	"	Bourne Bonetta 22	4789	88842	Bourne Champion Boy, 33091	Bourne Bonette 6, 76950	"	"Kuremaa"
17	"	Queen of Walton 6	646	Vol. 40	Bar None of Tabley, 32905	Tabley Queen 2, 70251	"	"Puurmani"
18	"	Queen of Walton 5	644	"	"	"	"	"
19	kult	Walton Turk 5	186	"	Bottesford Turk 24, 28751	Worsley Queen 86, 55912	"	"
20	"	Wonder of Walton 6	421	"	Spalding Wonder 6, 24521	Dalmeny Moonstone, 78046	"	"Kuusiku"
21	emis	Taunton Lily 24	363	"	Caldmore Jay (Vol. 39)	Taunton Lily 4, 81440	Taunton'ist	"
22	"	Taunton Lily 25	364	"	"	"	"	"Neeruti"
23	kult	Taunton Jay 6	385	"	"	Taunton Lily 9, (Vol. 39)	"	"Õisu"
24	emis	Taunton Amy 34	344	"	"	Taunton Amy 14, (Vol. 39)	"	"Rosna-Alliku"
25	kult	Taunton Jay 7	379	"	"	Taunton Amy 12, (Vol. 39)	"	"Kuremaa"
26	"	Taunton Jay 8	353	"	"	Taunton Amy 4, 81426	"	"Joora"
27	emis	Taunton Jay 32	335	"	"	Taunton Amy 11, (Vol. 39)	"	"Mooste"
28	"	Taunton Lily 9	221	Vol. 39	Copped Hell Blausmann, 23735	Histon Lily 7, 67440	"	"Virumaa I"
29	"	Taunton Amy 14	234	"	Taunton Araby, 27325	Taunton Amy, 81422	"	"Särevere"
30	"	Histon Lily 7	437	67440	Histon Dollar, 22469	Histon Lily 3, 53916	"	"Pärivere"
31	kult	"	3361	"	Ohad 1599	Ella 3361	Ammerlandist	"Vana-Antsla"
32	"	"	3361	"	"	"	"	"Rosna-Alliku"
33	emis	Ermeshilt	3387	"	Orlando 1583	Agathe 3109	"	"Joora"
34	"	Erwiga	3381	"	Ortlof 1593	"	"	"Vana-Võidu"
35	kult	"	3312	"	Ragwin 1650	Edgart 3320	"	"Neeruti"
36	emis	Gebalda	4085	"	Pharao 1639	Debora 3288	"	"Virumaa I"
37	"	"	8386	"	"	Ermengart 3386	"	"Puurmani"
38	kult	"	3323	"	"	Edgiba 3373	"	"Rosna-Alliku"
39	"	"	2887	"	"	Schalotte 2887	"	"Soojamaa"

1923. aastal Inglismaalt ja Saksamaalt imporditud sugusead ja nende paigutamine sugulavadesse. Foto: Agronoomia, 1924

20. sajandi teise aastakümne lõpus kasvatati kõige rohkem sigu Lõuna-Tartumaa lõunaosas, Kagu-Viljandimaal, Võrumaal ja Valgamaal, kus oli ka suurim põllumaa osakaal talundi kohta. Samuti peeti neis kõige rohkem sigu lehmade kohta (üle 14). Joonistus: H. Luht, 1930

põhjusel, et tema suurt valget tõugu sigade kasvatus Päriveres ei andnud soovitud tulemusi.

Esimesed kohaliku maasea uurimused algasid 1925. aastal Saaremaal ja Lääne-Eesti rannikupiirkonnas. Sead olid hästi vastupidavad ja võrdlemisi suure viljakusega. Taanist imporditud maaseaga ristamisel paranesid kohaliku maasea nuuma- ja lihaomadused ning alates 1928. aastast nimetati neid ristandeid eesti parandatud maatõugu sigadeks.

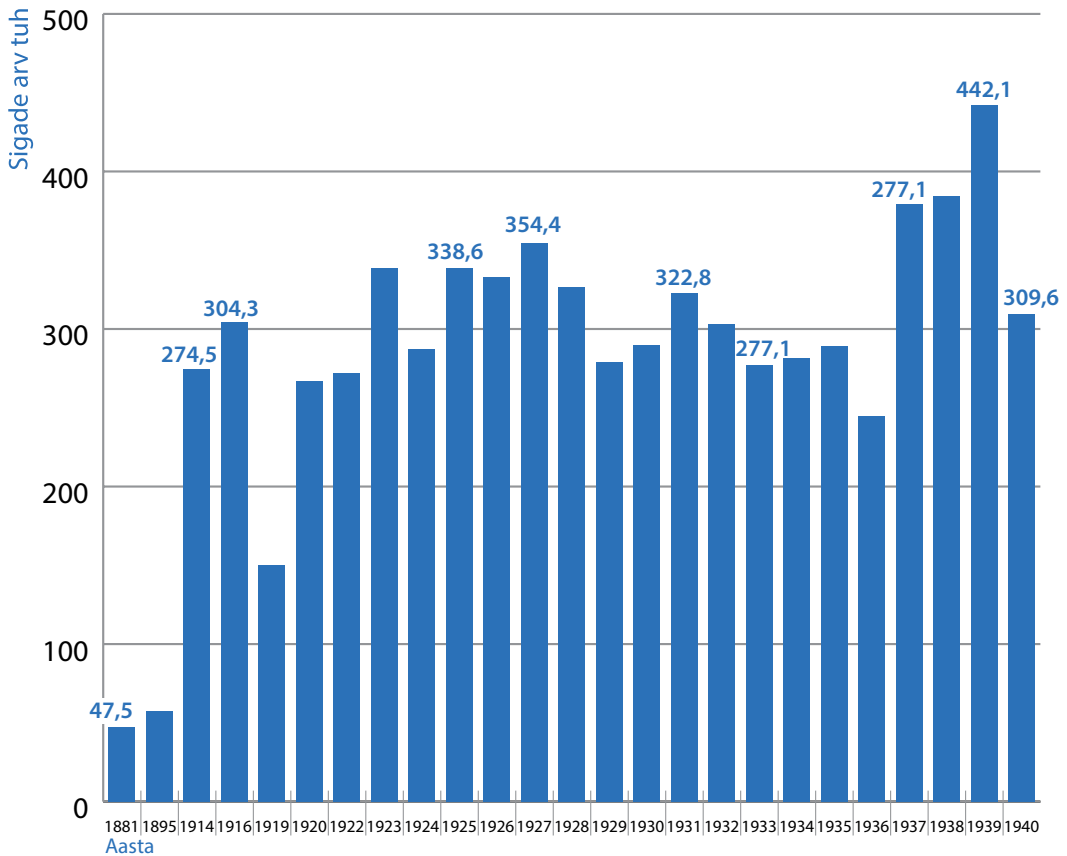
Seoses teise seatõu ilmumisega hakkas riiklikku toetust saama kaks tõugu – suur valge inglise siga ja parandatud maasiga. Vältimaks kahe tõu omavahelist segunemist, määrati 1931. aasta 21. novembril toimunud Eesti Seakasvatajate Seltsi nõukogu koosolekul parandatud maasea kasvatamise rajoonideks Järva, Pärnu, Lääne, Saare ja Petseri maakond ning suur osa Pärnumaast. Suure valge sea kasvatamise piirkonnaks jäid Viru-, Tartu-, Võru-, Valga- ja Viljandimaa ning osa Pärnumaast (Vana- ja Uue-Kariste, Abja, Pornuse, Polli, Pöögile, Karksi, Penuja ja Laatre vallad). Segarajooniks sai Harjumaa, kus olid

levinud mõlemad tõud, mis oli osaliselt tingitud turunõuetest, kuna Tallinna linnakodanikud eelistasid rasvasemat maasea liha, kuid Estonia eksporttapa-maja soovis peekoni tootmiseks saada suurt valget tõugu sigu.

Aretuspiirkondade määramisel arvestati tõugude levikut ning vastava maakonna seakasvatavate huvi ja loomade pidamistingimusi. Vastavalt tõu-rajoonile eraldati riiklikku abiraha ainult selles piirkonnas kinnitatud tõu sugukultide ostmiseks. Küll aga anti Eesti Seakasvatavate Seltsi nõukogu otsusel maatõu piirkonnas toetust inglise tõugu sugukultide ostmiseks, et oleks võimalik toota peekonisigu maatõugu emiste baasil. Rajoonid olid ette nähtud ainult abirahade jagamiseks ega takistanud seakasvatavatel oma-vahenditest ühte või teist tõugu sigu osta. 1939. aastaks oli Harjumaa peaaegu täielikult muutunud parandatud maatõu rajooniks. Määratud tõupiirkonna-ga polnud aga rahul Võrumaa seakasvatavad, kuna nad müüsid oma pörsaid Harju- ja Järvamaale. Kuid sõda Euroopas oli pärssinud sugusigade importi, mistõttu jäi see küsimus lahenduseta.

1939. aastal tõusis sigade arv rekordilise 442 093 seani (vaata graafikut kõrvalleheküljel), ületades omariikluse algaastate arvu ligi kahekordselt. Samalaastaltapeti tapamajades 112 349 siga (36 247 siga 1930. aastal), kellelt saadi 16 877,1 tonni liha (9777,7 tonni 1930. aastal). Aastal 1939 korraldatud põllu-majandusloenduse andmeil oli puhtatõulisi sugukulte umbes 700, mis moodustas 41% kultide üldarvust. Igas vallas oli kaks-kolm puhtatõulist kultu.

1940. aasta juunis alanud nõukogude okupatsioon paiskas segi ka seakasvatuse majanduslikud alused. Suuremate talude tükeldamise tulemusena seis-kus seakasvatuse areng. Teistest liiduvabariikidest veeti küll sisse jõusõota, kuid talupidajad olid maareformi tõttu kaotanud oma söödatootmise pinna, mistõttu olid nad sunnitud loomapidamise järk-järgult likvideerima. Sama aasta talvel jäeti paljudes kohtades sugusead paaritamata, mille tagajärg oli sigade arvu langemine sügiseks 309 604 isendini. Eriti suur oli sigade arvu vähenemine piirkondades, kus suurtalude osakaal oli suurem. Näiteks kannatasid bolševike maareformi tõttu eriti Põhja-Tartumaa talud, mistõttu langes sigade arv Tartumaal 45,6% võrra. Põletati maha ka Kuremaa seakasvatuse katsejaama sigala, kus hukkus tules 70 väärtuslikku tõusiga. Sugusiga-dest hävitati ka Otto Pärlini Soojamaa talu sugulava Äksi vallas Tartumaal. Okupantide ohvriks langesid mitmed sugulavaomanikud, taluperemehed ja eriteadlased. Nii mõrvasid hävituspataljonlased Kuremaa seakasvatuse katsejaama abijuhataja Ilmar Saue, kes tegi 1938. aastal ettepaneku viia sigade

Sigade arv aastail 1881–1940 (1914. ja 1916. a ilma Petseri ja Narva jõe taguste valdadeta).
Allikad: arhiiviandmed, Eesti Seakasvatajate Selts

jõudluskontroll uutele alustele. Tapeti ka sama katsejaama töötaja Voldemar Ellus. Sugulavaomanikest mõrvati Järva-Jaani Tohvri talu peremees Raimond Männik. Mitu sugulavaomanikku kadus jäljetult arreteerimise või küüditamise tagajärjel. 1940. aasta 14. juuni öösel küüditati Eesti tuntumaid seakasvatajaid ja I klassi sugulava omanikke Kaarepere valla Roometi talu peremees Daniel Jaagund. Sama saatust jagasid Abja valla Palu talu peremees Kristjan Arro, Viru-Maidla asunik August Nurk, Holstre talunik Jo(u)han Kibe ja I klassi sugulava omanik Eduard Aasnurm samast vallast Viljandimaalt. Sugulava omanik Jüri Ottas Vana-Kuustest arreteeriti juba eelmisel aastal.

Siiski ei suutnud Teine maailmasõda ning Vene ja Saksa okupatsioon seakasvatust murda. Eesti Seakasvatajate Seltsi viimasel üldkoosolekul 20. juunil 1944 tõdeti, et kommunistide hävitustööga tekkinud lünk on suudetud täita ja seakasvatuse olukorda võis pidada rahuldavaks, sest see oli tõusnud koha-

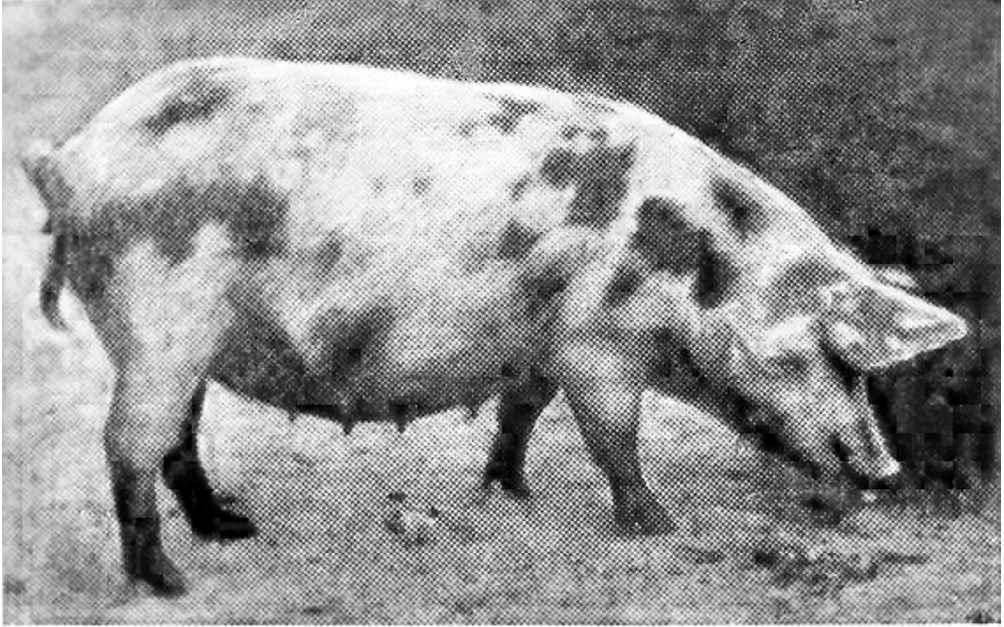
ti iseseisvusaegsele tasemele. Sel ajal töötas 500 kuldijaama, mille arv oli ainult 150 võrra väiksem kui iseseisvusajal. Ka sigade sugulavade arv oli umbes sama suur.

EESTI MAASIGA

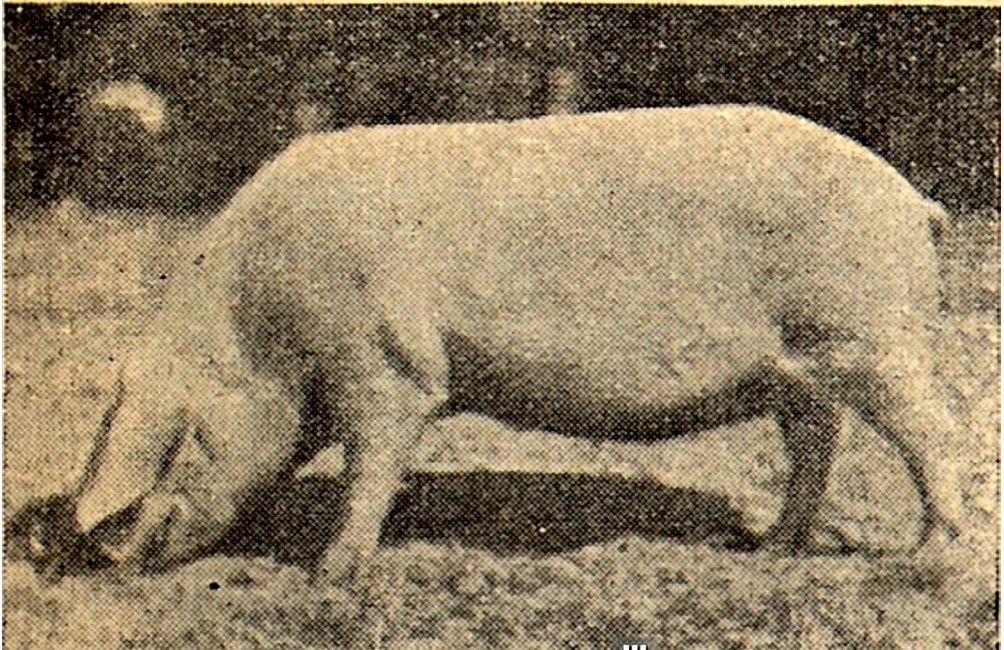
Pölluteaduse ajalehes nr 4 nenditi 1903. aastal, et kohaliku maasea parandamine oleks vajalik, kuna sel on palju häid omadusi. Samas sellist sihi-kindlat tööd polnud veel ette võetud. Aborigeenne maasiga – suure pika kitsa pea, tasase otsaesise, suurte rippuvate kõrvadega, mis silmi katsid – oli selleks hetkeks vähelevinud. Nende selg oli lookas ja pikkade tugevate harjastega kaetud, mis võisid olla nii valged, kollased kui ka kirjud. Keha kandvad tugevad jalad võimaldasid sigu ajada kaugete vahemaade taha. Nii aeti Tallinna ja Riia lähedastest taludest sigu kuni paarikümne kilomeetri kauguselt ja ka kaugemalt karjadena kokku. Sead rasvusid aeglaselt, mistõttu nuumati neid alles kahe-kolme aasta vanuselt. Pärast seda olid nad 164–246 kg rasked ja maitstva tailihaga. Nad olid kohanenud kohalike kehvade pidamistingimuste ja söödaga.

1907. aasta Põllutöölehes nr 7 iseloomustab mõisavalitseja C. Ratassepp eesti maasiga aga järgmiselt: väikese pea, kikkis kõrvadega ja väga terava ninaga. Keha on kaetud tugevate tihedate harjastega, jalad pikad ja tugevad. Loomult on nad väga elavad, närvilikult rahutud, mistõttu on aeglase kasvuga ja kasutavad palju sööta. Liha on kõva ja toiduks hea, kuid paks nahk (kamar) pelutab ostjaid. Ta nendib, et aborigeensed eesti sead on praktiliselt kadunud ja neid leidub veel ainult Saaremaal ja Rakvere ümbruses. Kohalike sigade asemele on ilmunud eesti maasea ja jorkširi ristandid.

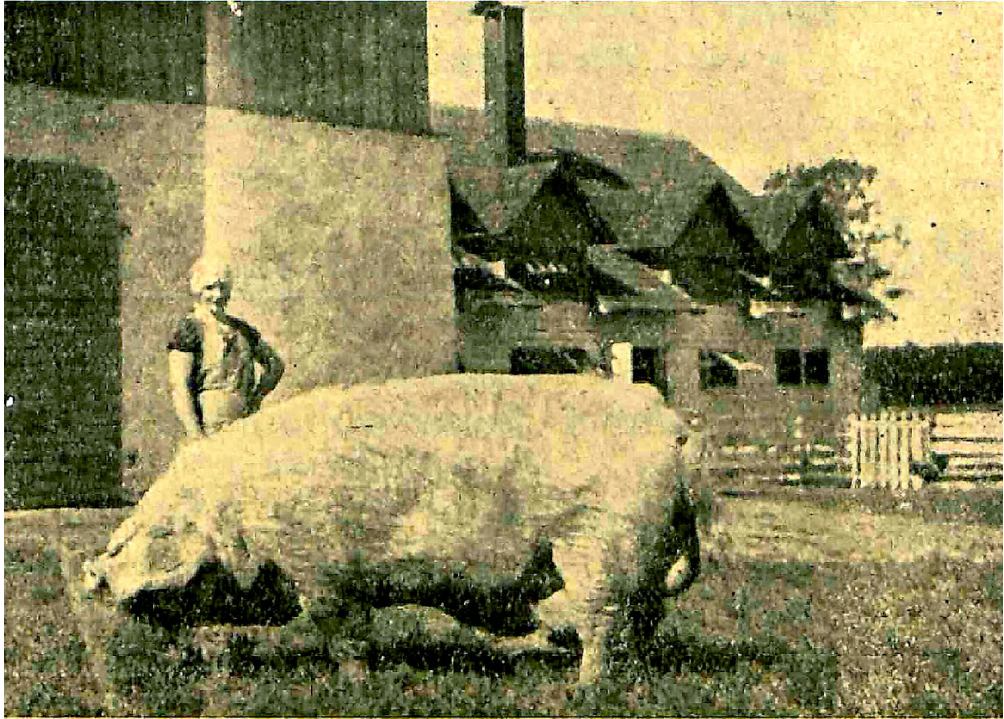
1925. aastal korraldati Eesti Seakasvatavate Seltsi eestvõttel seitsmepäevane uurimisretk Saaremaale maasigadega tutvumiseks. Selle tulemusena tõdeti, et maatõugu sigu leidus rohkesti, eriti arvukalt just kaugemates rannaäärsetes kohtades. Kõige rohkem leidus kikkis kõrvade, pika pea ja kitsa ninaga sigu. Lontkõrvalisi maasigu peeti valdavalt mõisate lähiümbruses, kuhu oli varem Taanist sigu sisse toodud ja keda kohalikud seakasvatajad pidasid nende kiirema arengu tõttu paremaks. Nenditi, et kohalike sigade hulgas esineb veresugulust ja söötmine oli väga kehv. Kulte peeti veidi üle aasta ja emiste kasutusega oli kaks-kolm aastat, kuid viimaseid võinuks pidada ka viis-kuus aastat.

Eesti parandamata maasiga. Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA

Eesti parandatud maatõugu siga Purilas. Foto: Põllumehe käsiraamat. V osa, Loomakasvatus, 1935

Parandatud maatõugu kult Koltsi Sand Mariendali sugulavast Taanist. Üks suurimaid kulte, kes kaalus kolmeaastaselt 400 kg. Pälvis auhinda nii Taanis kui ka Eestis, kuldi omanik oli Georg Ottas. Foto: Karjamajandus, 1931

Esialgse kava järgi pandi ette keelata suurt valget tõugu sigade sissevedu Saaremaale. Maasea aretamiseks soovitati välja valida 50–60 siga ja paigutada need aretuspunktidesse. Samuti kavandati kuldijaamade asutamine igasse Saaremaa külla. Kohapeale nähti ette tegevuse koordineerimiseks ka üks seakasvatuse instruktor.

1926. aastal toodi aga Saaremaalt mandrile neli tiinet lontkõrvalist maatõugu emist, kes paigutati Pärivere (kaks looma), Purila ja Kello majandisse. Sellega pandi alus kolmele esimesele maatõugu sigade sugulavale. 1927. aastal toodi sugulavadesse Pärnumaalt Koongast veel kaks maatüübilist emist. Maasigade parandamiseks toodi Soomest dr Pihlaka talust kolm maatõugu kultu, kuna kohapeal sobivaid ei leitud. Kahjuks ei andnud soome maasea kasutamine soovitud tulemusi.

Peagi aga leiti, et kohalikku maasiga on alles liiga vähe, see ei sobi peekoni tootmiseks ja järelikult kohaliku maasea aretamine sel suunal pole majanduslikult otstarbekas. Taani maaseale üleminek otsustati Eesti Seakasvatajate Seltsi nõukogu laiendatud koosolekul 1928. aastal, kuhu olid kutsutud esin-

dajad Tartu Ülikoolist, Põllutööministeeriumist ja põllutöökoolidest, samuti teisi seotud isikuid. Kõikidele maatõugu sigadele otsustati 1930. aasta seltsi nõukogu koosolekul anda ühiseks nimeks parandatud maasiga.

Eelnevast tulenevalt imporditi 1928. aastal kohalike maasigade parandamiseks ja puhasaretuseks taani maasigu (kolm kultu ja seitse emist). Aastail 1925–1936 osteti 16 maatõugu kultu ja 25 emist Soomest, Taanist, Rootsist, Saksamaalt ja Hollandist. Taanis aga tekkis kohalike seakasvatajate vastu seis tõusigade müümisel konkurentidele, mistõttu keelustati nende väljavedu 1936. aastal. Samal aastal tegutses 234 parandatud maasigade kuldijaama.

Selleks ajaks oli ainult Purila parandatud maatõugu sigade sugulavasse jäänud Saaremaalt pärit kohalikke emiseid, keda paaritati vältavat ristamist kasutades Taani päritolu kultidega. Kõikides teistes sugulavades olid maatõugu sead välismaist päritolu (Saksamaa, Taani ja Rootsi). Nenditi, et vaevast leidis enam piirkondi, kus sead ei oleks saanud ühel või teisel kujul värske (import) vere juurde lisamist.

SUGULAVAD

Kuna ekspordiks sobivat peekonit andvaid sigu kohapeal ei leidunud ja varem sisse toodud puhtatõulisi sigu oli vähe või olid nad kohalike sigadega segunenud, siis oli vastasutatud Eesti Seakasvatajate Seltsi üks esimesi ülesandeid imporditud tõumaterjali levitamine. Selle ettevõtmise üheks alustalaks said sugulavad, kus väärtuslikku tõumaterjali paljundati ja saadud põrsaid müüdi ümberkaudsetele talumajapidamistele, ühtlasi varustati kuldijaamasid paremate kultjärglastega. Algselt tähendas sugulava niisugust majapidamist, kus peeti vähemalt kahte puhtatõulist kultu ja kuute sama tõugu emist ning kasvatati noori sigu suguloomadena müümiseks. Hiljem, 1928. aastal küll sugulava tingimused muutusid ja seal pidi olema vähemalt üks tõuraamatusse märgitud kult ja kolm sama tõugu emist. Rasketel sõja-aastatel piisas aga sugulava tunnustuse saamiseks ainult ühest kuldist ja emisest.

Sugulavana tunnustamiseks pidi majapidamine läbima ühe aasta pikku-se katseaja, mille kestel hinnati kandidaadi sigu ja nende kasutamist, pidamistingimusi ning sigade tervist, söötmist ja suhtlemist ESS-iga. Sugulavades seati sisse sigade jõudluse ja seakasvatuse tasuvuse arvestus. Alates 1928. aastast hakati sugulavades põrsaid pärast sündimist kaaluma ja algul nelja,

hiljem kolme nädala vanuselt, registreeriti põrsaste arv sünnil ja võõrutamisel (28 päeva). Põrsaid oli lubatud kaaluda kontrollassistendil või konsulendil, kandidaadistaatuses sugulavas ka omanikul. Seakasvatuse tasuvuse uurimiseks seati sisse arvepidamisraamatud ja rakendati tööle arvepidajad. Sugulavakandidaadid olid kohustatud aastase katseaja kestel ja ka pärast tunnustamist pidama sigaderaamatut. Nuumsigu sinna raamatusse ei kantud. Seejärel pidi sugulavakandidaat osalema sugulavadevahelisel võistlusel.

Kohe pärast Eesti Seakasvatajate Seltsi asutamist 1923. aasta 1. märtsil ilmus ajalehtedes kuulutus, kus paluti 20. märtsiks endast teada anda põllupidajatel, kes sooviksid tõulava rajada. Soovijad pidid täitma kümnest küsimusest koosneva ankeedi. Esimesed sugulavad olid Põllutöoministeeriumi hallatavad Kuremaa, Kuusiku, Mooste (Moisekatsi), Roosna-Alliku, Säreveere ja Vana-Antsla riigimõisad. Samuti Virumaa II (omanik J. Männik) Vaivaras, Neeruti (omanik H. Männik), Virumaa I (omanik Ed. Böckler) Porkunis Nurmetul, Puurmani mõis (omanik O. Pärlin), Joora (omanik J. Kalm), Pärivere (omanik Joh. Hansen), Õisu mõis (omanik Põllumajanduslik Keskühistu Estonia) ja Vana-Võidu kooli mõis (omanik Viljandi maavalitsus).

Nagu nimekirjast selgub, siis kujundati just paljude (riigi)mõisate seakasvatused ümber sugulavadeks. 1924. aastal tegevust alustanud sugusigade kasvatajad tunnistati esimest korda sugulavadeks kaks aastat hiljem. Põllutöökoolide sugulavade sigalad said uued nõuetele vastavad hooned 1927. ja 1928. aastal.

1925. aastal oli sugulavasid 14, kus peeti 60 suguemist, kellelt ühe poegimise kohta saadi 10,4 põrsast. Kuni 1928. aasta lõpuni töötasid alles sugulavade kandidaadid. 1926. aastal korraldati sugulavadevaheline võistlus, mis pidi päädima aasta hiljem nende tunnustamisega, kuid see lükkus aasta võrra edasi. 1928. aasta suvel külastas 29 sugulava kandidaati neljaliikmeline hindamiskomisjon, kelle otsuse alusel tunnistati alates 1. jaanuarist 1929 II järgu vääriliseks kaheksa sugulava ja III järk anti 11 sugulavale. 17 sugulavas, mis olid andmeid saatnud, oli 115 emist, kellel sündis 1688 põrsast ja üles kasvas neist 1378. Põrsaste suremus langes seega 19% peale. Pesakonnas sündis keskmiselt 10,8 elusat põrsast ja üles kasvas neist 9.

Sugulavasid hindas iga kahe aasta järel komisjon, kuhu kuulusid Eesti Seakasvatajate Seltsi sekretär ja nõukogu esindaja, Põllutöoministeeriumi esindaja ja Eksporttapamajade Keskühistu esindaja. Sigade sugulavade neljandal, 1934. aastal toimunud hindamisel tunnustati 15 suure valge ja 10 parandatud

maatõu pidajat. 1935. aasta andmetel sündis emistel pesakonnas keskmiselt 10,82 põrsast, kellest kasvas üles 8,69, mistõttu oli suremus 19,6%. 1936. aasta suvel toimunud võistlusel valiti suurt valget tõugu sigade kasvatajate hulgast välja 17 ja parandatud maasigade kasvatajate hulgast 7 majapidamist. 1936. aastal poegis parandatud maatõugu emis keskmiselt 1,7 ja suur valge 1,5 korda. Põrsaste suremus oli sel ajal parandatud maatõugu sigade sugulavades 14,2% ja suurel valgel tõul 14,9%.

1938. aastal toimunud sigade sugulavade võistluse tulemusena tunnustati sigade sugulavadeks 19 suurt valget tõugu sigade ja 10 parandatud maatõugu sigade majapidamist, mis tähendas, et 1939. aastal oli kokku 31 suurt valget tõugu ja 19 parandatud maatõugu sigade sugulava. Hoolimata sõjaseisukorrast tegutses aastal 1941 jätkuvalt 50 sugulava, kus sündis keskmiselt 11,4 põrsast emise kohta ja saadi umbes 2400 põrsast. Kaks aastat hiljem oli sugulavade arv suurenenud 15 võrra ja kokku peeti neis umbes 270 emist. 1944. aastal kerkis sugulavade arv juba 91-ni.

Sugulavade sigade jõudlusomaduste kontrollimiseks moodustati kontrollkatsejaamad. 1927. aasta lõpust kuni 1930. aasta alguseni töötasid Õisu ja Vasula mõisas peekonisigade erakontrollkatsejaamad. 1931. aasta aprillis asutati Kuremaa mõisas Riiklik Seakasvatuse Katse- ja Kontrolljaam. Selle ülesanne oli sugulavades peetavate sigade nuuma- ja lihajõudluse hindamine. Sugulavadel oli kohustus saata igast pesakonnast üks emis- ja orikpõrsas katsejaama kontrollnuumale.

KULDIJAAMAD

Teised olulised tõumaterjali levitamise kohad olid Eesti Seakasvatajate Seltsi organiseeritud kuldijaamad, kus kasutati peamiselt imporditud kultide või sugulavast pärit välismaist päritolu vanemate järglasi. Sugukuldijaamaks loeti majapidamine, kus oli vähemalt üks puhtatõuline kult ja keda anti tasu eest ümberkaudsetele seakasvatajatele paaritamiseks.

Kuldijaamade asutamisega tehti algust 1923. aastal ja seda tegevust toetati riikliku abirahaga kuni 75% ulatuses kuldi ostuhinnast. Märgatav toetus tuli ka eksporttapamajadelt. Sugulava- või kuldijaamapidaja, kes oli sugukuldi ostmiseks Põllutöoministeeriumi abiraha saanud, pidi sugukulti pidama vähemalt neli aastat oma ja ümbruskonna seakasvatajate emiste paaritami-

Eesti Seakasvatajate Selts

Parandatud maa tõug. 1153/

Paaritamise kv. konts. Nr. 1

Anton Vötting

on täna oma emise

Tr. № minu kuldil Päriveri Frederich

Tr. № 423 paaritanud.

Paarituse eest makstud Kr. 2

8 Märtsil 1937 a.

Paaritamist korrati 193 a.

"9. " Juulil 1937 a. sündinud.

Pesakonnas 7 kulti 3 emist.

Üleskasvanud 5 kulti 2 emist.

Emise omanik: A. M. Vötting

Kviitungiraamat sigade
paaritamise kohta.
Allikas: Saaremaa
Muuseum

seks, kusjuures paaritatud emiste arv pidi selle aja jooksul olema vähemalt 80. Kuldijaamadesse paigutati kulte selliselt, et kahes lähedalasuvas kuldijaamas oleksid suguluses mitteolevad kuldid. Sellega välditi edukalt veresugulust. Samas ei töötanud mitte kõik kuldijaamad aasta ringi, kuna emiste paaritamine oli sesoonne. Emised pairitati talvel, et nad poegiksid kevadel. See aga tekitas olukorra, kus ülepakkumise tõttu oli talvel sealih hind odav.

Kui 1923. aastal alustati 16 kuldijaamaga, siis kolm aastat hiljem töötas juba 129 kuldijaama, millest saadi andmeid 80 kuldi kohta. Selgus, et kuldi kohta tuli keskmiselt 22,4 paaritust aastas. Keskmiselt sündis kuldijaamade paarituste tagajärjel üle 30 000 pörsta. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli Eestis 3000 kulti ja 32 000 emist. Aastal 1930 töötas 176 suure valge tõu ja 25 parandatud maatõu kuldijaama, kus tehti keskmiselt 30,8 paaritust kuldi kohta.

Kuldijaamade arvu kasvule ja sugusigade levikule üldse aitas palju kaasa 1930. aastal kehtestatud riiklik sugusigade laen. Selle abil võisid seakasvatajad muretseda kuuekuuseid suguemiseid ja -kulte. Laen anti välja eksporttapama-

jade vahendusel sugusigades (sugukuldid tulid sugulavadest Eesti Seakasvatajate Seltsi korraldusel), võlakohustus oli 7% aastas. Laen tuli tasuda 14 kuu pärast peekonisigadega sellele eksporttapamajale, kust sugusiga oli saadud. Aastaga andsid eksporttapamajad seakasvatajatele 884 suguemist ja Eesti Seakasvatajate Seltsi kaudu müüdi 69 sugukulti. Kuna lisaks laenule võisid talunikud sugukuldi ostmisel saada veel 50% riiklikku abiraha sugukuldijaamade abirahastamise määruse alusel, siis oli sugukulte võimalik saada lausa tasuta. Selline sugukultide levitamise kord soodustas kuldijaamade võrgu laiendamist.

Viis aastat hiljem, 1935. aastal, oli aga suure valge sea ja parandatud maatõu kuldijaamade arv peaaegu võrdsustunud, vastavalt 281 ja 267, ning ka paarituste arv kuldi kohta aastas oli neis suurenenud – 35,9 ja 32,7. Aastal 1937 oli suurim paarituspunkt Daniel Jaagundi Roometi talu Kaareperes, kus paaritati aastas 450 emist. Järgnesid Vana-Antsla mõis (248 emist) ja Jaan Ilumäe Leola talu Võhma-Kabalas (236 emist).

Aastal 1937 kehtestati kuldijaamade asutamise kord, kus kõikidele sugukuldiostjatele kehtisid ühesugused tingimused. Nimelt jaotati kõik müüdavad noored sugukuldid väärtuse järgi klassidesse, mille aluseks oli sigivus, pesakonna ja kultide enda ühtlus, juurdekasv kuue kuu jooksul ning kontrolljaamas vanematele omistatud punktide arv. See sai ka abirahade jagamise aluseks selliselt, et I klassi kuldi eest tuli ostjal maksta 35 krooni, II klassi oma eest 20 ja III klassi kuldi eest 15 krooni. Ülejäänud osa kuldi hinnast, kokku 110–160 krooni, kaeti riigi ja Eesti Lihaekspordi abirahadest. Üheaastase tegevuse järel selgus, et III klassi kulde ei soovitud osta ja I klassi kulde ei suudetud nii palju pakkuda, et rahuldada kõiki ostuhuvilisi.

Kuldijaamade rajamisel oldi meil nii edukad, et 1934. aastal tegi Soome Seakasvatajate Ühingu juhatus valitsusele ettepaneku korraldada kohalik kuldiühingute võrk ümber Eesti eeskujul kuldijaamadeks. Aastatel 1936 ja 1937 asutati Soomes katseliselt mõned kuldijaamad, mis osutusid väga hästi toimivaks. 1938. aastal tegi Soome valitsus parlamendile ettepaneku määrata toetus järk-järguliseks üleminekuks kuldijaamade võrgule.

1939. aastal töötas Eestis 397 suure valge ja 240 parandatud maatõu kuldijaama, kus paaritati üle 30 000 emise ja saadi rohkem kui 300 000 pörsast. Kultide arv jaamades oli 1793, kellest ametlikes kuldijaamades oli umbes 700 puhtatõulist isendit. Keskmiselt paaritati kuldijaamades 47,3 emist ühe kuldi kohta, aasta läbi töötavates jaamades oli see arv aga 56,2. Samal aastal esi-

EESTI SEAKASVATAJATE SELTS
 Tallinn, Pikk tän. 40, II korral.
 Postkast 245. Telef. 442-87.

Tallinnas, 18. mail 1937 a.

Nr. 883

V. a. hra Aleksander K o s e ,
 Välja tl. Koiduvälja k.
 Pärsuma v. P a m m a a g.

Käesolevaga teatame, et Teie kuldiosstu arve on järgmine:

Kõljala Põllutõkkooli sigade sugulavast ostetud parandatud
 maatõugu sugukuldi "Kõljala Viking" kr.v.nr.25 hind ühes
 veokuludega Kr. 120:-

Kuldi kindlustusmaks, telefoni, tempelm. ja muud kulud " 26:50

Kuldijaama kirjandus: 1.paarit.kviit.raam.eest Kr.1:-
 5.kuldijaama kuulut.eest " 0:50 " 1:50

Kokku Kr. 148:-
 =====

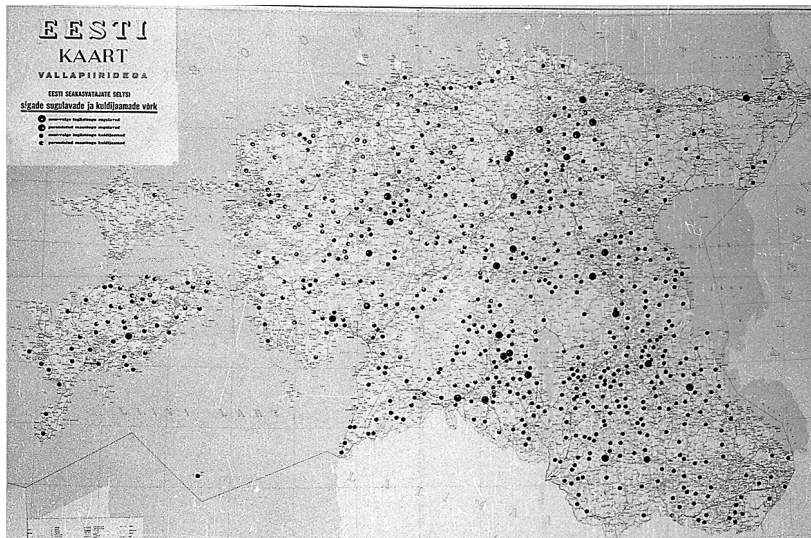
Selle katteks on arvatud:

Eesti Seakasv. Seltsi poolt kuldi ostmiseks antud abiraha Kr.100:-
 Ühing "Eesti Lihaeksport'ilt" saadav toetus " 38:-
 Teie oma sissemaks Seltsile V.Kirss'i kaudu " 10:-

Kokku Kr. 148:-
 =====

Seega kuldiosstu kulud ja tulud tasakaalus.

Ametlik kiri Eesti Seakasvatajate Seltsilt Aleksander Kasele sugukuldi ostmise kohta 18. mail 1937. Allikas: Saaremaa Muuseum

Eesti Seakasvatajate Seltsi sugulavade ja kuldijaamade võrk umbes 1940. aasta paiku. Kaart: Tartu Ülikooli muuseum

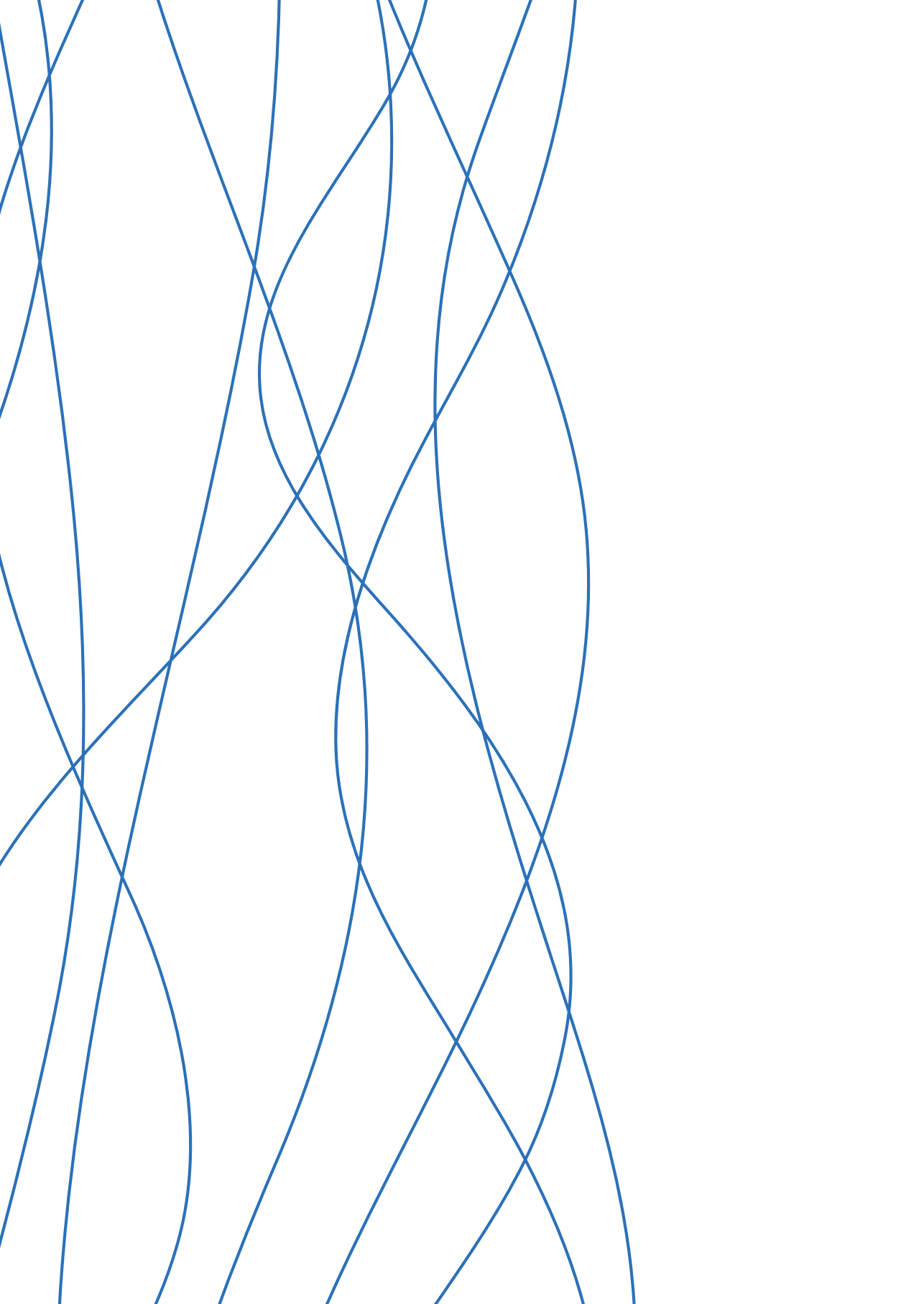
Protsent üldarvust:		
	1938. a.	1939. a.
Jaanuar	13,26	11,90
Veebruar	7,22	6,31
Märts	7,66	7,08
Aprill	10,23	10,92
Mai	12,10	13,12
Juuni	5,64	7,38
Juuli	2,38	2,95
August	1,42	1,73
September	2,36	2,65
Oktoober	6,64	6,10
November	16,03	14,23
Detsember	15,06	15,63
Kokku	100	100

Aasta läbi tegutsevate kuldijaamade paarituste jagunemine kuude kaupa.
Allikas: Põllutöökoja aasta-
raamat 1939/40

tati Põllutööministeeriumile määruse kava, millega sooviti keelata teadmata põlvnemisega kultide kasutamine kuldijaamades. Vabariigi lõpuajal hinnati kuldijaamade arvuks umbes 3000, millest aga mitte kõik ei töötanud Eesti Seakasvatajate Seltsi all.

1942. aastal töötas 441 kuldijaama, kus kuldi kohta paaritati keskmiselt 62 emist aastast ja saadi umbes 270 000 pörsast. Tõdeti, et puhtatõuliste kultide arv oli langenud, mille põhjuseks arvati olevat sõjaaegne ükskõiksus. Sõja lõpu eel, aastal 1944 nenditi, et kuldijaamu tegutses umbes 450, kuid eesmärgiks seati nende arvu tõstmine 1200-ni.

Kokkuvõtteks võib märkida, et seakasvatuse areng oli Eestis kahe maailmasõja vahelisel ajal üsna intensiivne. See saavutati suure arvu talupidajate-seakasvatajate huvi ja entusiasmi tõttu, kusjuures olulist ja juhtivat osa etendas Eesti Seakasvatajate Selts oma organiseeriva ja selgitava tegevusega. Selle aja vältel kujundati Eestis kaks väärtuslikku seatõugu – suur valge ja parandatud maatõug –, rajati sugulavad ja kuldijaamad, seati sisse jõudlusarvestus ning majanduslik analüüs, arenes seakasvatusalane teadus, rajati katseasutusi eksperimentaalsete uurimuste läbiviimiseks ning kujunes välja seakasvatuse teaduslik ja juhtiv kaader.

Sigade aretusest alates 20. sajandi teisest poolest

Aarne Põldvere

Eesti Tõusigade Aretusühistu
lihatehnoloog-kvaliteedijuht

Pärast Teist maailmasõda seati Eestis seakasvatuse taastamisel kaks eesmärki: aretada tõusigu ja kasvatada tarbesigu. 1946. aastal hakati rakendama sigade massilist jõudluskontrolli ja tõuraamatusse märkimist. Jõudlusandmete kogumine sigade sugulavades ja kuldijaamades pani aluse seakasvatuse teaduslikule uurimistöele ja jõudluskontrollile.

Eesti Seakasvatajate Selts oli 1947. aastal likvideeritud. Sellega lõppes Eestis üheselt võetav seakasvatuse juhtimine ja organiseerimine ehk ühistegevus seakasvatuses. See taastus alles aastal 1998, mil loodi Eesti Tõusigade Aretusühistu.

Sõjajärgsetel aastatel hakati Eestis asutama riiklikke tõulavasid. Neist esimene oli NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 1948. aastal moodustatud Suurt Valget Tõugu Sigade Riiklik Tõulava asukohaga Peedul, direktoriks määrati Henn Pärnamägi. Kuna Nõukogude Liidus oli valdav seatõug suur valge, siis pidid kõikides liiduvabariikides olema nende allasutused ja sel moel toimiti ka Eestis.

Maaseale esialgu riiklikku tõulava ei asutatud, sest tõug oli Nõukogude Liidus tundmatu. 1951. aastal tunnustati parandatud maasiga (iseseisvusajal eesti maasea ja taani maasea ristamise tulemusel saadud tõug – toim) tõugrupiks ja nimetati ümber eesti lontkõrvaliseks seatõuks. Nende aretuseks loodi Pärnusse riiklik tõulava, mille direktoriks sai Johannes Kaarma.

Põltsamaa kandi ajalehes Kiir kirjutati 1957. aasta suvel, et Rahnoja sovhoosis on eksploatatsiooni antud kaks mehhaniseeritud sigalat ja 84 põhiemise jaoks sigade suvelaager, mis oli rippraudteega ühendatud sigala juures asuva söödakööliga. Foto: E. Järve, ETA, Rahvusarhiiv

Aastal 1957 avati Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaam (suleti 2000. aastal majanduslikel põhjustel). Selle ülesanne oli kogu vabariigi tõusigade jõudluse kontroll, kõrgete jõudlusnäitajatega tõusigade väljaselgitamine ning sigade erinevate pidamis- ja söötmisviiside uurimine ja täiustamine. Kogutud andmed olid olulise väärtusega riiklikele tõulavadele aretustöö edasiseks korraldamiseks, sest ühtsetes söötmis- ja pidamistingimustes üleskasvatatud erinevate majandite sigade hindamistulemused olid omavahel võrreldavad ja seega usaldusväärseks aluseks majandite aretustaseme määramisel. Lisaks kontrollkatsejaama andmetele esitas iga majand tõulavale kord aastas kokkuvõtted kogu karja keskmiste jõudlusnäitajatega, mille käigus kontrolliti üle iga emise põlvnemisandmed tegemaks kindlaks, et pole kasutatud suguluspaaritud. Vastavalt tulemustele toimus majandite klassifitseerimine ja parimatele anti võimalus tõusigade müümiseks. Ülitähtis oli sigade tervislik seisund.

Tuginedes Skandinaavia maade ja Taani kogemusele, töötas Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaama juhataja Vambola Laanmäe koos kolleegidega 1958. aastal välja Eestile sobiva sugusigade järglaste järgi hindamise (kontroll-

Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaama teadustöötaja H. Just ja zootehnik T. Ilistom siga kaalumas. Foto on tehtud 1960. aastate alguses. Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA, Eesti Põllumajandusmuuseum

nuuma) meetodika, mis oli tol perioodil Nõukogude Liidus kõige täiuslikum ja paremini funktsioneeriv meetodika. Kontrollkatsejaamas oli sigade tarbeks 752 üksiksulgu, mis võimaldas aastas kontrollnuumal hinnata 700–800 tõusea järglast ning 12 ja enama järglasega 40–50 tõukulti. Jaamas üleskasvatatud sead tapeti ja hinnati. Kontrollnuuma tulemused avaldati igal aastal trükistena. Aastatel 1958–1994 ilmus 36 sigade kontrollnuuma brošüüri.

Sigade aretus toimus piirkonnapõhiselt. Saartel ja Lääne-Eestis kasvatati põhiliselt eesti lontkõrvalist tõugu sigu, mujal Mandri-Eestis oli põhiline eesti suur valge seatõug. 1958. aastal kasvatati eesti lontkõrvalist tõugu sigu 54 tõufarmis ja suurt valget tõugu sigu 58 tõufarmis. Tähelepanuväärne on see, et sel aastal müüsid suurt valget tõugu sigade tõufarmid üle 4300 tõusea, neist 55% teistesse liiduvabariikidesse.

Nõukogude Liidu põllumajanduse seatõugude aprobeerimise komisjonid tunnustasid 1960. aastal suure valge seatõu eesti suureks valgeks seatõuks ning 1961. aastal eesti lontkõrvaliste sigade tõurühma eesti peekoni seatõuks. Nõukogude Liidus tunnustati eesti peekoni seatõu omapärast peekoni tüüpi

kehaehitust ja hästi arenenud täidlasi sinke. Kuna eesti peekoni seatõug andis häid tulemusi tarberistamisel (ristamine tarbeloomade saamiseks – toim) teiste seatõugudega, võeti see tõug üleliidulisse sigade ristamisprogrammi. Eesti peekoni tõusigade eksport hakkas järsult suurenema, kõiki ostusoove ei suudetudki rahuldada.

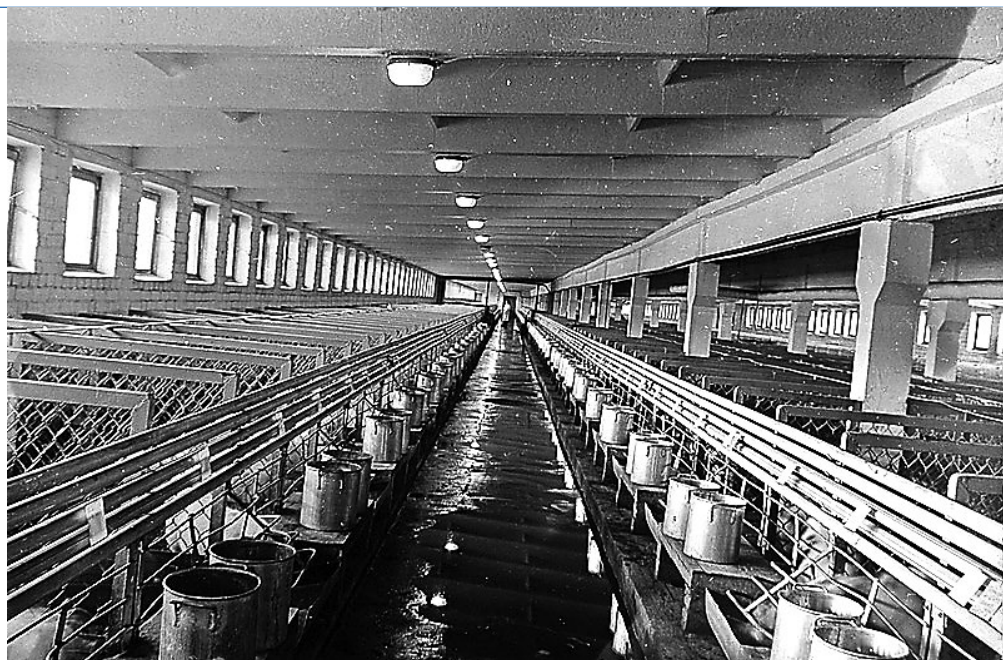
NÕUKOGUDE LIIDU PARIM SIGADE TÕUARETUSSÜSTEEM

Aastal 1965 osales Kehtna Kontrollkatsejaam üleliidulises seatõugude kontrollnuuma katses, kus Eesti seatõud olid tulemuste poolest esimeste hulgas. Eesmärk oli anda hinnang Nõukogude Liidu tähtsamate seatõugude nuuma- ja lihaomadustele ning iseloomustada neid tõuge vastavalt tootmistüübile. Kontrollis oli 819 tõusiga 19 tõust. Sellise mahuga võrdlevat seatõugude kontrollnuuma pole tänaseni maailma üheski riigis tehtud. 1965. aastal välja töötatud ja rakendatud sigade tõuaretussüsteem oli Nõukogude Liidus kõige täiuslikum ja paremini toimiv, see oli Eestis kasutusel 112 tõufarmis.

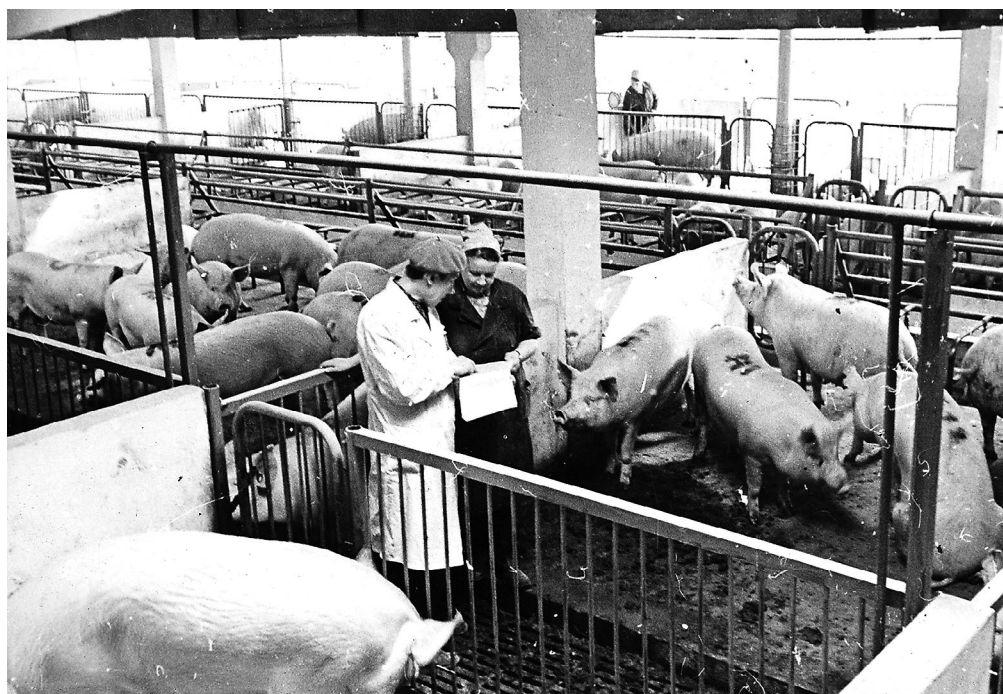
1960. aastad olid Eesti sigade tõuaretuses edukad. Seakasvatuses rakendatavate aretusvõtete suund ja range valik tõufarmides koos kontrollnuuma tulemuste arvestamisega olid õiged, seetõttu paranesid Eesti tõusigade jõudlusnäitajad. Kokkuvõttes oli sigade tõuaretuses 1970. aastateks välja kujunenud tõufarmide ja jõudluskontrolli organisatsioonide süsteem.

1961. aastal toimusid kaks aastat pärast Teise maailmasõja lõppu asutatud Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudis (ELVI) struktuurimuudatused. Seakasvatuse osakond toodi Kehtnasse ja osakond oli ELVI koosseisus kuni 1996. aastani.

1969. aastaks olid Kehtnas ELVI seakasvatuse osakonna struktuuris Vambola Laanmäe juhtimisel välja kujunenud järgnevad allüksused: sigade kunstliku seemenduse labor (juht Toomas Vain), söötmissektor (Leo Nigul) ja sealiha uurimise labor (Kalju Eilart). Kehtna muutus seakasvatuse teaduslikuks uurimiskeskuseks, kus uuriti sigade aretust, söötmist, pidamist, seafarmide tehnoloogiat, samuti sealiha ja rümba kvaliteeti. Saadud uurimistulemuste põhjal töötati välja ja rakendati sealiha tootmise ratsionaalne süsteem Eesti seakasvatufarmidele, kus erinevaid sigade soo- ja vanuserühmi peeti isoleeritult sektsiooniti ning sektsioone kasutati „tühi-täis” põhimõttel (tühi ruum puhastatakse, remonditakse ja desinfitseeritakse).

Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaama sigala sisevaade 1970. aastatel.
Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA, Eesti Põllumajandusmuuseum

Gagarini nimelise nädissovhoostehnikumi eksperimentaalne sealihakombiinaat Viiratsis aastal 1977. Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA, Eesti Põllumajandusmuuseum

ELVI seakasvatuse osakonna juhataja Vambola Laanmäe (vasakul) koos kolleegide Kalju Eilarti ja Leo Niguliga Kehtna Näidissovhoos-tehnikumis.
Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA, Eesti Põllumajandusmuuseum

Uurimisteemadel vormistati palju seakasvatuse alaseid dissertatsioone ja teaduskraadi on kaitsnud kümme teadurit: Vambola Laanmäe, Leonhard Voltri, Leo Nigul, Toomas Vain, Maie Nuust, Kalju Eilart, Alvar Timmi, Aarne Pöldvere, Ragnar Leming ja Alo Tänavots.

1976. aastal võeti kasutusele uus sigade boniteerimise juhend noorsigade omajõudluse hindamiseks. Nooremiste seljapeki paksuse mõõtmisel elupuhuselt hakati kasutama ultraheliaparaate TYK, Krautkrämer USM-2 ja Sonictest (KM-3A), alates 1994. aastast on kasutusel Piglog 105. Aastal 1979 hinnati omajõudluse järgi esimesed tuhat noorsiga.

1977. aastal valmis Eesti esimene poolesaja kuldikohaga Kehtna Põllumajandusloomade Kunstliku Seemenduse Jaama (PKSJ) kuldilaut koos nõuetekohase maneeži ja laboratooriumiga. Alustati kultide sperma müüki suurematele farmidele, propageerides kunstliku seemenduse kasulikkust.

Sigade seemenduse juhtimine toimus Kehtna PKSJ kaudu, mis on aga praeguseks tegevuse lõpetanud. Esimene farmisisene seemenduspunkt ehitati 1978. aastal Rakke kolhoosis (praegu Kõpsta Seafarm OÜ), 1985. aastal lisandusid Ekseko ja Põlva Majanditevaheline Seakombinaat (praegu Rakvere Farmid AS-i koosseisus).

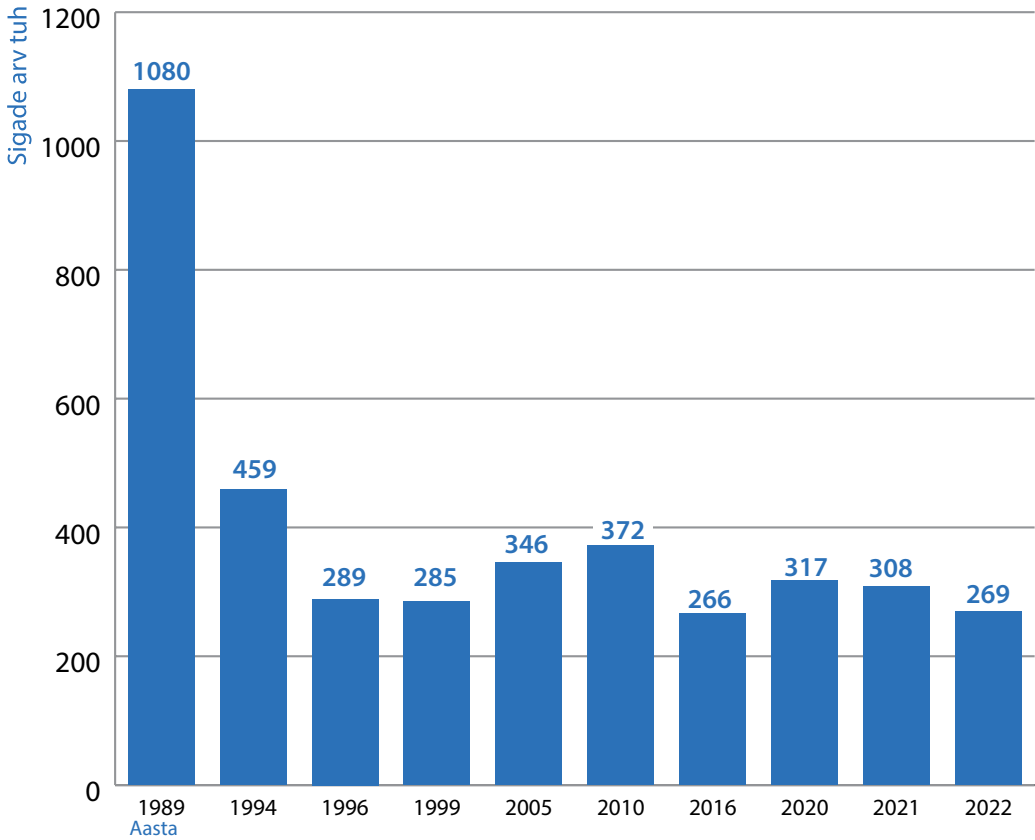

Sealiha kvaliteedi uurimise labor Kehtnas. Foto: Kalju Eilart

Aastal 1980 alustas tööd ELVI seakasvatuse osakonna sealihha uurimise labor, kus tehti algust kontrollsigade rümpade lihha kvaliteedi hindamisega. Laboris tehti lihhas- ja rasvkoe füüsikalise-keemilise analüüsi, alates 1985. aastast ka lihaskoe happesuse (pH) määramise, et selle alusel anda hinnang tumeda, tuima ja kuiva ehk DFD-lihha ning heleda, pehme ja vesise ehk PSE-lihha esinemisele searümpades. Samuti määrati laboris söötade kvaliteetiparameetreid ja söödakõlblikkuse näitajaid. 1990. aastal võeti kasutusele ZP-meetod (kahe punkti meetod) searümba lihaskoesisalduse määramiseks.

1983. aastat võib pidada jõudlusandmete kogumise ja elektroonilise töötlemise alguseks, kui esimesed neli seafarmi (Saverna, Põlva, Laeva, Avangard) alustasid andmete edastamist ühtsesse põllumajandusloomade jõudluse andmebaasi.

1989. aastaks oli Eestis välja arendatud efektiivne seakasvatuse süsteem, mis võimaldas suurendada sealihha tootmist ja sigade arvu. Sel aastal oli ettevõtetes, taludes ja perefarmides kokku 1 080 400 siga, mis on ajalooliselt suurim sigade arv Eestis. Pidurdavad faktorid sigade arvukuse suurenemisel olid ebasoodsad sealihha- ja söödahinnad, mis tulenesid riigi tollivabast poliitikast. Märkimist väärib ka mahajäämus jõusöödatööstuste arengus, mis

Sigade arvukuse muutuse dünaamika 1989–2022. Allikas: Statistikaamet

ei suutnud toota vajalikus mahus ja nõutud kvaliteediga segajõusöötaid eri vanuserühma sigade tarbeks.

Taasiseseisvuse algusaastatel puudus Eestis tervikuna valitsuse materiaalne ja moraalne toetus seakasvatusele. Sigade arv ja sealiha tootmine vähenesid pidevalt, seda tendentsi süvendasid realiseerimisraskused ja sealiha madal müügihind, sest erastatud lihatööstused hankisid tooret teistest riikidest. Tõusigade müük oli minimaalne, mis vähendas majandite huvi sigade tõuaretuse suhtes.

Sigade arvukus on ka kolm kümnendit hiljem väike – 2022. aastal peeti Eestis 269 000 siga. Selle põhjus on jätkuvalt madal sealiha realiseerimise hind ja kõrged sisendite (sööt, energia) hinnad, samuti sigade haigused (sigade Aafrika katk jt).

Kalju Eilart (vasakul) ja Aarne Pöldvere Ülenurmel. Foto: erakogu

ORGANISATSIOONIDE ÜMBERKUJUNDAMINE

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisel hakati etapikaupa reformima tõuaretusorganisatsioone. Vabariigi valitsuse määrusega likvideeriti 1991. aastal riiklikud tõulavad. Nende asemele loodi Eesti Suurt Valget Tõugu Sigade Aretusühing (esimees Leo Kapp) ja Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretuskeskus (direktor Kalju Eilart), mis alustasid tegevust 1992. aastal ja jätkasid tõupõhist aretustööd piirkonniti kuni ristandaretusprogrammi kasutuselevõtmiseni kolm aastat hiljem.

Kuni 1998. aastani tehti mitmeid organisatsioonilisi muudatusi. Nii sai Eesti Suurt Valget Tõugu Sigade Aretusühingust 1993. aastal Eesti Suurt Valget Tõugu Sigade Aretusühistu, mille juhatuse esimeheks valiti Sulev Kübar ja tegevdirektori kohusetäitjaks Külli Kersten. 1994. aastal korraldatud konkursi tulemusel asus tegevjuhina ametisse Riho Kaselo. 1998. aastal nimetati eelmainitud organisatsioon Eesti Tõusigade Aretusühistuks (ETSAÜ). Nime muutmise põhjus oli üleminek seniselt traditsiooniliselt puhasaretuselt ristandaretusele. Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretuskeskusest sai aga 1993. aastal Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretusühistu, mis 1998. aastal ühines Eesti

Tõuloomakasvatavate Ühistuga. Viimatinimetatud reorganiseerimine tekitas olukorra, kus eesti peekoni tõu kasvatavad pidasid vajalikuks astuda Eesti Tõusigade Aretusühistu liikmeks, et jätkata aretustööd kõiki seatõugusid ühendavas organisatsioonis.

ETSAÜ sigade aretustöö eesmärk on aretada ja levitada väärtuslikke tõusigu, suurendada sigade jõudlusvõimet, toota tarbijatele kvaliteetset sealihha ja suunata Eesti seakasvatust arvestama ühiskonna tervisega ning keskkonna ja loomade heaoluga ning tagada seakasvatuse majanduslik tasuvus.

Tähtis roll otsuste tegemisel on alati olnud ETSAÜ nõukogul, mida on aastate jooksul juhitanud Tiit Anton, Sulev Kübar, Aare Mölder, Viktor Vilks ja Urmas Laht. Alates 2021. aastast juhib nõukogu tegevust Teet Soorm. Tegevjuhtideks on olnud Riho Kaselo ja Raivo Laanemaa, alates 2021. aastast täidab tegevjuhi ülesandeid Anu Hellenurme.

ARETUS 1990. AASTATEST TÄNAPÄEVANI

Sigade tõuaretuse efektiivsuse tõstmiseks valmis 1990. aastal Rõhul Tartu Seakasvatuse Katsejaam (juhataja Tarmu Vilu). Seal toimus sigade kontrollnuum sarnaselt Kehtna Katsejaamaga. Mahukast hoonest eraldati lööv seemenduskultidele, korraldati spermatootmine ja ühistu liikmetele sperma farmidesse transportimine. Kahjuks valmis katsejaam pöördelisel ajal ja ebakvaliteetsete söötadega kontrollnuum ei suutnud asendada efekti, mis saadi erinevate tõugude impordist. Katsejaam suleti 1996. aastal majanduslikel põhjustel.

Eesti taasiseseisvuse esimesel kümnendil kureeris põllumajandusloomade aretust Põllumajandusministeeriumi alluvuses töötanud Tõuaretusinspeksioon, mida juhtis Agu Kööp. Inspektsiooni tulevikuvision oli sigade jõudluse hindamine, tuginedes Euroopa aretusorganisatsioonide suurtele andmebaasidele. Prioriteet oli säilitada Jõudluskontrolli Keskuse riiklik finantseerimine, seejuures oli keskuses juba alustatud ka sigade jõudlusandmete kogumist ja sigade hindamist karjaindeksile tuginedes.

1992. aastal aretussüsteem täiustus: sigade põlvnemisõigsust hakati kontrollima verefaktoritega (Maie Nuust) ja kontrollnuumale toodud sigade stressitundlikkust halotaantestiga (Tarmu Vilu). 1994. aastal võeti kasutusele ultraheliaparatuur Piglog 105 ja töötati välja meetodika sigade hindamiseks

Eesti Tõusigade Aretusühistu aretusspetsialist-lihatehnoloog Aarne Põldvere määrab lihatööstuses searümpade tailhasisaldust mehaanilise taimõoturi ehk intraskoobiga. Foto: Alo Tänavots

Aastal 2000 suletud Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaama endised töötajad katsejaama mälestuskivi avamisel 2007. aastal. Foto: Alo Tänavots

Siga kaalutakse ning ultraheliseadmega Piglog 105 mõõdetakse seljapeki paksus, lihase paksus ja tailiha sisaldus kehas. Foto: Alo Tänavots

karjatestil. Aretuskonsulendid hakkasid karjades massiliselt testima 85–115 kg kaaluvaid noorsigu, et selekteerida sobilikud sead karja täiendamiseks. Sead kaaluti, mõõdeti pekিপaksus ja seljalihase läbimõõt, loeti nisade arv ja hinnati sea välimikku. Andmed edastati jõudluskontrolli andmebaasi, et nende alusel välja töötada lihajõudluse geneetilise hindamise meetodika. Aretuse põhiline eesmärk oli sigade pekিপaksuse vähendamine, sest lihatööstused hakkasid rümpasid klassifitseerima ja raha maksma 1994. aastal juurutatud SEUROOP-süsteemi järgi, mis arvestab searümba massi ja tailihasisaldust. Lihatotööstustes hinnati rümpasid tailihamõõturiga Ultra FOM 100, mis asendati 2003. aastal Ultra FOM 300-ga.

ARETUSPROGRAMMID

Sigade aretustöö toimub aretusprogrammide alusel. 1995. aastal võeti kasutusele ristandaretusprogramm „Marmorliha“, mis andis meetodika hea ristandsea saamiseks kolme või nelja seatõu ristamisel. Tol ajal imporditi Ees-

Ristandsead näitusel „Tõuloom 2007” Ülenurmes. Foto: Alo Tänavots

tisse esimesed hämpširi tõugu kuldid Rootsist, 1999. aastal lisandusid Austriast pjeträäni tõugu sead ja kümme aastat hiljem Kanadast djuroki tõugu kuldid.

Ristandaretusprogrammis kasutatud hämpširi tõugu sead olid hea kasvaintensiivsusega, tapmisel andsid lihaselisi, õhukese pekiga pikki lihakehasid. Nende liha oli marmorjas ja maitseomadused tegi heaks suur lihasesisene rasvasisaldus.

Pjeträäni tõug on suurima tailihasisaldusega tõug maailmas, kuid kahjuks on sead stressile vastuvõtlikud. Pjeträäni tõugu kultide järglaste liha maitseomadused ja värvus tarbijat ei rahuldanud, kuna tihti võis esineda PSE-liha, ja lihasesisese rasva vähesuse tõttu oli liha maitsetult tuimavõitu. Sellest tõust kulte enam aretusühistu seemendusjaamas ei kasutata.

Isatõuna kasutatakse praegu djuroki tõugu kulte. Djuroki tõugu sigade välimikku iseloomustab üle kere ruuget värvi harjastus. Sead on tugeva kehaehitusega, laia selja ja suurte sinkidega. Tõug on tuntud hea söödaväärinduse ja varavalmivuse poolest. Lihakehades on neil palju lihasesiseselt ladestunud rasva, mis muudab liha marmorjaks, maitsvaks ja mahlaseks. Djuroki tõugu

sigadel pole stressigeeni ja see asjaolu vähendab lihamahlade tilkumiskadusid lihaskoest.

Aretusprogramm „Marmorliha“ oli aretustöös aluseks kuni 2019. aastani. Alates 2020. aastast on igale Eestis kasutatavale seatõule (eesti maatõug, eesti suur valge, pjeträän, djurok, ristandaretussead) koostatud vastavalt Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse nr 2016/1012 nõuetele eraldi aretusprogramm, millest lähtuvalt kasutatakse ematõugudena eesti suurt valget ja eesti maatõugu, isatõugudest aga djuroki kulte. Eestis tegeletakse nii sigade puhas- kui ka ristandaretusega. Lähtuvalt aretusprogrammide peavad puhasaretusega tegelevad farmid vastama kõrgele aretuse tasemele ja nõutavatele veterinaarsetele tingimustele.

Meie aretusprogrammides ettenähtud eesmärkide täitmiseks ja sealihakvaliteedi parandamiseks imporditakse Eestisse tõumaterjali nii spermana kui ka elusloomadena (emised, kuldid) teiste riikide tunnustatud aretusorganisatsioonidest. Eeltoodu on võimaldanud tõsta Eesti seapopulatsiooni emiste viljakust ja parandada sigade nuuma- ja lihaomadusi.

GENEETILINE HINDAMINE JA JÕUDLUSKONTROLL

Aastal 1996 võttis Eesti Tõusigade Aretusühistu eksploatatsiooni 44 kuldikohaga seemendusjaama Vasulas. Kuldid imporditi teistest riikidest või osteti rangeid tervisestandardeid järgivatest tipparetuskarjadest ja hakati spermat farmidesse kohale vedama. See oli edasistes arengutes oluline samm, sest kultide nn ristkasutamine ja andmete edastamine jõudluskontrolli andmebaasi andis võimaluse viljakuse geneetilise hindamise meetoodika väljatöötamiseks ja selle juurutamiseks.

Suurenenud vajadus kuldisperma järele tingis 2008. aastal seemendusjaama rekonstrueerimise ja 30 kuldikoha juurde ehitamise. 2023. aasta 1. jaanuari seisuga oli seemendusjaamas 53 aktiivselt kasutatavat kultit, kusjuures eesti maatõust oli neist 12, eesti suurest valgest tõust 8 ja djuroki tõust 33. Seemendusjaamast farmidele väljastatavat kuldispermat kontrollitakse laboris programmiga AndroVision. Kolmekordne kontroll tagab sperma kvaliteedi kogu kasutamisaaja jooksul.

Alates 2018. aastast on Vasula seemendusjaamas hakatud pakkuma farmidele emiste seemendamiseks ka djuroki tõugu kultide seguspermat

Tõusigade valimine Soomes 1994. aastal. Fotel vasakult Kalju Eilart, Riho Kaselo, Külli Kersten ja Raul Mölder (tagaplaanil punases). Foto: Kalju Eilart

Saimre Seakasvatuse OÜ ristandpõrsad näitusel „Tõuloom 2007” Ülenurmes. Foto: Alo Tänavots

(markeering Liin D 9999), mis on saadud nelja kuni kuue kuldi sperma segamisel. Katsetega on tõestatud segatud sperma parem viljastamisvõime, mille tagajärjel suureneb põrsaste arv pesakonnas ja nende võõrutusmass. 2022. aastal alustati Vasula seemendusjaamast kuldisperma eksporti meie lõuna-naabrite juurde Leetu.

Aastal 1998 alustati farmides jõudlusandmete kogumist personaalarvuti saksakeelse programmiga db-Planer, mida võib pidada üleminekuks andmete elektroonilisele kogumisele ja edastamisele jõudluskontrolli andmebaasi – seni oli seda tehtud paberil. Db-Planerit kasutati kuni Possu programmi valmimiseni 2005. aastal.

1999. aastal alustati eesti maatõugu ja eesti suurt valget tõugu sigade ning nende vaheliste ristandite lihajõudluse geneetilise hindamisega (JSAV) BLUP loomamudelit kasutades. Hinnatavateks tunnusteks valiti karjatestil mõõdetud seljapeki paksus (mm), lihassilma läbimõõt (mm) ja ööpäevane massi-iive (g). Pjeträäni tõugu sigade lihajõudluse geneetiline hindamine lisandus 2004. aastal.

Sigade viljakuse geneetiline hindamine algas 2001. aastal ühe tunnuse, elusalt sündinud põrsaste arvu järgi pesakonnas. Praeguseks on hinnatavaid tunnuseid viis: elusalt ja surnult sündinud põrsaste arv pesakonnas, imikpõrsaste hukkumine enne võõrutamist, poegimisvahemik ja nisade arv. Hindamis-metoodikat muudetakse vastavalt aretuse eesmärkidele ja alates 2023. aastast kasutatakse üldaretusväärtuse indeksit (KSAV), milles kajastub nii viljakuse (VSAV) kui ka jõudluse aretusväärtus (JSAV), mille majanduslikud kaalud on vastavalt 60% ja 40%.

Aastal 2002 käivitus Eesti Tõusigade Aretusühistus kvaliteetse sealihatootmise programmi „Marmorliha” raames uus searümpade hindamise süsteem. Eeltoodust lähtudes hakati hindama baasaretusfarmides üleskasvatatud ja pärast testimist prakeeritud noorkulte lihatööstustes. Sellega saadi lihajõudluse näitajad seemendusjaama kultide ja farmidesse müüdüd kultide vendade kohta.

Lihatööstustes määrati tapasoojade rümpade mass ja tailiha osakaal tai-mõõturiga Ultra FOM 100 (hiljem Ultra FOM 300). Võeti kasutusele SEURO-ROP-süsteem, mille alusel klassifitseeriti searümpad vastavalt tailihasisaldusele ja sellest hakkas sõltuma sealih hind. Jahtunud rümpadel mõõdeti jahutuskambris 24 tundi pärast tapmist rümba pikkus kahest kohast (cm), seljapeki paksus neljast kohast (mm) ja leiti mõõtmete keskmine. Lihassilma

Näitusel „Tõuloom 2009” demonstreerib eesti maatõugu kulte OÜ Estpig Tänessilma baasaretusfarmi juhataja Ilse Lippur, kes oli 2009. aasta parim tõuaretaja. Foto: Alo Tänavots

Rõhul tegutses aastatel 1990–1996 Tartu Seakasvatuse Katsejaam, kus sarnaselt Kehtnaga tegeleti sigade kontrollnuumaga. Fotol osad Tartu katsejaama töötajad. Foto: erakogu

mõõtmise programmiga Scan Star määrati seljalihase ristlõikepindala ruut-sentimeetrites. Portatiivse pH-meetriga mõõdeti selja pikima lihase pH₂₄ (pH väärtus lihas 24 tundi pärast sea tapmist – toim) väärtus, tuvastamaks defektse PSE-liha (hele, pehme, vesine) olemasolu. Eeltoodu võimaldas anda esialgse hinnangu baasaretusfarmidest ja seemendusjaamast pärinevate kultide järglaste rümba kvaliteedi kohta.

2004. aastal alustati jõudlusandmete registreerimist Possu programmiga Adavere Agro OÜ testfarmis. Ülejäänud farmid hakkasid seda programmi kasutama 2005. aastal ja saksakeelne jõudlusandmete kogumise programm db-Planer asendati eestikeelse programmiga Possu 1, hilisemate täiendustega versioonid on Possu 2 ja Possu 3. Järgmise versiooniga (Possu 4) muudetakse programm internetipõhiseks.

Lähtuvalt ristandaretusprogrammi nõuetest alustati ETSAÜ-s 2008. aastal puhtatõuliste ja ristandsigade järglaste rümba- ja lihakvaliteedi hindamist lihatööstustes ja farmide tapapunktides. Eeltoodu võimaldab seakasvatajal teha hinnatavate tõukombinatsioonide hulgast erinevaid valikuid oma seakarja parandamiseks, et ökonoomsemalt toota kvaliteetset sealiha. Searümpade liha kvaliteeti hinnatakse ETSAÜ aretusprogrammides kinnitatud meetodikate alusel.

2008. aastal alustati ETSAÜ liikmesfarmidest lihatööstustesse viidud nuumikute rümpade tapaandmete analüüsiga. Neis lihatööstustes klassifitseeritakse nuumsigu SEUROP-süsteemi alusel. Eesmärk on hinnata sigade rümbakvaliteeti (rümba mass ja tailihasisaldus) võimalikult paljude rümpade andmete alusel, mida saaks kasutada aretuslaste otsuste langetamisel, parandamiseks seakasvatuse tulemuslikkust.

Senini on aretuse eesmärk olnud searümpade tailihasisalduse suurendamine. Viimasel kümnel aastal on aretusühistu liikmete farmidest pärinevate sigade rümpade tailiha keskmine osakaal aastate lõikes kõikunud vahemikus 59,4–60,2%, saavutades viimastel aastatel optimaalse taseme. Edasise aretusega sigade seljapeki vähenemine ja sellega kaasnev rümba lihaskoe suurendamine võib kaasa tuua liha kvaliteedi halvenemise heleda, vesise ja eksudatiivse (PSE) liha tekke näol. Edaspidi tuleks searümpadel säilitada praeguseks saavutatud lihasuse tase.

Enam tähelepanu tuleks pöörata lihaskoe kvaliteeti mõjutavatele faktoritele, näiteks lihaskoesisene rasvasisaldus, millest sõltub liha marmorsus ja head maitseomadused.

Eestis lähtutakse Euroopa Liidu õigusaktidega kehtestatud searümpade tailihasisalduse määramise süsteemist ehk nn SEUROP-süsteemist. See võimaldab seakasvatajale maksta searümba kaalust ja tailihasisaldusest lähtuvat tasu. Foto: Alo Tänavots

SEAKASVATUSE TULEVIKUVÄLJAVAADED

Eesti seakasvatuse tugevad küljed on viimastel aastatel toodetud sealiha kõrge kvaliteet, samuti tasemel sigade tõuaretus ja söötmine. Kasutatud djuroki tõug tagab maitstva, mahlase ja toitainerikka sealiha. Rümpade klassifitseerimine SEUROP-süsteemi järgi tagab ühtlase kvaliteetse rümba. Eesti seafarmides kehtivad kõrged bioohutusstandardid, sigade populatsioon on suhteliselt terve, üldine loomkoormus ja farmide asustustihedus on väga kõrge. Enamik farme on renoveeritud peale 2000. aastat, mistõttu on nad veel heas seisukorras.

Eesti seakasvatuse nõrk külj on tõsiasi, et seakasvatus ei ole põllumajanduses prioriteetne. Samuti on puudulik seakasvatusalane koolitus, seakasvatuses tegutsevad spetsialistid vananevad, noori tuleb asemele vähe. Veterinaariaalane oskustase on nõrk, puudulik on veterinaarne tugi seakasvatusele. Samuti on nõrk sigade haiguste diagnostika, kusjuures koostöö veterinaarlaborite

ja teadusega jätab soovida. Nõrkuseks tuleks lugeda ka farmerite sõltuvust väliskapitalil baseeruvatest suurtööstustest-tapamajadest, mis mõjutab otsest sealiha hinda. Seakasvatajate koostööd takistab omavaheline killustatus, samuti halvad kogemused senisest ühistööst. Kuna sealiha tootmine on olnud viimastel aastatel kahjumlik, on seakasvatusektoris tegutsevatel inimestel motivatsioon langenud.

Seakasvatajate eesmärk on vaatamata mitmeid aastaid kestnud ebasoodsale majanduskeskkonnale toota ka edaspidi kvaliteetset sealiha ja rahuldada Eesti turu vajadus. Tuleb nentida, et raskel perioodil on seakasvatajad suutnud säilitada oma parima aretusmaterjali, mis on võimaldanud mitmeid olulisi jõudluskontrolli näitajaid isegi parandada. Järgnevatel aastatel tuleks aretusprogrammides püstitatud eesmärkide täitmisel oluliselt suuremat tähelepanu pöörata emiste viljakuse ja sigade nuumajõudluse suurendamisele, säilitades samal ajal seni saavutatud lihajõudluse taseme ja liha kvaliteedi. Samuti ei tohi tagaplaanile jääda sigade heaolu ja nõuded tervisele.

Kokkuvõtteks võib öelda, et seakasvatus areneb jätkusuutlikuma, tõhusama ja loomasõbralikuma seapidamise suunas. Peamised arendusvaldkonnad on geneetika, söötmine, pidamine, heaolu, haiguste ennetamine ja tõrje ning keskkonnasäästlikkus. Katsefarmid mängivad selle eesmärgi saavutamisel olulist rolli, pakkudes platvormi uute tehnoloogiate ja tavade katsetamiseks, edendades teadlaste, põllumajandustootjate ja tööstuste vahelist koostööd ning hõlbustades teadmiste edasiandmist.

2022. aastal alustas ETSAÜ karjatervise programmi metoodika väljatöötamist seafarmidele. Eeltööna koostati karjatervise küsimustik, et monitoorida hetkeolukorda. Küsimustik sisaldab farmi tootmisnäitajaid, ravivajadust, antibiootikumide kasutamist, vaktsineerimisi, tervisealaseid uuringuid, söötmist ja sigade heaolu olukorda. Küsitlust korratakse igal aastal, et jälgida muutusi karjatervises.

2023. aastal alustasid ETSAÜ, Kaubi Farmid OÜ, Põllumajandus- ja Toiduamet, Eesti Maaülikool ja Maaelu Teadmuskeskus sigade teadus-arenduskeskuse visiooni koostamisega. Koos töötades saame jätkuvalt parandada sigade heaolu, kaitsta keskkonda ja tagada siseriikliku toidujulgeoleku.

Soovin tänada kolleege, kes aitasid kaasa raamatu peatüki kirjutamisele ja sündmuste meenutamisele: Külli Kersten, Kalju Eilart, Riho Kaselo, Raivo Laanemaa, Anu Hellenurme, Alo Tänavots, Mati Tuvi.

Eesti lihatootmises on suurima osakaaluga sealihatootmine, mis moodustab kogutootmisest üle poole. 2022. aastal toodeti Eestis 43 000 tonni sealiha, millega katame veidi üle 80% oma tarbimisest. Foto: Alo Tänavots

1980. aastate algusest seakasvatusega tegelenud Aare Kalson on nüüd ettevõttes ohjad üle andnud lastele.
Fotol koos tütar Made-Britta Eensaluga. Foto: Raido Haugas

Persoonilood pani kirja ajakirjanik

Kristina Traks

Eriline ärimudel ja põlvkonnvahetus Vasulas

Vasula sealihatooteid teavad küllap kõik Tartu kandi lihasõbrad. Ettevõtte asutaja ja ülesehitaja Aare Kalson räägib, kuidas on õnnestunud tööle panna oma unikaalne ärimudel, ja tema tütar Made-Britta Eensalu jagab kogemusi, mismoodi on pereettevõttes kulgenud põlvkonnvahetus.

Loomaarstiks õppinud Aare Kalson oli õpingute ajal praktikal Melliste, Puurmani ja Väike-Maarja sigalas ning pärast ülikooli suunati ta Väike-Maarja majandisse tööle. Ega sel ajal eriti valida ei olnud, vaid pidi tööle asuma seal, kus parasjagu inimesi vaja oli. Läks nii, et just sigalasse vajati töökäsi.

Kolhooside lagunemise aegu 1990. aastate alguses jätkas Aare Kalson senises valdkonnas. Kahes farmis, Lääne-Virumaal ja Tartumaal, kasvatati perefirmas umbes 5000 siga aastas. Alguses müüdi palju sigu Venemaale, kuid kui see turg kokku kukkus, otsustati hakata ise lihatoodete valmistamise ja müümisega tegelema. Viimased kümmekond aastat pole Vasula farmidest sigu lihakombinaati enam saadetud, vaid kogu liha väärindatakse oma lihatööstuses ja müüakse oma kauplustes. Aastas müüb Vasula Farmid OÜ 1200–1300 tonni liha, kõik Tartus ja Tartu ümbruses.

Sellist ärimudelit, kus kogu ahel on algusest lõpuni sama ettevõtja käes, on seakasvatases proovitud siin ja seal. See ei ole enamasti õnnestunud. Vasula Farmidel on lihatööstus Tartu külje all Vasulas, poed Tartus ja Tartu ümbruses kuues kohas ning lett Tartu turuhoones. Ostjaid jätkub kõikjale ja näiteks Vasulasse esinduspoodi sõidetakse liha järele kaugemaltki. Jõulude eel ulatub järjekord mõnikord uksest välja ja lihaostjad on poe ukse taga ootamas juba enne selle avamist. Mis on Vasula edu saadus? „Ega ärimudelil mingit nippi pole, tuleb lihtsalt lõpuni pühenduda, panustada väga palju aega ja ta hakkab

toimima. Alustasin oma ettevõttega 1993. aastal ja ega ma senini ei ole eriti puhanud,“ ütleb Aare Kalson.

Algusest peale on Kalsonil olnud idee panustada just Tartu ja selle ümb-ruse turule. Tal ei ole plaanis hakata Vasula sealihatooteid kaugemale, näiteks pealinna müüma. „Meil ei ole millegagi Tallinna minna, lihtsalt ei jätku kau-pa,“ tunnistab ta.

MIINUSEGA POLE LÖPPENUD ÜKSKI MAJANDUSAASTA

30 aasta jooksul on Aare Kalson näinud seakasvatuses igasuguseid aegu. Ometi pole tema ettevõtte mitte kunagi majandusaastat miinusega lõpetanud. Kõik teenitu on ettevõttesse investeeritud. „Peab lihtsalt kohanema ja leidma lahendusi edasiliikumiseks. Seakasvatus areneb läbi kriiside, korraks läheb kehvaks, siis tulevad jälle paremad ajad,“ ütleb ta. 2023. aasta kevadel on ala tema sõnul põhjas ära käinud ja edaspidi liiguvad asjad ülesmäge. Ta usub, et sigade arv enam ei vähene, vaid hakkab tasapisi kasvama.

Viimane, hinnatõusudega seotud kriis on olnud ränk ja täiesti erinev näi-teks seakatku ajast. „Majanduspool läks käest ära: teravili muutus väga kalliks, samuti elekter, tööjõuturul oli ja on praegugi palgaralli, kuid kõige selle juures muutus sealiha hind aina odavamaks. 2022. aastal müüsimise sealihaga odava-malt kui 2011. aastal ja kõik muu oli kordades kallim. Mitte kaks korda, vaid kordades! Tootsime kolm korda kallima elektriga, sööt oli kaks-kolm korda kallim, palgad vähemalt kaks korda kõrgemad. Katsu selliste hindadega hak-kama saada,“ sõnab Kalson. Väljapääs leiti karja vähendamises, sest väiksema karja ülalpidamiseks kulub vähem raha. „Arvele tuleva raha kulutasime sööda ostmisele. Sisuliselt kulutasime ühe farmi selleks, et teine farm saaks elada. Üks farm ongi praegu tühi ja sinna oleks vaja investeerida, kuid raha kulus sigade söötmisele. Ometi suutsime ka eelmisel aastal nina vee peal hoida ja ei lõpetanud aastat miinuses.“

Just kriisi ajal tehti tootmises olulised ümberkorraldused. Ettevõtte ostis Tartu külje alla Mellistesesse seafarmi, kuhu koliti sead oma vanast farmist. Kal-son ütleb, et need tegevused olid plaanitud küll tulevikku, kuid Vene-Ukraina sõda muutis olukorda. „Pidime otsustama, kas teeme ettevõtte väiksemaks või läheme põhja,“ nendib ta. „Melliste farmis on parem tervisestaatus, mis tähendab, et loomad on tervemad ja kasvavad ka natuke kiiremini. Meil on plaanis uuendada Väike-Maarja farmi, kuid selleks peab majanduslik olukord stabili-seeruma, sest investeringud on suured.“

Kalsonite perele kuuluvates ettevõtetes töötab 90 inimese ringis. Aare Kalson tunnistab, et töötajate leidmine on keeruline. „On vaja tarku inimesi. Isegi farmis ei ole enam lihtsaid töid, vaid töö käib arvuti taga, numbreid peab tundma, olema puhas, täpne ja mõtlemisvõimeline. Palgaralli kogub praegu alles hoogu,“ sõnab ta.

PÕLVKONNAVAHETUS TOIMUNUD

Üldiselt seisab seakasvatuses põlvkonnavaheetus veel ees, kuid Vasulas on see juba toimunud. 2022. aasta lõpust on Aare Kalson pensionil, seakasvatust juhhib tema tütar Made-Britta Eensalu ja lihatööstust ohjab poeg Tanel Kalson, mõlemad hariduselt veterinaarid. Samuti tegutsevad ettevõttes Made-Britta ja Taneli abikaasad. Aare Kalson meenutab, et äri alustati omal ajal abikaasaga kahekesi ja pere neljal lapsel on olnud oma soovid. „Kui jõudis kätte õpingute aeg, siis tegime nii, et vanemad finantseerisid teatud erialadel õppimist. Made õppis loomaarstiks ja mul on selle üle väga hea meel. Olen kõigi oma laste üle uhke ja eriti hea meel on, et nad jätkavad meie elutööd,“ sõnab Aare Kalson.

Made räägib, et ta kuulis juba noorena vanematelt tihti mõtet, et kui õpida ei viitsi, siis peab erilise hoolega harjutama töötegemist, kuna ees ootab raske tööpõlv. „Nüüd jagan neid õpetusi oma tütrele. Ootan põnevusega aega, kui ta on piisavalt vana, et tööle käed külge lüüa,“ sõnab ta ja meenutab, et sissejuhatus seakasvatuse ettevõtte toimetamistesse oli pikk ja käänuline ning suvetööd farmis algasid umbes 14-aastaselt. „Alustasime venna ja abikaasaga nagu ka teised töötajad oma töösuhte alguses väiksema vastutusega tööloikudest, nagu sulgude kraapimine, lautade pesu, sigade talitamine, puhkuste andmine, tapamaja koristamine jm. Isa nägi laste rakendamises ettevõtte töödessa kõrgemat eesmärki ehk isegi, kui meist ei pidanud saama ettevõtte edasivijjad, pidid meist saama inimesed, kes tööd ei kardavad.“

Made peab end sigade veterinaaria entusiastiks. „Sigade veterinaarias on minu arvates olulisim karjatervisega tegelemine, sest karjas ringlevad nakushaigused mõjutavad väga palju tootmisvõimekust ja sigade elukvaliteeti.“

Esialgne impulss ettevõttes juhtohjad lastele anda tuli isa Aarelt. Made ütleb, et põlvkonnavaheetus möödus sujuvalt ning kõige olulisem on, et töö jätkuks endises rütmis ja töötajad tunneksid oma panust hinnatuna ka uue juhtkonnaga. Kui vabad käed on nooremal põlvkonnal ettevõtte asjade üle otsustamisel? „Kohutavalt vabad,“ sõnab Made ja lisab, et seda äri ei saa teha sigu tundmata ja armastamata.

Triigi seakasvatuse juhataja Aare Mölder on järjekordse keerulise aja tõttu tulevikuplaanide suhtes ettevaatlik ja ei kiirusta investeerima. Foto: Julia-Maria Linna

Sead lisavad omakasvatatud viljale väärtust

Seakasvataja peab olema leidlik ja hakkama saama igasuguste aegadega – nagu Harjumaal Kose kandis tegutsev seakasvataja Aare Mölder. Väiksemat mõõtu Triigi Seakasvatus OÜ kõrval tegutseb samade omanike viljakasvatustefirma ja koos elatakse keerulisemad ajad üle. Õigupoolest tundub see olevat ka üks väheseid võimalusi seakasvatust stabiilselt toimimas hoida.

Seakasvatusega tegeleti siinkandis ka nõukogude ajal. Aare Mölder on mitmendat põlve põllumees, kes alustas oma põllupidaja teed Ardu sovhoosi peaaegronoomina. Selleks ajaks, kui sovhoos laiali läks, oli ta juba paar aastat talu pidanud. Majandi lagunedes said Mölder ja tema äripartner Jüri Valdma oma kasutusse sigala hooned, mõned sead ja umbes viis tonni vilja. Hooned olid tolle aja kohta üpriski heas seisukorras, kuid seakasvatust alustati ikkagi sisuliselt nullist. „Mäletan, kui tõime Tamsalust esimesi söödakoormaid, lugesime kokku ühe- ja viiekrooniseid ning saime kuidagi raha kokku. Äri algusaastatel oli metsik kapitalism ja meil ei olnud peas mõtetki, et midagi võib halvasti minna. Isegi hoolimata vaevalisest algusest,“ meenutab Mölder. „Usk paremasse homsesse viis meid edasi. Näiteks olime ühed esimesed, kes hakkasid sigadele sööta ise kohapeal segama.“

Kuna Mölder on hariduselt agronoom, on väga loogiline ka viljakasvatusega tegelemine. Viljakasvatustevõtte Valdereks kasvatab vilja umbes 800 hektaril ja algusest peale oli idee väärindada omakasvatatud vilja sealihatootmise kaudu. Tagantjärele ütleb Mölder, et just see põhimõte ja võimalus ongi sigalat rasketel aegadel elus hoidnud. „Me oleme mitu korda mõelnud, et lõpetame. Aga kui me seda teeme, siis uuesti enam ei alustaks. Ja nii olemegi edasi punninud,“ ütleb ta. Seakasvatusel on ka oma tapamaja, mis on järjekordne

võimalus hoida kulusid rohkem kokku. Liha müüakse Arke lihatööstusele, vähesel määral ka Kosel ja Tallinnas Tüdrukute lihapoes.

Kümme aastat tagasi investeeris Triigi seakasvatus kõvasti ja ehtas uue sigala. Investeeringuks võetud laenu on praeguseks tagasi makstud, kuid Aare Mölder nendib, et tagasi ei ole investering end teeninud. „Tühi töö, ainult tööroõm,“ nendib ta ja lisab, et plaan investeeringutega ettevõtet kasvatada ei saanud toonase turuolukorra tõttu teoks.

Aastas kasvatab Triigi seakasvatus 5000 siga, mis on Eesti mõistes väiksemat mõõtu seakasvatuse ettevõtte. Töötajaid on kahes ettevõttes – seakasvatuses ja viljakasvatuses – umbes 15. Mölderi sõnul kannataks loomade arvu viia ka 6000 peale, kuid olud on sellised, et pole soovi ettevõtet kasvatada. „Nii saan rahulikumalt magada. Oleme olukorras, et kui praegu midagi katastroofilist juhtub, näiteks tuleb uuesti katk, siis meil on vara rohkem kui kohustusi.“

Kui hulk Eesti väikseid seakasvatusi on olnud või on senini Rakvere lihakombinaadi kontraktorsüsteemis, siis Triigi seakasvatus mitte. „Eks me muidugi kaalusime seda omal ajal ja tagantjärele öeldes võib-olla oleks pidanud liituma. Samas emotsionaalselt mulle meeldib vabadus ja iseotsustamine rohkem,“ ütleb Mölder.

Sigade Aafrika katk läks Mölderi ettevõttest mööda ja ettevõtja ütleb, et tõvega pihta saamist poleks vist üle elatud. „Just emotsionaalselt. Loomi hukati ju tuhandete viisi...“ sõnab ta. „Siiski sai Eesti seakasvatus katkuga pihta kaks korda: esimest korda siis, kui haigus Eestis oli, ja teist korda siis, kui see jõudis Saksamaale. Meie hind on ju Saksa hinnaga seotud – nii kui see muutub seal, nii ka meil. Aga sellest n-ö teisest seakatkupuhangust ei räägita.“

HIND HÜPPAB SIIA-SINNA

Aare Mölder ütleb, et sealiha müümisega pole mingit probleemi, küll aga hinnaga. „Eesti on nii väike, et kui siia tuuakse ülejääke Euroopa suurtest tapamajadest, siis meie hind kohe kõigub. Viimasel ajal on ehk Eesti sealiha veidi enam hakatud väärtustama, kuid kindlasti mitte nii nagu meie põhjanaabrid omamaisesse suhtuvad,“ ütleb seakasvataja. Tema sõnul oli kõige raskem 2021.–2022. aastal, kuid ta ei ajaks kõike Vene-Ukraina sõja süüks, sest sisendite, eelkõige sööda hinnatõus algas juba enne seda. Peamine mure ongi kallinenud söödahindadega. Moodustab ju sööt liha hinnast sõltuvalt kuludest 65–70%. Samuti suruvad põllumeest maadligi kahekordistunud energiahinnad ja palgasurve.

Söödahindade probleemi leevendamiseks on Triigil viimasel ajal söödud sigadele rukist. Mölder teab, et see tekitab teatud ringkondades eelarvamusi ja on ka öeldud, et sigadel pidavat rukkitoitudul tekkima isutus, kuid praktiku-na pole Mölder probleeme märganud. „Rukis ei ole nagu päris kiudaine, vaid selles on palju tärklisi. Mulle tundub, et sead on seda süües isegi rahuliku-mad. Kindlasti on rukkiga toitmine üks viis muuta sööta odavamaks,“ selgitab Mölder. „Ma ei näe sigade puhul mingit vahet selles suhtes, et kes sööb nn õiget toitu ja kes rukist. Samuti rääkisid eestiaegsed õpikud, et kui siga rukki-ga nuumata, tuleb maitavam pekk.“

Kuigi 2023. aasta alguses on sealihahinnad taas tõusnud sellisele tasemele, et lihatootmisele ei ole vaja millegi muu arvelt peale maksta, on Aare Møl-der tulevikuplaanide suhtes ettevaatlik ja ei kiirusta investeerima. „PRIA-s oli investeringutoetuste voor ja ma paar nädalat mõtlesin selle teema peale. Otsustasin, et meil ei ole tulevikukindlust ja ei hakka praegu investeerima.“

SEAKASVATUSE PROOVIKIVID JA VÕIMALUSED

Mölder usub, et eestimaisel sealihal võiks olla tulevikku, sest kõiki tooteid ei saagi teha importliha-st. Samas teeb tal meele kurvaks Eesti madal varus-tatus omamaise sealihaga. See võiks olla kõrgem, sest Eesti rahvas armastab sealiha, meil on teadmised seapidamisest ja loomadele vilja kasvatamisega saame samuti hakkama.

Ka noorte põllumajandusse tööle asumine on ala jätkusuutlikkuse seisukohalt kriitilise tähtsusega. Noored tulevad, kui ala areneb ja tehakse innovat-siooni. Mölder ütleb, et põllule ja traktorisse noori veel tööle saab (eriti, kui traktor on uus!), kuid sigalaga on juba keerulisem. Samas – tänapäeva sigala on tööstuslik tootmine, mida juhitakse arvutist. „Põllul sa ilma arvutist muuta ei saa, aga sigalas saab tingimusi muuta. Ma arvan, et siin on peamine palga-küsimus – kui sigalas makstaks sama hästi kui põllul, siis noored ka tuleksid,“ leiab Mölder.

Milline on pidevalt heitlike hindadega seakasvatuses parim ärimudel? Aare Mölder arvab, et klassikaline mudel ehk tootmine pluss tööstus ikkagi ei toimi. Mitmed ettevõtjad on seda Eestis proovinud ja kõrbenud, positiivse näi-tena saab ehk välja tuua vaid Aare Kalsoni Rotaksi, mis on sel moel elanud üle kõik seakasvatuse kriisid. Küll aga näib töötavat süsteem, kus seakasvatusega tegeletakse paralleelselt mõne teise põllumajandusharuga ja tasandatakse vöi-malikke miinuseid aegu üksteise arvelt.

Tõaretaja ja pikaajaline lihakvaliteedi uurija Aarne Põldvere usub, et Eesti seakasvatuse ellujäämise võti seisneb sealihasektori kvaliteedikava loomises ja selle järgi toimetamises. Foto: Julia-Maria Linna

Aarne Põldvere, Eesti sealiha kvaliteediuringute teerajaja

Eesti Tõusigade Aretusühistu lihatehnoloog-kvaliteedijuht Aarne Põldvere on enam kui 40 aasta jooksul näinud seakasvatuses igasuguseid aegu. Praegust aega nimetab ta nelja kümnendi raskeimaks, sest seast on sõna otseses mõttes saamas haruldane loom.

Lihatehnoloogia ja sigade aretuse juurde sattus Aarne Põldvere juhuslikult selles mõttes, et tal ei olnud lapsepõlveunistust ennast kogu eluks just selle valdkonnaga siduda. Kuidagi tekkis aga Vene kroonus teenides mõte õppida lihatehnoloogiat. Igaks juhuks võttis Põldvere algatuseks Eesti Põllumajanduse Akadeemias (EPA, praegu Eesti Maaülikool) nullkursuse ja pärast seda alustaski õpinguid. 1979. aastal lõpetas ta EPA-s lihatehnoloogia eriala, perspektiiviga asuda tööle mõnda lihatööstusesse. Mäletatavasti oli sel ajal pea igas suuremas Eesti linnas ka suur lihatööstus ja toodangut valmistati suure Nõukogude Liidu turu jaoks.

Tuttava tuttava kaudu kuulis Põldvere aga vabast töökohast Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi (ELVI) seakasvatuse osakonnas Kehtnas. Seal oli uurimislabor ootamas inimest, kes hakkaks tegelema tollal täiesti uudse teema ehk lihakvaliteedi uurimisega. „Kalju Eilart kutsus mu sinna, ülikoolist tulnud noorele anti kätte töö ja öeldi, et hakka aga pihta. Alustasime nullist meetodikate väljatöötamisega, otsisime materjale Nõukogude Liidust ja piiri tagant, muretsesime tasapisi laborisse aparatuuri juurde. Töö läks käima,“ räägib Põldvere. Tööpõld oli meeletult lai, sest erinevalt praegusest ajast, mil seast on saanud vaat et haruldane loom, elas Eestis 35 aastat tagasi lausa miljon siga. Võrdluseks, 2022. aasta lõpu seisuga on neid vaid 269 000.

„Eesti taasiseseisvumisega kadus turg meie sealihale. Vast poole miljoni võrra vähenes sigade arv seetõttu kohe. Edasi tuli juba kõvasti esile hinnaküsimus ehk võitlus odava importkaubaga ja aastatel 2014–2015 räsib seakasvatust rängalt sigade Aafrika katk,“ ütleb Põldvere. „Viies suures farmis läksid sead tapale, sest haigus jõudis loomadeni. Kümnekond seakasvatajat lõpetas selle tõttu tegevuse ja vaid üksikud farmerid on pärast haiguspuhangut uuesti seakasvatusega alustanud,“ lisab ta.

Aarne Põldvere sõnul on olukord seakasvatuses halvem kui kunagi varem, eriti kui olukorda hinnata jõudluskontrollis olevate emiste arvu järgi. Ta ei mäletagi oma tööperioodist aega, kui emiseid oleks olnud nii vähe kui aastal 2023.

„Jõudluskontrollis on praegu ainult 9000 emist, isegi seakatku ajal oli neid 9500. Me oleme kõigi aegade madalaimal tasemel ja nüüd oleks küll hea, kui emiste arv rohkem ei kukuks,“ ütleb ta. „Mida rohkem on meil emiseid jõudluskontrollis, seda täpsemaid hinnanguid saame anda seemendusjaama kultidele. Kui andmeid on vähe, lähevad ka hinnangud ebatäpseks.“

PEKISEST LOOMAST TAISEKS

Ajal, mil Aarne Põldvere alles lihakvaliteedi hindamist alustas, oli siga üks väga pekine loom. Sea pekisust mõõdetakse lihassilma pindala suhtega selle peal olevasse peki pindalasse.

„Vene ajal oli peki ja lihassilma ehk tailiha suhe 1 : 1 või oli pekki lausa rohkem. Lihassilma suuruseks mõõdeti siis 30 cm². Praegu on see näitaja 40–50 cm², peki vähenemise arvelt. Sigade seljalihase peal oleva peki järgi paistab hästi kätte, kui õhukeseks on see jäänud,“ räägib Põldvere ja meenutab, kuidas üks lihatööstuse juht oli talle kord kurtnud, et täitsa jama on – pekki napib. „Eks tööstustel on ju retseptides pekk sees ja teisalt on ka seal endal pekki vaja tervise seisukohalt – kui noorel emisel on pekki liiga vähe, kiduvad ka tema põrsad. Need on igatepidi viletsamad, kui emis on lahja. Aga emise peamine ülesanne on just põrsaid toota.“

Viimased 20 aastat on aretus liikunud sinnapoole, et suurendada rümba lihasuse osa. „Praegu on 95% rümpadel taiprotsent 55 ja rohkem. Enamiku majandite tapapunktides ja lihatööstustes, kus lihakvaliteeti hindan, on tailiha 59–60% rümbast. Siin aga tuleb juba mõelda peki osakaalu suurendamise peale, sest kannatama hakkab sigade viljakus ja tegelikult väheneb ka lihakvaliteet,“ ütleb Põldvere.

„Ka ostjad soovivad, et sealihal oleks ka pekki, et liha oleks nn läbikasvanud, mitte vesine ja hele, nagu ta mõnikord kipub olema. Sellepärast ongi aretusprogrammidesse sisse kirjutatud, et see probleem on vaja lahendada ja mitte enam pöörata põhitähelepanu tailiha protsendi suurendamisele, vaid pigem suurendada peki osakaalu. See võtab aga aega, sest aretuses ei toimu midagi kiiresti,“ nentis Põldvere.

KVALITEEDIHINDAMISE LOOJA

Aastal 2022 tunnustas Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda Aarne Põldveret sigade aretuslase töö ja kvaliteetse kodumaise toidu tootmise edendamise eest aumärgiga „EestiMAA heaks“.

Oma tööle tagasi vaadates ütleb Põldvere, et kõige tähtsam ongi vast töömehele algaastatel välja töötatud lihakvaliteedi hindamise süsteemi juurutamine. Sellel põhineb kogu edasine töö ja kvaliteediuuringute osas oli Põldvere Eestis üks teerajajatest.

„Meie Kehtna seltskond töötas selle süsteemi välja. Eks labori sisseseadmine oli muidugi omajagu närvesööv ja vajasin kõvasti Kalju Eilarti utsitamist kandidaaditöö kirjutamisel. Tehtud ta aga sai ja eks ikka tööst, millega Kehtnas igapäevaselt tegelesime,“ räägib Põldvere. Oma teadustöö tulemused vormistas ta 1991. aastal põllumajanduskandidaadi väitekirjaks „Erinevate seatõugude liha kvaliteedi uurimine Eestis“.

Kehtnat nimetab Põldvere tõeliseks teaduskeskuseks – näiteks toimus seal 1965. aastal üleliiduline sigade kontrollnum, kus võrreldi 19 erinevat seatõugu. Eesti tõud olid neis katsetes kenasti eesotsas.

Murranguliseks hetkeks Eesti seakasvatuses võib pidada aastat 1994, kui elussigu hakati testimata ultraheliaparaadiga Piglog 105 ja lihatööstustes asuti rümpasid hindama tailihamõõturiga Ultra FOM 100. Aarne Põldvere osales Piglog 105 juurutamisel ja propageerimisel Eesti farmides ning searümpade SEUROP-klassifitseerimise põhimõtete väljatöötamisel. Põldvere sulest on ilmunud ka teadusartikleid mõlema aparadiga saadud mõõtmistulemuste kohta.

ARETUSPROGRAMMI KANDEV JÕUD

2000. aastal asus Aarne Põldvere tööle Eesti Tõusigade Aretusühistu aretusspetsialist-lihatehnoloogina ja jätkas koostöös lihatööstustega sealiha kvaliteedi monitoorimist. Ta otsis pidevalt innovatiivseid lahendusi, mis

võimaldaks sealiha kvaliteeti võimalikult täpselt määrata. Tema initsiatiivil võeti kasutusele lihassilma pindala määramise digilahendus ScanStar ning hakati sealiha kvaliteedi võimalikke kõrvalekaldeid hindama elektrijuhtivuse (LF-Star) ja optomeetria (Opto-Star) abil. Arne Põldvere oli ka üks kandvaid jõude sigade aretusprogrammi „Marmorliha“ loomisel ja hilisemal täiendamisel.

Nõukaaegsete lihatööstuste kohta käis palju õõvastavaid jutte. „Kus suitsu, seal tuld,“ muigab Põldvere. Seevastu tänapäeva Eesti seafarme Põldvere kiidab. Suurfarmides on asjad tema sõnul tip-top korras, bioohutusest peetakse punktuaalselt kinni ja loomade heaolu on tähtsal kohal. Sellest annavad tunnistust ka loomade tervisenäitajad. Varem oli seafarmides palju käsitsitööd, kuid seda pole nüüd enam peaaegu üldse. Seale ei lükata toitu enam ette kärudega, vaid see tuleb mööda torusid kas kuiv- või vedelsöödana.

KVALITEEDIKAVA ON VARUSTUSKINDLUSE ALUSTALA

Praegu on seakasvatuses kõige suurem murekoht muidugi sealiha hind, mis on liiga madal võrreldes sisendite hinnaga. Need on aga teadupärast viimaste aegade hinnatõusude keeristes kallinenud märkimisväärselt. Jõudluskontrollialuste emiste arv on seetõttu ainuüksi 2023. aastal langenud 2100 võrra ja ilmselt vähenemine jätkub. Igavene probleem on ka odava importliha turule trügimine, millega meie seakasvatajad konkureerida ei suuda.

„Need, kes praegu seakasvatuses ots otsaga kokku tulevad, väärindavad ise oma liha toodeteks. Mitmed seakasvatajad on tunnistanud, et letiliha müügiga küll praeguste sisendite hindade juures kasumisse ei jõua,“ ütleb Arne Põldvere.

Aastatepikkuse kogemusega tõuaretaja aga püssi põõsasse ei viska, vaid praegu käib sealihasektori kvaliteedikava väljatöötamine. Sellele on suured lootused, sest kvaliteedikava alusel on edaspidi kodumaist sealiha võimalik eristada ja Arne Põldvere usub, et tegelikult tahab Eesti inimene süüa ikkagi kodumaist sealiha.

„Kvaliteedikava on üks varustuskindluse alustalaid ja sealihaga varustatus on asi, millega me peame tõsiselt tegelema. Praegu on see meil sealiha osas ehk ainult 80%, aga võiks olla ka 100%,“ usub Põldvere.

Tulevikust rääkides on asjakohane ka küsimus, kas noored üldse tahavad lihaasjandust õppida? Arne Põldvere, kes on ka ise viis aastat (2011–2016) Eesti Maaülikoolis lihatehnoloogiat õpetanud ja magistritöid juhendanud,

raputab paraku pead. Liha valdkond ei ole populaarne, tudengeid on väheks jäänud – neid on ainult paar. „Meil aretusühistus on valmisolek mõne tudengiga lihakvaliteedi uurimustöid teha, kuid keda pole, need on tudengid,“ nendib aastakümnete pikkuse lihakvaliteedi uurimise kogemusega Aarne Põldvere.

Aarne Põldvere viis unistust, kuidas võiks Eesti seakasvatus paremini toimida

- *Riik eelistaks selgelt kodumaist sealiha. Riigieelarvelised institutsioonid, näiteks kaitsevägi, koolid ja lasteaiad, eelistaksid tootlustamisel just kohalikku sealiha.*

- *Seakasvatavad oleksid oma ettevõtmistes ühtsed, sest ühistegevusena on majandamine kasumlikum.*

- *Seakasvatajatel oleks võimalust investeerida vajalikul määral tootmisesse. Nad saaksid parandada farmide bioohutust ja sigade pidamistingimusi.*

- *Noored tahaksid õppida seakasvatust ja sel alal töötada.*

- *Eesti suudaks ennast ise täies ulatuses sealihaga varustada.*

Aastakümneid Kehtnas seakasvatusega tegeleud Asta Velleste nendib, et seakasvatus on väga raske ala.
Foto: erakogu

Kingituseks samovar, värviteler ja pianino ehk kuidas Eesti tõusead piiri taga ilma tegid

Üle Nõukogu Liidu kuulsast ja tunnustatud Kehtna Nädissovhoostehnikumist reisisid aastakümneid tagasi Eesti piiri taha tuhanded tõusead. Siinne suurepärane töö tõi tublidele seakasvatajatele Moskvast kingituseks kõikvõimalikke asju alates jalgratastest lõpetades pianiinoga.

Kehtna majand oli alguses väike, kuid sellega liideti ümberkaudseid kolhoose. 1957. aastal alustas majandi juures tööd seakasvatuse kontrollkatsejaam, kus tegeleti põrsaste kontrollnuumaga. 1959 sai valmis esimene rühmasulgudega kontrollsigala 200 seale. See oli ainus taoline katsesigala Nõukogude Liidus ja siin käisid sageli kõrged külalised uurimas, kuidas sigu kõige paremini kasvatada.

Kehtnas asus ka sigade tõufarm, kus tegeleti sigade tõuaretuse ja tõuloomade müügiga. Kehtna sovhoosi haruks olnud seemendusjaamas aga arendati sigade ja veiste seemendamist. Aastate jooksul laienes Kehtna majand tublisti ja selle eri osakondades peeti kokku 20 000 siga. Kehtnast pärit tõuloomadest komplekteeriti 1980. aastate alguses Kehtna külje all asuv Rey seakasvatuse kompleks, mis praeguseks on küll tegevuse lõpetanud.

UUDETE LAHENDUSTE TUTVUSTAJA

Valgamaalt Puka kandist pärit Asta Velleste lõpetas 1962. aastal Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) zootehnikuna. Pärast EPA lõpetamist pakuti Vellestele ja tema veterinaarist abikaasale tööd Kehtna majandisse. Asta Velleste oli alguses ametis vanemzootehnikuna, hiljem majandi seakasvatuse osakonna juhatajana. Lisaks sigadele tuli tegeleda ka veistega, näiteks õpetati

Kehtnas kolhoosiesimeestele veiste söötmist, mõnel järgmisel kursusel õpetas Velleste aga lüpsjatele lüpsitehnikat või masinate kokkupanekut. „Mind oli määratud eesrindlike teadussaavutuste gruppi ning ma pidin majandites ringi käima ja uudseid asju propageerima. Näiteks kui Lenini kolhoosis hakati loomadele andma mineraalsööta, pidin uurima, kuidas see käib, ja infot teistele edasi jagama,“ räägib Velleste.

Aastatel 1964–1969 ehitati Kehtnasse mitu uut sigalat. Velleste sõnul oli aga probleemiks uhiuutesse ruumidesse hea tervisega sigade leidmine. „Tõulava ja rajooni esindajad tegid mu abikaasale ülesandeks otsida tõufarm, kus on terved sead. Nii võetigi farmidest proove, kuid valdavalt olid sead haiged. Nad olid riniidis või influentsas, sest pidamistingimused olid niivõrd viletsad. Tollal oli normaalne, et seal on mingi häda küljes,“ räägib Velleste.

Õnneks avastati siiski, et Tartu sohvoosis ja samas Kehtna lähedal Järva-kandi kolhoosis on tõusead nii terved, et neid saaks tuua Kehtnasse. „Mul jääb eluks ajaks meelde, kui ostime neist majanditest 1968. aastal siia esimesed emised ja kuldid,“ meenutab Asta Velleste.

SIGADE PIDAMISTINGIMUSED PARANESID

Alates 1963. aastast hakati Kehtnas tegelema ka sigade kunstliku seemendamisega. Asta Velleste sõnul polnud selleks alguses korralikke tingimusi, vaid kultidega toimetati väikses putkas. Suuremalt jaolt aga paaritati sigu ikka vanamoodi. „Kui lautade ehitus juba käis, siis oli kord nii, et ei jõudnud poegimisajaks tervet lauta valmis ehitada. Kuna pool hoonet oli enam-vähem valmis, ehitati sigadele turbapätsidest vahesein ja niimoodi loodi neile tingimused. Ja mõelda vaid – võõrdepörsaste laudas oli juba elektriküttega põrand. See oli omal ajal väga kõva sõna,“ toob Velleste näiteid 1960. aastate loomapidamistingimuste kohta.

Aastal 1970 sai valmis nuumikute laut ja ühes sellega tekkis Kehtnasse lõpetatud tsükliga farm. Alguses oli see tõufarmi kandidaat ja hiljem juba tõufarm. „Tehti ka igasuguseid projekte ja osalesime Moskvas rahvamajandussaavutuste näitustel. Mingil hetkel hakkas sealt tulema väga huvitavaid kingitusi – näiteks minule tuli nn kingitus nr 7, mis sisaldas käekotti ja samovari,“ muigab Asta Velleste.

Kuna Kehtna majand oli kuulus kogu Nõukogude Liidus ja Eesti tõusigu hinnati kõrgelt, hakkas kingitusi riburada pidi lisanduma. Velleste meenutusel saadi näiteks värvitel, mis paigutati sigala puhkeruumi. Seejärel sai üks

tiinete emiste talitaja Moskvitši – täiesti tasuta muidugi. „Oli välja toodud pörsaste arv emise kohta ja ju siis see number oli liidu mõistes nii kõva sõna, et vääris autot,“ sõnab Velleste. Kingituseks saadi veel kolm jalgratast ja kõige tipuks ka pianiino. „No see oli juba naljakas! Saatsime klaveri ühte osakonda, kus ta leidis koha puhkeruumis.“ Kui aga tunnustustest tõsisemalt rääkida, siis teenis Asta Velleste välja ka oma aja kõrgeima autasu – põllumajandussaavutuste hõbemedali, ning loomulikult virnade viisi aukirju.

Kui farmid olid Kehtnas valmis ehitatud, muutusid ka sigade pidamistingimused palju paremaks. Tehti usinalt teadust ja uuriti sigade pidamise, söötmise, aretuse ja lihakvaliteedi teemasid.

Tehti ka mitmesuguseid katseid. Näiteks uuriti, kuidas on emiseid parem pidada – kas puurides ühekaupa või traditsioonilisel kombel rühmana sulgudes. Selgus, et mõlemal viisil on oma head ja vead – puurides tuli vähem ette pörsaste nn ära magamist emiste poolt, kuid samas olid puurisigade jalad kehvemas seisus, sest nad ei saanud liikuda. Rühmades olid aga probleemid loomade hierarhiaga.

Loomulikult tehti Kehtnas ka söötiskatseid. Seakasvatuse osakonna söötmisspektori juht Leo Nigul tegeles oma pika karjääri jooksul just sigade söötmise ja pidamise uurimisega, kuid ka aretuse ja seakasvatuse organiseerimisega seotud küsimustega. Nigul oli muu hulgas välja töötanud pörsaste startermeetodil kasvatamiseks mõeldud prestarteri (söödasegu enne pörsa emisest võõrutamist) ja starteri (söödasegu pärast võõrutamist). Asta Velleste meenutab, kuidas hommikud algasid söödaköögis pörsastele erinevatest komponentidest toidu kokkusegamise ja kaalumisega.

Kehtnas oli töö tähtis osa ka tõuaretus. „Sigu valiti välimiku järgi – jalad pidid tugevad olema, nisasid vähemalt kuus mõlemal pool. Mõõdeti ka peki paksust – sead olid alguses hästi rasvased,“ räägib Velleste. „Ajapikku läksime üle kunstlikule seemendamisele. Aastas sündis meil umbes 5000 pörsast, nuumikuid oli 900, võõrdepörsaid umbes 500. Tänapäeva mõistes oli see väga väike farm.“

TÕULOOMADE MÜÜK PIIRI TAHA

Tõufarmiks saades hakati Kehtnast kõvasti tõusigu müüma. Kusjuures neid müüdi ka väljapoole Nõukogude Liitu – näiteks Ungarisse ja Saksa Demokraatlikku Vabariiki. Asta Velleste mäletab, kuidas sakslased tulid Eestist kulte valima, sest neil oli vaja tugevate jalgade ja pekisema lihaga siga.

„Majandile oli tõuloomade müük hea sissetulekuallikas. Lisaks sigadele müüsimine ka tõumullikaid ja tõupulle. Ühel aastal müüsimine piiri taha 1002 Eesti landrassi tõugu siga ja see oli rekord,” on Vellestel arvud täpselt meeles, hoolimata sellest, et vahepeal on mööda läinud aastakümneid.

Muidugi otsid toona Kehtnast tõuloomi ka Eesti majandid. „Näiteks Oleg Gross (toona Viru kolhoosi maaparandusinsener, praegu OG Elektra omanik – toim) käis isiklikult emiseid valimas,” räägib Asta Velleste.

Ta mäletab ka väga kõrgel tasemel persoonide külaskäike Kehtnasse. „Meie farmi käidi palju külastamas ja pildistamas. Nõukogude Liidu põllumajandusminister ütles, et siit ei tohiks ükski siga minna tapamajja, vaid kõik ainult tõuloomadeks.“

Venemaale sõitsid sead valdavalt rongiga Ülemiste jaamast, mõnikord ka autoga. „Enne ärasaatmist vaatas veterinaararst loomad üksipulgi üle ja me küürisime nad puhtaks. Kui kuskil oli sõnnikukorbake, pühiti see maha, sest kaup pidi aus ja ilus olema. Venemaal nõuti paljude veterinaarproovide tegemist,” sõnab Velleste.

„Edasi tuli juba sead transpordivahendisse laadida. Lihtne see küll polnud, sest ega siga ei tahtnud rongi peale minna. Sõidule läksid kaasa ka saatjad, kes pidid teekonna jooksul loomade eest hoolitsema. Selle rahva hulgas oli igasuguseid, näiteks seiklejaid, kes tahtsid kaugele sõita. Räägiti ka, et osad läksid saatjateks selleks, et tee peal sigadele mõeldud jõusööta müüa. Aga isegi kui midagi vahepeal maha müüdi, sead jõudsid kohale ikka. Mõnikord küll saatjad ütlesid, et mis te sigu ikka nii väga küürite, Venemaal olid nad lastud pori ja nõgeste sisse või läinud otse tapamajja.“

KEHTNA SEAKASVATUSE LÕPP

Eesti taasiseseisvudes lagunesid kolhoosid ja sama saatus tabas ka Kehtna majandit. Olemasoleva baasil moodustati Kehtna Mõisa OÜ, millele kuulus sigalad sai Asta Vellestest seakasvatuse juht. Ettevõtte aga võttis põhisuunaks veisekasvatuse ja loomulikult tehti just sellel suunal ka investeringuid. Seakasvatusega tegeleti küll veel mõnda aega ja parematel päevadel oli Kehtna Mõisa seakasvatuses 2000 siga.

Asta Velleste läks pensionile 2001. aastal ja ta mäletab, et juba siis käis Kehtna Mõisa OÜ-s arutelu, et seakasvatusega ei ole ilmselt enam pikka pidu – see lihtsalt ei tasu ära. Ettevõtte otsis küll seakasvatusele uut omanikku, kuid seda ei leitud ja nii otsustati 2008. aastal seakasvatus sulgeda.

„Kurb, et nii on läinud, aga midagi ei ole teha. Seakasvatus on väga raske ala ja ellujäämine äärmiselt keeruline,“ sõnab Asta Velleste. Ülemäära optimistlik ta Eesti seakasvatuse tuleviku suhtes ei ole. „Võib-olla siis muutuks midagi paremuse poole, kui riik appi tuleks...“

Eesti Tõusigade Aretusühistu poolt 2006. aasta parimaks seakasvatajaks valitud Ermo Sepp on rasketest aegadest hoolimata alati leidnud motivatsiooni edasi tegutseda. Foto: Arvi Kriis / Scanpix

Ermo Sepa nullist üles ehitatud seakasvatus

Lääne-Virumaal tegutsev Ermo Sepp on sihikindluse ja riskijulguse musternäide. Nõukogude aja lõpus alustas ta seakasvatust kümne seaga, praegu kasvatab aga aastas umbes 9000 rõngassaba. Seppa on alati inspireerinud, et toidutootjana on tal turg alati kindel ning sealiha on ja jääb eestlase põhitoiduseks.

Maaelugeenidega Ermo Sepale hakkasid loomad ja põllumajandus noores eas huvi pakkuma ja pole mingi ime, et noormehe õpingud viisid ta kõigepealt Tihemetsa sovhoostehnikumi mehhaniseerimist õppima ja seejärel Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse. Sepp töötas Väike-Maarja kolhoosis, kus oli igasugust tootmist, sh seakasvatus. Suurt seakasvatuse visiooni noormehel aga veel polnud ja pigem tõi turg ise kätte võimalused, mida teha.

Nimelt oli nõukogude aja lõpus terav puudus kõigest. Mäletame tühje poelette ja hiigelpikki järjekordi kõige tavalisemate toiduainete hankimiseks. „Sealiha oli defitsiit ja turgu sellele jätkus. Müügiga ei olnud mingit probleemi. Niisiis tõusis päevakorda seakasvatusega alustamine ja võtsingi kümme põrsast, nuumasin nad üles ning müüsin liha Pihkva ja Leningradi turul. Tol ajal oli kõige otstarbekam kaupa just turul müüa,“ meenutab Sepp.

Koolivennaga koos toimetades saadi heast ärist niipalju innustust, et võeti juba rohkem loomi, 60. Suur probleem oli loomadele sööda saamine. Teraviljakasvatus oli Eestis madalseisus, Euroopast toodi meile vilja sisse, kuid seda lihtsalt ei jätkunud. Mängu tuli panna oskused liha-teile-vilimeile bartertehinguteks. „Õnnestus teha ühe suure ettevõttega bartertehing, sain nendelt viljajäätmed. Sellest lasin valmistada sööda, kasvatasin sead, tapsin need, valmistasin vorstid ja vorst läks ettevõttesse, kust algselt vilja sain.

Mis tehingust üle jäi, selle sain maha müüa," kirjeldab Ermo Sepp. „Tõeline ringmajandus!“

„Meil oli juba täistsükliline tootmine 30 emisega ja kui 1993. aastal tuli müüki Jäneda sovhoostehnikumi sigala, ostsime selle ära. Seda hetke peangi seakasvatuse mõttes tõsisemaks alguseks,“ ütleb Sepp. Uus hoone oli heas korras, moodne, ehitatud 350 emisele. 1994. aastal keskendus Sepp vaid seakasvatusele, sinnamaani oli ta töötanud ka Kirovi näidissovhoosis konstruktori-na. „Nägin, et põllumajandusel on tulevikku. Kui samal aastal naabrid, kellega koos sigalakompleksis toimetasime (OÜ Jäneda – toim), pankrotti läksid, sain kogu kompleksi pankrotivarana ära osta,“ sõnab Sepp. Mõned aastad hiljem sai ta maareformiga 200 hektarit põllumaad ja algas ka teraviljakasvatus.

Muidugi mahub ligi 30 tegutsemisaasta sisse igasuguseid aegu, ka keerulisi. Ometi pole Sepp ka raskete aegade kiuste kunagi näinud lahendusena seakasvatusega lõpetamist, vaid otsinud ikka võimalusi edasi punnida. Ta ütleb, et turuolukord oli enne Eesti liitumist Euroopa Liiduga väga raske. Siis tuli sisse väga palju odavat liha ja kohalikud seakasvatajad ei tulnud ots-otsaga kokku. „Mind on alati juhtinud mõte, et toitu ikka tarbitakse, mul on turg kindel, sest eestlane sööb sealiha,“ ütleb Sepp.

Ta on liitunud Eesti Tõusigade Aretusühistuga, et saada juurde teadmisi, kasvatada kvaliteetseid emiseid ja arendada karja. Samuti on Ermo Sepa talu Viru Lihahühistu liige ja sealtkaudu läheb toodang müügiks.

KOGU KASUMI INVESTEERIS TOOTMISSE

Ermo Sepp on seakasvatuse üksjagu investeerinud ja nii palju kui võimalik, on Sepp kasutanud ka toetuste abi. SAPARD-i toetustega sai osta uusi seadmeid ja uuendada sigalat, see aga omakorda lõi võimaluse efektiivsemaks tootmiseks. Märkimisväärselt on Sepp investeerinud Euroopa Liidu investeringutoetuste abil. „Ise tuleb olla aktiivne projektide kirjutaja ja väga abiks on olnud see, et olen mehhaniseerimist õppinud ja tean, mida ma tahan ja mida saab teha. Muidugi on läinud ka kogu seakasvatuse kasum investeringuteks. Meil Eestis on olnud ju väga lühike aeg, et jõuda samale tasemele, mis on seakasvatuses Taanis ja mujal Euroopas,“ sõnab ta.

Üks raskemaid perioode oli seakasvatajatele seakatku aeg. Kui haigus farmi sisse tuli, hävitati kari, farmi ümber tehti kinnine tsoon ja maksti ettevõtjale, kes loomadest ilma jäi, kompensatsiooni. Sepp toob aga välja, et kannatasid ka need, kes otseselt seakatkuga pihta ei saanud. Tsooni sattumine tähendas,

et said oma toodet müüa 30% turuhinnast madalamalt, hüvitist aga selle eest ei makstud. Nii läkski varem teenitud rahaline puhver katkuaja üleelamiseks.

Ermo Sepp ütleb, et tema põlvkonna seakasvatajad on praegu küsimuse ees, mida teha edasi – kas investeerida tootmisesse või lasta ruumidel ja tehnikal lõpuni kuluda ning seejärel tegevus lõpetada. „Ma olen oma tootmist kapitaliseerinud kolme miljoni euroga ja arvan, et saaksin siin veel viis aastat jätkata. Siis on tootmine amortiseerunud ja praegusel kujul enam ära ei tasu. Praeguses olukorras aga ei saa investeerimise peale mõeldagi, vaid vaatame, kuidas hädapärastelt toime tuleme,“ nendib ta. Isegi viimasel ajal tõusnud sea-liha hind ei jõua tegelikult tootjani, vaid hajub ära kaubandusse. Veel ütleb Sepp, et praegu peaks seakasvatustes toimuma põlvkondade vahetus nii nagu mitmes teises põllumajanduse valdkonnas, kuid seda tegelikult ei juhtu ja vanemad kasvatajad hakkavad väsima.

RASKUSTE KIUSTE PERSPEKTIIVIKAS ALA

Praegust aega iseloomustab Ermo Sepp nii: „Toodangu müügiga on raske, sisendite ostmisega aga mitte“. Siiski näeb ta seakasvatusel jumet ja ikka seltsamal põhjusel, et sööma me ju peame. „Kuidas sellel alal läheb, sõltub väga palju poliitilistest otsustest ja seakasvatajatest endist. Meil on hajaasustus ja on ruumi loomi pidada. Põllumaad on palju, seapidamine tekitab väärtusliku orgaanilist väetist, kliimaatilised tingimused muutuvad seakasvatuse jaoks soodsamaks,“ loetleb ta seakasvatuse plusse.

Sepa sõnul laoks ala tulevikule vundamendi nõustamisteenus – teadusastused, nõustajad ja seakasvatajad peaksid rohkem seisma ühise eesmärgi eest ja tegema koostööd. Teadmisi peaks tooma tootjateni, olgu need siis investeringuid, loomakasvatust või veterinaariat puudutavad küsimused või finants-teemad. Sepp leiab, et praegu läheb küllalt palju ressursi kaduma, kuna iga mees nokitseb kõigi teemade kallal omaette.

Ühistegevusel on kindlasti tulevikku, on seakasvataja kindel. „Kas me kõik peame ise tegelema täistsüklilise tootmisega? Tegelikult ei pea. Samuti võiksime jagada kulusid vetarstidele, teha koos hankeid, turustada ühiselt, panustada koos lühikese tarneahela loomisele. Need on kindlasti kokkuhoiukohad ja ma usun, et alale hakkaks tulema ka noori tegijaid, kui nad näevad, et seakasvatustes on võimalik kasumlikult toimetada. Kõige keerulisem on täistsükliline tootmine, see käib paljudele üle jõu ja hoiab inimesed seakasvatusest eemal. Aga see ei ole ainukene viis sea-liha toota,“ nendib Ermo Sepp.

PRIA peadirektori asetäitja Jaanus Hämmal loodab, et seakasvatajad hakkavad rohkem ühistegevusele tähelepanu pöörama, sest see aitab nii liha eksportimisel kui ka kodumaal müümisel. Foto: Julia-Maria Linna

Sõõm värsket õhku ehk projekt „Sealiha tootmise parandamine Eestis“

Astatel 1997–1999 rakendati Eestis Euroopa Liidu kandidaatriikidele suunatud Phare programmi raames seakasvatuse projekti, mis oli suureks tõukeks järgnenud arengutele selles valdkonnas. Tegemist oli esimese omataolise projektiga põllumajanduses.

Projekti vedasid sakslased eesotsas ADT Project Consultinguga, kes oli kaasanud ka Saksa Ristandsigade Aretuskeskuse Lüneburgist (Züchtungszentrale Deutsches Hybridschwein GmbH) ja DLG Agriservice'i Bonnist. Eestis oli projekti vastuvõttev institutsioon põllumajandusministeerium ja projektijuhiks Jaanus Hämmal, praegune PRIA peadirektori asetäitja.

Projekti algne laiem eesmärk oli Läänemere reostuse vähendamine tehnilise abi, nõuande ja koolituste abil eelkõige kahele suurele seakasvatuskompleksile, Eksekole ja Pärnu seakombinaadile, ning mõnele seafarmile Viljandi ja Pärnu maakonnas. Projekti tulemusena pidi farmide tootmiskultuur tõusma ja seeläbi paranema ka keskkonna olukord.

ESIMESED RISTAMISED PAREMA LIHA NIMEL

1990. aastad ei olnud Eesti põllumajandusele kerged. Sigade arv oli oluliselt vähenenud ja Pärnu seakombinaat tegevuse lõpetanud. Phare projekti raames hinnati võimalust see uuesti käivitada, kuid seda ei peetud majanduslikult otstarbekaks. „Saksa ekspertide soovitus oli tootmist mitte taastada, kuna see oleks olnud liiga kulukas,“ meenutab Jaanus Hämmal. Projekti ülesandeks jäi keskkonnahoiu eesmärgina sealäga laguunide ja biogaasimahutite tühjendamine. Kuna aga Eestis tol ajal läga pinnasesse viiv tehnoloogia puudus, võitsid hanke soomlased, kes oma tehnikaga üle mere tulid ja siin töö ära tegid.

Jaanus Hämmal ütleb, et Phare projekti oli omal ajal väga vaja, sest saadi väärtuslikke teadmisi, tõumaterjali ja tehnikat. „Ma ütleks, et mõju meie seakasvatusele oli laialdane. Sakslaste juhendamisel alustasime esmakordselt eesti peekoni, eesti suure valge ja pjeträäni seatõu ristamist lihaomaduste parandamise eesmärgil. Sakslaste lähenemine oli uudne ja kogu nende seakasvatuse süsteem arenenud aastakümneid. Meil oli, mida õppida,“ märgib Hämmal.

Kaks kunstliku seemenduse jaama said projekti abil tänapäevast laboritehnikat, imporditi tõuaretustööks vajalikku spermat ja seni Eestis veel mittelevinud pjeträäni tõugu emiseid Austriast. Tehti palju koolitusi, Eesti seakasvatajad käisid nii õppereisil kui ka koolitustel Saksamaal. Anti välja õppematerjale ja rahastati Eesti Põllumajandusülikooli (praegu Eesti Maaülikool) teadlaste abiga koostatud seakasvataja käsiraamatu väljaandmist.

Eesti seakasvatuse arengu seisukohalt oli väga oluline Phare projekti käigus 1998. aastal kasutusele võetud farmitarkvara db-Planer. Sisuliselt saadi just selle abil lahti senisest kaustikute süsteemist ja algas digiajastu. Saksa arvutiprogramm tõlgiti eesti keelde ning tehti farmeritele ja jõudluskontrolli keskusele aretustöö juhtimiseks kättesaadavaks.

IGA SAKSLASTE PRAKTIKA EESTISSE EI SOBINUD

Jaanus Hämmal ütleb, et sakslaste nõuanded ja abi olid kindlasti värske tuuleil ning motivatsioonimüks ka meie seakasvatajatele, nõustajatele ja teadlastele. Samas leidis ka lähenemisi, mis tekitasid skeptilisust ja küsimusi, et kas ikka on sellist asja vaja üle võtta. „Eestis on levinud täistsüklilised farmid, Saksamaal on tõuaretuse tippfarmid, tõuaretuse paljundusfarmid ja nuumikute kasvatajad. Igaüks teeb ühte tööloiku. See peaks olema kuluefektiivsem, kuid riskiks on loomade transport ja haigused. Sakslased soovitasid ka meile sellist süsteemi ja arvasid, et see võiks meile sobida. Eestis ta sellisena aga käima ei läinud. Selline tööjaotus oleks eeldanud tugevat ühistulist tegevust ja kokkuleppeid,“ toob Hämmal näite.

Üldiselt aga läksid Eesti seakasvatajad ja teadlased innukalt projekti-
ga kaasa. „Väga uuendusliku mõtlemisega ja projekti toetav oli tollaegne Tõuaretusinspektsiooni juht, kadunud Agu Kööp, teadlastest oli väga toetav põllumajandusülikooli professor Olev Saveli ja praktilise abi osas Riho Kaselo, tollaegne Eesti Suurt Valget Tõugu Sigade Aretusühistu juht ja hilisem Eesti Tõusigade Aretusühistu juht,“ meenutab Hämmal.

Kokkuvõttes avaldas kolm aastat kestnud Phare projekt laialdast mõju kogu Eesti seakasvatusele ja lihakvaliteedile, sest siinmail hakati kasvatama uusi seatõuge ning alustati ristamisega, mis parandas sealiha kvaliteeti kogu Eestis. Paljud seakasvatuse võtmeisikud said koolitatud ja esimene digiajastu pääsuke, farmitarkvara db-Planer, tehti põllumeestele kättesaadavaks, samuti aidati kaasa seemendusjaamade tehnika täiendamisele.

Jaanus Hämmali kolm seakasvatusega seotud unistust

- *Eesti seakasvatajad astuvad pikemaid samme ühistegevuse suunal. Eestis toodetakse väga kõrgekvaliteedilist sealiha, mida ühistulise tapamaja kaudu saab realiseerida välisriikidesse. Loomulikult oleks sealihal kindel koht Eesti inimeste toidulaual.*
- *Eesti seakasvatus tugineb teaduse uusimatele saavutustele ning seakasvatajad oskavad arenguks kasutada kõiki digi- ja rohepöörde eeliseid.*
- *Seeläbi on tagatud efektiivne majandamine ja seakasvatajatele vääriline sissetulek ka turulanguse aegadel.*

Kehtna kunstliku seemendamise jaama kauaaegne juht Aivo Hakmann meenutab, et kuna siga pole eriti õppimisvõimeline loom, pidi nendega tegelemisel olema väga kannatlik. Foto: Julia-Maria Linna

Sigade kunstliku seemendamise arendamisest sai missioon

Teachaolevalt tegi Eesti esimese sigade kunstliku seemendamise 1961. aastal Harri Põldsam Tartu Näidis-Katsesovhoosis. Seemendati kaks emist, kuid kumbki ei tiinestunud. Esimesed kunstliku seemenduse abil saadud põrsad sündisid 1963. aastal. Hilisem sigade kunstliku seemenduse areng on seotud Kehtnaga, kuhu Toomas Vaini juhtimisel loodi 1960. aastatel vastav labor. Edaspidi jätkas sigade kunstliku seemenduse arendamist kahekümne aasta jooksul veterinaar Aivo Hakmann.

Aivo Hakmann lõpetas 1972. aastal Eesti Põllumajanduse Akadeemia veterinaarina ja asus tööle Kehtnasse. Ta meenutab, et Kehtnas oli tollal alustatud sigade kunstliku seemendamisega, kuid tingimused olid väga algelised ja töötajatele ebamugavad. „Mäletan, kuidas ajasime kulte umbes 100 meetrit maneeži, kus spermat võeti. Aga ega siga ei taha minna sinna, kuhu teda aetakse. Eks see asi nägi kõrvalt välja nagu tsirkus – inimesed kartsid, loomad jooksid. Oli ka mõni juhtum, kus siga pääses Kehtna vahele jooksmas. Ükskord tormas siga virtsahoidlasse, kust pidime ta välja õngitsema,“ räägib Hakmann.

Sellistes tingimustes oli ka loogiline, et hoogsalt kunstliku seemendamisega siiski veel ei tegeletud. Nõuetekohased tingimused loodi 1970. aastate keskel, oluline teetähis oli aasta 1977, mil Kehtnas valmis Eesti esimene sigade kunstliku seemenduse jaam, kus olid kohad 50 kuldile ja spermat hakati müüma ka teistele suurematele farmidele. Lisaks tegeleti veiste seemendamisega.

Aivo Hakmanni sõnul läks seemendusjaama käivitamine väga raskelt, sest nappus oli absoluutselt kõigest, sh elementaarsetest tarvikutest – polnud ei töövahendeid ega labori sisseseadet. „Sisuliselt lasin vahendid ise teha. Seemenduskateetreid ajasin taga Polümeeri tehastest, kus pidi need spetsiaal-

selt valmistama. Suur probleem oli pudelitega. Floras neid toodeti, aga ega siis toonane Flora direktor ei tahtnud mind jutule võtta. Teadagi, tuleb mingi noor nolk kuskilt maalt ja tahab sisuliselt nulltellimust – suure Flora tehase jaoks polnud minu soovitud pudelikogus mitte midagi,“ meenutab Hakmann.

Tal õnnestus siiski jutule saada tsehhitöötajatega, kes pudelid poolsalaja valmis tegid. Aga paraku mitteametlikult ja seetõttu tekkis probleem kauba tehasesst kättesaamisega. „Ametlikult neid pudeleid ei eksisteerinud. Meeldiv see lugu ei olnud, aga kuidagi sain ma oma „pirukakäruga“ nad siiski tehasesst kätte. Ahjaa, traktori pidin vastu andma. Kuna olin siis juba Kehtna seemendusjaama tootmisdirektor, siis traktor oligi anda.“ Hiljem sai Hakmann jutule Venemaa tsentraalseemendusjaamaga ja käis ise piiri tagant vajalikke tarvikuid toomas.

Muidugi oli oluline ka tööjõu olemasolu. Hakmann arvab, et praegu küll vist ei leiaks enam inimesi, kes oleksid nõus sigade seemendamise tegelema. „Eks need inimesed pidid olema entusiastid, kindlasti maainimesed. Mul olid tööle ka naised ja nad said hakkama suurte kultidega,“ ütleb ta. Kuidas töö täpselt käib, see õpetati selgeks kohapeal.

Aivo Hakmanni eestvedamisel läks töö sigade seemendamise hoolimata igasugustest viperustest hooga käima. Õige pea tehti Kehtnas juba üle 2000 seemenduse aastas ja laiendati tegevust. Avati ka uusi seemenduspunkte, näiteks Viiratsi suurfarmis, kuhu ehitati kuldilaudad ja loodi tingimused sigade seemendamiseks. Esimene majandiseline seemenduspunkt avati Pälsoni nimelises sovhoosis Rakkes ja selle eestvedaja oli zootehnik Kalju Sammel.

Tegevuse algusaastatel oli kunstseemendus rohkem levinud eraloomapidajate hulgas, kel olid valdavalt emised ja paaritamise asemel oli mõistlikum kasutada seemendust. „Aastas tuli sada või rohkem erapidaja emise seemendust. See tähendas aga palju ringisõitmist ja väga pikki tööpäevi,“ ütleb Hakmann. „Minu rekord on seemendada viies majandis 54 emist ühe päeva jooksul. Alustasin päeva hommikul Pärnus ja lõpetasin Harjumaal kell 11 õhtul.“

Rekordpesakond, mis Hakmanni seemendatud emisel sündis, oli 27 pörsast. „See oli muidugi rekord, tavalised olid umbes kümne pörsaga pesakonnad. Kusjuures ei saa küll öelda, et seemendus oleks pörsaste arvu koha pealt kehvem kui paaritus. Seemenduse suurim probleem oli hoopis see, kuidas määrata inda ehk teha seemendus õigel ajal. Vastasel juhul tiinestumist ei toimu. Meie sihtisime tiinestumise protsenti 70 ringi, sest väiksema protsendi korral hakkas majandil pörsaste tootmine alla minema,“ selgitab Hakmann.

„Kui siga oli innas, siis oli seemenduse tulemus täiesti võrreldav paaritusega. Võtmetähtsusega oli just inna määramine ja kui vähegi võimalik, lasime kuldil emised ära kontrollida. See võttis muidugi aega ja alati ei olnud seda võimalik teha. Tänapäeval kontrollitakse inda ultraheliga, kuid toona sellist võimalust polnud.“

Mis oli sigade seemendamise juures kõige keerulisem? „Kultide väljaõpetamine! Pidi olema kohutavalt kannatlik ja ega siga eriti õppimisvõimeline loom küll ei ole. Ma tegelesin ka pullidega ja nendega oli lihtne – pullid õppisid ära puki peale minemise. Sigu oli mul aga selliseid, kes seda kunsti selgeks ei saanudki. Käisin üle Eesti seemendusjaamades inimesi välja õpetamas ja mu esimene nõuanne oli, et sigadega tegeledes pead sa olema kohutavalt kannatlik. Ma usun küll, et sigadega maadlemine oli raskem kui venekeelne aruandlus,“ räägib Hakmann. Eks juhtus ka, et ta sai sea käest lüüa. Suuremad kuldid olid ju kuni 4,5 meetrit pikad ja võisid kaaluda 500 kilo.

EURONÕUE LÕPETAS SEEMENDUSJAAMA TEGEVUSE

Aivo Hakmann tegeles sigade seemendamisega 20 aastat. Kehtna tõukuldid olid väga hinnas, nende hulgas leidus mitmeid tütšempione. Seakasvatus hakkas aga kiiresti alla käima juba majandite lagunedes ja lõpliku põntsu seemendustegevusele Kehtnas pani üks Euroopa Liidu nõue. Nimelt keelas see seemendusjaamas samal territooriumil eri liiki loomade pidamise. Seetõttu likvideeriti sigade kunstliku seemenduse sektor Kehtnas lõplikult 2001. aastal. „Kõik meie laborid ja ruumid olid eraldatud, kuid selline oli nõue ning mitte midagi teha ei olnud,“ sõnab Hakmann.

Tema jäi edasi tegelema pullide seemendamisega ja töötas seemenduse alal koguni 48 aastat. Tagantjärele ütleb ta, et muidugi polnud tal ülikoolis veterinaariat õppides ideed, et tahaks seemendusega tegelema hakata, kuid kuna elu sellele teele viis, sai tööst missioon. „Suurfarmides ei saa teistmoodi kui seemendades. Mul oli huvi kogu süsteemi nullist üles ehitada ja eks väljakutsetega rinda pistes tekkis ka hasart. Vene ajal asju ajades pidid kogu aeg olema väga leidlik ja natuke ka ettevõtja hingega.“

Praeguseid arenguid seakasvatases vaatab Aivo Hakmann kurva pilguga ja ütleb, et kui riik meie seakasvatajatele appi ei tule, siis lendab kogu asi uppi. „Või mis ta lendab – ta juba ongi täiesti uppis. Seakasvatusest on saanud tegevus, mida peab teiste tootmisharude arvelt ülal pidama, ise see enam välja ei vea,“ sõnab ta.

Loomakasvatusteadlane Kalju Eilart on pühendanud Eesti seakasvatuse arendamisele 55 aastat.
Foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix

Ärge viige neid sigu kombinaati, vaid saatke Nõukogude Liitu tõugu parandama!

Kuldsetel kuuekümnendatel oli Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaam Nõukogude Liidus üks moodsamaid seakasvatuse uurimise keskuseid. Siinseid tõusigu käidi vaatamas kaugelt ja lähedalt ning külaliste soovitus oli: „Ärge viige oma sigu kombinaati, vaid saatke tõuparandajateks nõukogudemaale!“ Nii tehtigi – meie sigu eksporditi vennasvabariikidesse, Ungarisse, Saksamaale ja mujale.

Loomakasvatusteadlane Kalju Eilart on pühendanud Eesti seakasvatuse arendamisele 55 aastat. Ta tuli 1968. aastal Kehtnasse Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi (ELVI) seakasvatuse osakonda teadustöötajaks, kus ta on olnud sealiha uurimise labori juhataja ja seakasvatuse osakonna juhataja kuni 1992. aastani. Ta uuris sigade lihaomaduste kujunemise seaduspärasusi, emiste ja imikpörsaste pidamist ja nende söötmist, sigade aretust, sealiha kvaliteeti ja selle määramise meetodeid.

Ühtlasi oli Kalju Eilart üks nendest loomakasvatusteadlastest, kelle juhtimisel kujunes ELVI seakasvatuse osakonnast 1970.–1980. aastatel valdkonna tähtis teaduskeskus kogu Nõukogude Liidus. Eesti seatõud oli sel ajal kuuen-dikul planeedil väga levinud ja hinnatud.

1939. aastal Järvemaal Türi vallas Pala külas talupere noorima, neljanda lapsena sündinud Kalju Eilarti vend ja kaks õde läksid õppima Tallinna, aga Kaljule ütles isa, et noorem poeg jäägu igaks juhuks kodukanti ja õppi-gu põllumajandust. „Ta lootis, et ehk tuleb Eesti riigikord tagasi ja saab taas talu pidada. Siis saaksin mina asja enda kanda võtta,“ räägib Eilart. Nii asuski ta õppima zootehnikuks Türi põllumajandustehnikumis. „Väga praktiline

õpe! Meil oli oma majand ja õpilased tegid kõiki töid. Lüpsifarmis algas töö kell 5, see aga tähendas, et ma ärkasin kell 3, kõndisin Türiilt Säreverre kooli, talitasime loomad, seejärel algasid tunnid, pärast jälle loomad ja koju tagasi,“ kirjeldab ta.

KOLHOOSNIKUKS EI TAHETUD SAADA

Kalju Eilart lõpetas tehnikumi kiitusega ja asus veterinaariat õppima Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse. Pärast selle lõpetamist kutsus Türi tehnikumi direktor ta kooli tööle, kus ta viis aastat õpetaski tulevase põllumehi. Kui praegu kurdavad kutsekoolid õpilaste nappuse üle, siis sama seis oli ka 1960. aastatel. „Väga raske oli saada kooli õpilasi. Inimesed ei tahtnud saada kolhoosnikuks, kes vähegi sai, läks ära linna. Pidime käima lausa nimekirjade alusel endale koolidest õpilasi värbamas,“ meenutab Kalju Eilart.

Edasi kutsuti ta juba teadust tegema – ELVI seakasvatuse osakonda, kus uuriti lihakvaliteeti, sigade pidamistingimusi, söötmist jne, otsiti teadureid, kes võtaks enda kanda loomakasvatusega seotud teadustöö. Aasta oli 1968, kui Eilart koos perega Kehtnasse asus. Selleks ajaks oli valminud kontrollnuuma sigala ja üks hoone võetud kasutusele kultide pidamiseks, samuti arendati sigade kunstlikku seemendust.

Kontrollnuum on viis, kuidas hinnata tõusigu nende järglaste järgi. Kehtnasse ehitati sigala spetsiaalselt kontrollnuumaks, et hinnata Eesti sigade aretusväärtust. „Meil oli Nõukogude Liidus sel perioodil kõige eesrindlikum sigade kontrollnuuma katsejaam. Selle ehitamisel võtsime eeskujuna taanlastelt. Meie katsejaam oli unikaalne ja varsti tuli üleliiduliselt põllumajandusministeeriumilt korraldus, et Kehtna katsejaama baasil on vaja korraldada üleliiduline seatõugude kontrollnuum,“ räägib Eilart. „Moskvas tehti kõva propagandad, meil käis siin igasuguseid tähtsaid tegelasi.“

1965. aastal toodi Kehtna seakasvatuse katsejaama 819 siga Nõukogude Liidu 19-st tähtsamast seatõust ja algas nende üleskasvatamine. „Meie eesmärk oli kindlaks teha, millist tõugu siga on Nõukogude Liidus kõige mõistlikum kasvatada. Minu teada ei ole niimoodi seatõugusid maailmas kunagi varem ega ka mitte hiljem võrreldud,“ räägib Eilart. „Tulemus – Eesti seatõud olid kolme esimese hulgas. Meie suur valge siga ja Eesti peekoni tõugu siga olid Nõukogude Liidus väga tegijad. Tip-top loomad!“

ELVI ülesanne oli teha loomakasvatuse arendamiseks vajalikke uurimistöid ja levitada nende tulemusi majandites. Eilarti sõnul oli tema ELVI-sse

tööleasumise algaastatel Eesti sigade tervis kehvapoolne. „Raske oli leida terveid sigu, keda võtta aretusse,“ märgib ta. Seega võeti 1974. aastal ette üle-eesiline seakasvatushoonete passistamine koostöös EKE Projektiga. Kõik farmid käidi läbi, hinnati olukorda ja iga majand sai hoonetele passid. „Oli selge, et kui soovime saada tervemaid loomi, siis on vaja süsteemset lähenemist ja kõigepealt tuleb majandite seafarmid veterinaarselt tervendada. Sigu peeti üldiselt nii kuidas juhtus, tavaliselt olid ühes suures ruumis koos tiined ja poegivad emised, võõrdepörsad, nuumikud. Aga neid on vaja pidada eraldi hoonetes.“

Kehtnas töötati välja süsteem, kuidas sigu õigesti ehk isoleeritult pidada, ja seda süsteemi hakati ka majandites propageerima. Oluline on teatud hoonetekompleksi olemasolu. Vastav tüüpprojekt töötati välja EKE Projekti meeskonnaga. Selliseid seafarme hakati ka ehitama, kuid Eesti taasiseseisvudes vähenes seakasvatus kiiresti. „Paljud hooned jäid tühjaks, igauks hakkas taas asju omamoodi arendama ja mindi tagasi talude süsteemile,“ sõnab Eilart.

LIHAKVALITEEDI UURINGUTE KEERULISEVÖITU ALGUS

1980. aastate alguses algas Kehtnas lihakvaliteedi hindamine. Eilart mäletab, et labori sisseseadmine ja seadmete hankimine oli paras pähkel. Palju seadmeid osteti Poolast ja Rootsist, kuid Venemaalt polnud suurt midagi võtta. Ka eeskuju labori ehituses polnud kelleltki võtta, niisiis mõeldi ise välja, milline lihakvaliteedi hindamise labor peaks olema.

Eilart meenutab toredat lugu TYK ultraheliseadmega, millega sai mõõta sea seljapeki paksust. Laboril oli õnnestunud see tööriist saada, kuid et seda kasutama hakata, oli vaja sõita asja õppima Rostovisse Doni äärde. „Võtsin aparadi selga ja läksingi. Ta oli raske nagu kõik Vene asjad, oma kümme kilo kaalus. Aga tehtud see sai ja tagasi tulles hakkasime aparadiga tööle,“ räägib Eilart. Õnneks saadi varsti Rootsist paar Krautkrameri aparadi, mis olid kasutajasõbralikumad ja kergemad. Loomulikult ei olnud abi lihtsalt mõõtmisest, vaid välja töötati ka meetoodika, kuidas liha kvaliteeti hinnata.

Millise pilguga vaatab Kalju Eilart Eesti seakasvatuse praegusele olukorrale? „Toimuv teeb mind väga kurvaks! Meie suurest tööst Kehtnas ei ole midagi järele, Eestis pole ju enam õieti loomigi. Seakasvatajad tegelevad ellujäämisega, mis on väga raske, sest söödad on kallid ja liha hind madal,“ sõnab ta. „Kui oleks minu teha, teeks Kehtnasse vähemalt mingi korraliku jäädvustusegi olnust, kasvõi monumendi. Siin on tehtud väga palju teadust ja seda ei tohiks unustada!“

Hinnu seafarmi üks omanikke Ulve Märtson usub, et seakasvatus saab Eestis jätkusuutlik olla ainult siis, kui suudame arendada ühistegvust. Foto: Liina Märtson

Tarmukas poolsajand Hinnu seafarmis

Harjumaal Kuusalus asuvas Hinnu seafarmis on sigu kasvatatud ligi pool sajandit, sellest 30 aastat Ulve ja Kalmer Märtsoni eestvedamisel. Nende sihikindla töö tulemusel kuulub farm näitajate poolest Eesti tipptegijate hulka.

Ulve ja Kalmer tulid 1989. aastal Kuusalu kanti pärast Eesti Põllumajanduse Akadeemia lõpetamist, sest siin on Ulve lapseõlvekodu ja Kuusalu alevikus ootas noori Ulve isa ehitatud maja. Kalmer oli lõpetanud põllumajanduse mehhaniseerimise ja Ulve veterinaaria eriala. Läks nii, et mõlemad noored spetsialistid leidsid töö: seafarmis vajati loomaarsti ja farmi majandusjuhataja oli pensionile jäämas. „Kindlasti oli tegemist pisut juhuse ja ka hetkeotsusega, kuid eks sellised valikud tihti määravadki meie tuleviku,“ sõnab Ulve Märtsen.

Kui algas perestroika, otsustati Kuusalu kolhoosis kaasa minna isemajandava Eesti ehk IME programmi ideega ja Hinnu seafarmist sai eraldi pangaarvega isemajandav allüksus. 1993. aasta märtsis läks aga kolhoos likvideerimisele ja kuu aega hiljem algas selle varade erastamine. Kalmer Märtsen vedas seafarmi erastamist ja 1994. aastal moodustati usaldusühing Hinnu Seafarm, mis 30. detsembril 1996 kujundati ümber osaühinguks. Mõlemad abikaasad on farmi osanikud.

Ulve kirjeldab värvikalt kolhoosist pärandusena saadud seafarmi ja selle eluolu. Sigadele keedeti söök või õigemini küll lasti see leigeks suurtes söödasegistites ja veeti elektriliste akukärudega hommikul ja pealelõunal lauta. Võib vaid ette kujutada, millised olid loomad praktiliselt ventilatsioonita hoonetes söögi eest võideldes. Lisaks toob Ulve välja päevast päeva kestnud kohutava raiskamise: kogu söök, mis loomadel õhtul söömata jäi, oli hommiuks riknenud, kraabiti künast välja ja visati ära.

Kohe algas ka jõusöödakriis. Söödavilja loomadele ei jätkunud. „Omavahel naljatasime, et sellel perioodil tundsimme jaamaülemaid ja rööpaseadjaid, et

vagunid söödaviljaga võimalikult kiiresti Tallinna Viljasalve jõuaksid,“ meenutab Ulve. Kohe alguses otsustasid värsked farmiomanikud, et loomad peavad kaks korda päevas süüa saama. Päästjaks osutus Moe piiritusetehase kartuli pulbi-praagamass ja kaerakliid, mida lisaks teraviljale söödale lisati.

RAISKAMISELE TEHTI LÖPP

Peagi alustati farmi rekonstrueerimisega. Esmalt paigaldati lautadesse kuivsööda automaadid, nende täiteliinid ja ehitati õue söödapunkrid. Taheti lõpetada sööda raiskamine ja parandada lautade mikrokliimat. „Ühel päeval kogunesime Tamsalu Teraviljakombinaadis, et kokku leppida põhinäitajates, mida eri vanusegruppide loomad vajavad ja mida sööt peab sisaldama. Seal olid Andres Hellenurme, Urmas Laht, mina ja Kalmer Märton,“ mäletab Ulve.

Asjad arenesid kiiresti ja juba 1996. aastal alustasid seakasvatajad koostööd Farm Planti Taebla söodatehasega. Samuti tekkis Märtonitel võimalus minna Rootsi seakasvatajate juurde õppima, kuidas seal sigu kasvatatakse ja söödetakse. Siiani meenutavad nad naljatoonil, kuidas said Rootsist kasutatud tiinusetestri, mida nad aga algul väga uskuda ei tahtnud. „Piiksub, mis ta piiksub, aga oma silm on ikka kindlam,“ muigab Ulve. Tagantjärele ütleb ta, et kogu seafarmi pidamise aja jooksul on kõige suurem peavalu olnud lõputu rekonstrueerimine sel moel, et tootmine jätkuks ja loomad oleks hoitud.

Väliselt on Hinnu seafarm siiani samasugune nagu 1994. aastal. Ühtegi uut lauta ei ole ehitatud, kuid olemasolevate hoonete sisu on täielikult uuenenud. Tänu kuivsöötmisele, paremale ventilatsioonile, optimaalsele pinnakasutusele ja loomade kiiremale kasvule on loomade arv kaks korda suurem kui varem. Seafarmis on praegu umbes 11 000 rõngassaba, nende hulgas 775 emist.

Loomade jõudlus ja viljakus on aastate jooksul väga palju muutunud. Eriti südantsoojendav on emiste viljakusnäitajate paranemine – tänapäeval sünnib Hinnu seafarmis keskmiselt 16 põrsast emise kohta. Õigete investeeringute ja töötajate tubli töö tunnistuseks on ka emiste poegimise protsent, mis näitab, et loomad tiinestuvad ja püsivad poegimiseni karjas. Kui Eesti keskmine emiste poegimise protsent oli 2022. aastal 76,6, siis Hinnu seafarmis oli see keskmiselt 89,1%. Farmis on 24 töötajat, kellest kõik ei ole tööl täiskohaga, kuid nende hulgas on palju pikaajalisi töötajaid. Ulvest kumab hool oma töötajate suhtes, ta nimetab neid farmi südameks. „Meie töötajate seas on olnud siiani väga väike voolavus ja ega me ka ise ei ole valmis kellestki kergekäeliselt loobuma. Uue töötaja õpetamine võtab palju aega ja energiat,“ ütleb ta.

Hinnu seafarm ei ole kuulunud Rakvere lihakombinaadi (HKScan) kontektorsüsteemi. Aegade jooksul on sigu ka eksporditud, kuid praegu lähivad elussead Eesti lihatööstustesse. Farmi juures tegutseb ka väike tapamaja, kus tapetakse vähesel määral ainult oma farmi sigu. Nii saavad ümberkaudsed inimesed kohapealt liha osta ja seda võimalust kasutatakse hoolega. Hinnu seafarmil on ka Tallinnas mõned kliendid, kellega on koostööd tehtud mitukümmend aastat. Tõsi, kuna pealinna viidavad kogused on väikesed, on alati küsimus, kas ostja on valmis vastavat hinda maksma. „On tarbijad, kes ostavad kvaliteeti. Nad on nõus sõitma ka minu juurde liha järele. Ostetakse teadmist, kus ja kuidas on loom kasvatatud ja tapetud,“ märgib Ulve.

KRIIS ELATI ÜLE LAENUDE PUUDUMISE TÖTTU

Viimased kriisiaastad on Ulve sõnul Hinnu seafarmis üle elatud tänu asjajolule, et ettevõttel pole laenusid. Paraku tuli vähendada ka põhikarja loomade arvu ja seda praegu suurendada pole plaanis. Ulve sõnul ollakse praegu endiselt n-ö ellujäämise faasis, sest kriisist tekkinud miinus on suur ja hoiupõrsas tühi. Riigi toetus oli väga abiks, kuid küsimus on, kui kaua teha niimoodi äri, mis toodab miinust ja vajab pidevalt omanike rahasüste.

Hinnu seafarm on Eesti Tõusigade Aretusühistu liige ja Ulve Märtsen aretusühistu nõukogu liige. Ulve usub, et seakasvatus saabki Eestis jätkusuutlik olla ainult siis, kui suudame arendada ühistegevust, sest üksi tegutsedes ei ole su häääl kuuldav. Samas tunnistas ta, et tal on ühistegevusest ka ettevaatlikuks tegevaid kogemusi.

Abikaasad Kalmer ja Ulve on koos töötanud 34 aastat ja saanud aastal 2004 ka parima seakasvataja tiitli. Ulve arvab, et ehk peitub hea ja toimiva koostöö võti selles, et kahekesi katavad nad praktiliselt kogu farmi vajaduse, samas ei dubleeri oskustes üksteist. „Minu rida on veterinaaria, söötmine ja aretus ehk farmi loomakasvatus. Kalmer jälgib ettevõtte finantse, farmitehnika töökorras olekut ja investeringuid,“ selgitab Ulve ja lisab, et muidugi võtavad nad tööd ka koju kaasa ja on valmis 24/7 reageerima.

Märtsenite kohta kehtib ütlus „kes teeb, see jõuab“. Nad mõlemad on aktiivsed Kuusalu valla elu korraldamises. Lisaks teeb Ulve loomaarsti tööd ja on aastaid olnud MTÜ Veljo Tormise Kultuuriselts juhatuses.

Hinnu seafarmi tulevikust rääkides nendib Ulve: „Ilmselt tuleb mõtlema hakata, mis edasi ja kas on kedagi, kes meie tööd jätkaks. Sellega on väga keeruline. Oma lapsed on aru saanud, et kerge ala seakasvatus ei ole.“

Eesti ühe suurema seakasvatuseettevõtte Saimre Agro juht Mati Tuvi kinnitab, et seakasvatuses peab kõik käima kui kellavärk, täpselt ja efektiivselt. Foto: Julia-Maria Linna

Seakasvatus on kui sõit Ameerika mägedel

Eesti seakasvatus on pärast Nõukogude Liidu lagunemist elanud üle hulga kriise ja tänapäevane suurtootmine on hoopis midagi muud kui mõnikümmend aastat tagasi. Mati Tuvi on seakasvatustes töötanud 32 aastat, olnud Ekseko suurfarmi taassünni juures ja andnud panuse kogu Eesti seakasvatuse uuele tasemele jõudmisel.

Veterinaariharidusega Mati Tuvi esimene töökoht oli Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut (ELVI). 1990. aastal asus ta tööle uude seakasvatuse katsejaama Tartu lähedale Märjale. Sellesse katsejaama toodi üle Eesti tõufarmidest kokku parimate emiste põrsad, kes kasvatati kohapeal üles. Kasvuperioodil mõõdeti sigade ööpäevast juurdekasvu, söödaku ja -väärindust. Üleskasvatatud sigadel ja rümpadel tapamajas mõõdeti liha kvaliteedinäitajaid, nagu pekipaksust, lihassilma pindala ja tailiha osakaalu. Nende tulemuste järgi hinnati katsesigade vanemaid ja õdesid-vendi ning parimad isendid läksid tõumüüki.

Kui Märja katsejaam tegevuse lõpetas, asus Tuvi tööle Eesti Tõusigade Aretusühistusse (ETSAÜ) veterinaari ja aretusspetsialistina. Koos kolleegidega asutati Vasulasse sigade seemendusjaam, mis töötab tänaseni. See on ainuke sigade seemendusjaam Eestis, mis teenindab kõiki Eesti seafarme, v.a AS-i Rakvere Farmid. Tänapäeval müüakse kuldispermat ka Leetu, huvipakkuv on Läti turg ja miks mitte edaspidi eksportida kaugemalegi.

1990. aastad oli Eesti põllumeestele usina õppimise aeg, sest piirid läksid lahti ja sai hakata rohkem suhtlema välismaa kolleegidega. Nii ka seakasvatustes – Mati Tuvi osales 1995. aastal Cochran Fellowshipi kolmenädalases programmis USA-s ja nägi seal esimest korda maailma tipptasemel seakasvatust.

„Eesti oli selles valdkonnas nõukaajal küll kõva tegija, aga läänemaailmas oli hoopis teine tase: moodsad farmid ja tehnoloogia, oluliselt paremad tootmistulemused, tootmis- ja söötmisprogrammid arvutis, palju erinevaid tõugusid, nende ristamisskeemid jne. Seal mõistsin, milline potentsiaal ja suured võimalused meil Eestis veel ees on, aga see tähendab ka palju tööd,“ räägib Tuvi.

KANNAPÖÖRE EKSEKO FARMIS

1997. aastal omandas EFTC Grupp Rakvere lihakombinaadi ja sai kaasa pooltühja hiiglasliku Ekseko seafarmi. Tuvi kutsuti sinna tööle aretusjuhiks. Nõukogude ajal oli Eksperimentaalne Sealiha Tootmise Kombinaat ehk Ekseko n-ö superfarm, seda nii tehnoloogiliselt kui ka toodangu poolest. 1974. aastal ehitatud kompleks oli mõeldud umbes 5000 emisele ja 50 000-pealisele nuumkarjale, kes pidi Võhma Lihakombinaadi kaudu jõudma Leningradi turule. Nõnda see toimiski, kuid kui nõukogude aeg lõppes, oli farmis alla 3000 emise ja kuuekorruselises pooltühjas nuumamajas vilises tuul. „Toodang oli väga väike, sead kasvasid suureks ligi aasta, õigemini nad ei kasvanudki normaalkaalu, kuna aeg oli keeruline ja jõusööt nappis. Selleks, et farmil oleks mingigi sissetulek, müüdi nuumikud alakaalulistena maha,“ kirjeldab Tuvi. Siiski ütleb ta, et toleaegset Ekseko juhtkonda peab kiitma, et nad gigantfarmi kuidagi elus suutsid hoida.

Ekseko sigade populatsiooni oli hoitud kinnisena aastakümneid ja enamik loomi olid omavahel sugulased. „Minu esimene ülesanne oli seda muuta, välja vahetada kuldipark ja emised. Ostsime uued jorkširi (suur valge) ja landrassi (peekon) tõugu kuldid kõigepealt Eesti tollastest tippfarmidest, järgmisena saime lisa Soomest, sealt tõime Eestisse ka hämpširi tõu, kellega oleks hea olnud toota kolme tõu ristandsigu – nuumikuid, kes pärivad enamasti oma vanemate parimad omadused, nagu viljakus, keha pikkus, suured singid, suur tailiha osakaal, kiire juurdekasv, madal söödaväärindus,“ räägib Tuvi. Paraku oli hämpširi tõug Eesti tarbijale võõras – see siga on musta harjastikuga, ka nahk on tume ja see tarbijale ei meeldinud. Sobivat tõugu otsiti edasi ja 2000. aastate alguses löödi käed Norra tõuaretajate ühistuga Norsvin. Sealt hakati tõuparandajatena tooma valgeid tõugusid (jorkšir ja landrass), hämpširi tõug asendus djurokiga. See tõug on eriti heade nuumajõudluse- ja lihaomadustega ning 70–80% maailma seakasvatusest eelistab just seda tõugu.

Tuvi sõnul olid Ekseko sead 1990. aastate lõpus väga pekised, kuid uute kultide esimese järglaste põlvkonnaga tehti sõna otseses mõttes imet. Tuvi

meenutab, kuidas Ekseko lihapoe kliendid hakkasid lausa kurtma, et sigadel ei ole enam piisavalt pekki. „Samas tänased nuumsead on selles vallas absoluutselt uus tase. Tailiha sisaldus oli 1998. aastal umbes 47%, aasta hiljem juba 54–55% ja tänapäeval umbes 60%,“ märgib Tuvi.

SOOMLASTE KÄE ALL

Sajandivahetuse paiku müüdi Rakvere lihakombinaat koos Eksekoga Soome lihatööstuskontsernile HK Ruokatalo (nüüd HKScan). Soomlased nägid lihakombinaadi, tapamaja ja seakasvatuse koostöös suurt sünergiat ja kohe algas ka intensiivne Ekseko rekonstrueerimise, arendamise ja laiendamise protsess. „Mõne aastaga viisime emiste arvu 3000-lt 10 500-ni, kus see püsis aastaid. Samal ajal vahetati vana emisekari kiirkorras uue geneetika vastu,“ räägib Tuvi. Rakvere lihakombinaat vajab kiiresti ja palju nuumsigu ning seetõttu võeti kasutusele nn kontraktorsüsteem – Lääne-Euroopas laialt levinud tootmisviis, kus põrsad antakse kasvatada lepingulistesse nuumafarmidesse. Süsteem töötab tänaseni, kuigi väiksemas mahus.

Toona oli esmatähtis renoveerida Ekseko põrsatootmisosakond, sest see, kuidas põrsad sünnivad ja kasvavad oma elu esimestel päevadel, on määrav kogu nende edasises elus. Kari laienes kiiresti ning paralleelselt ehitati farme võõrdpõrsastele ja nuumikutele mitmel pool Eestis – Viljandimaal, Põlvamaal, Pärnumaal, Raplamaal, Lääne-Virumaal jne.

Kogu suur süsteem pidi töötama kui kellavärk, täpselt ja efektiivselt. „Tootmisprotsessis jälgisin igal nädalal üle 500 eri numbri, mille järgi sai analüüsida tootmistulemusi ja teha otsuseid, mis on hästi ja mida tuleb muuta. Kõik toimus kiiresti, kaastöötajad olid motiveeritud saavutama paremaid tulemusi ja inimesed tulid muudatustega hea meelega kaasa,“ sõnab Tuvi. Kõrgeimaks tunnustuseks peab ta ühe üleilmse ravimikontserni peaveterinaari ütlemist 2014. aastal pärast Ekseko farmiga tutvumist: „See on kõige paremini juhitud seakasvatussüsteem, mida ma eales näinud olen.“

Mati Tuvi kiidab tollast Ekseko juhtkonda ja ütleb, et see oli unelmate meeskond: Teet Soorm, Andres Veide, Andrus Nõmmela, Hindrek Smidt, Andero Tank, Kalev Krutto, Mirjam Saar ja veel mitmed väga tublid spetsialistid, osakondade ja farmide juhatajad. Eraldi märgib ta ära Soome patrooni Timo Heikkilä, kes õpetas eestlastele, kuidas tänapäevases ühiskonnas elu käib ja mil moel lihaäris lisaväärtust teenida. „See oli meile nn kapitalismi õppetund, mida Timo ise nimetas huumoriga *perkele management*.“

Ekseko kontraktorsüsteemi ülesehitamist 2000. aastatel peab Tuvi üheks olulisemaks suurprojektiks Eesti põllumajanduses. Väga paljud tühjaks jäänud sea- ja veisefarmid renoveeriti tänapäevasteks seafarmideks. Kokku käis süsteemist läbi üle 30 farmi. Kõik ei jäänud püsima, oli ka õnneotsijaid ja lausa pahatahtlikke partnereid, aga koostöö jätkus tugevamatega ja nendega, kellel oli huvi teha pikaajalist koostööd. Partnereid oli lõpuks umbes 20 ja tööd sai üle 200 inimese Eesti eri paikades, kuid kaudselt veel palju rohkem, sest seakasvatus andis omakorda tööd jõusöödatööstustele ja viljakasvatajatele.

Kokku kasvatati Ekseko süsteemis tippajal ligi 260 000 nuumsiga aastas, kes tarbisid aastas ligi 90 000 tonni jõusööta, millest üle 70% moodustas Eesti teravili. Tänapäevaks on Ekseko süsteemi (Rakvere Farmid) tootmismahutused üksjagu vähenenud, aga süsteem toimib siiani. Mati Tuvi töötas Eksekos (hiljem Rakvere Farmid) ligi 20 aastat, alguses aretusjuhina, hiljem tootmisdirektorina. Juba mõne aastaga sai Eksekost pörsatootmise absoluutne tipp, kellest eespool oli vaid üks Eesti farm – Saimre Seakasvatuse OÜ Aidu farm.

SAIMRE AGRO ARENEB SAMM SAMMUL

Alates 2019. aastast on Mati Tuvi Saimre Agro Grupi juhatuse liige, vastutades peamiselt loomakasvatuse, eelkõige seakasvatuse eest. 95 töötajaga ettevõtte kasvatab 3650 hektaril vilja, toodab piima (950 lüpsilehma) ja kasvatab kuues farmis umbes 22 000 siga, sealhulgas 1500 emist, aastatoodanguga 45 000 nuumikut. Koos Linnamäe Peekon OÜ-ga moodustatud ühistus Ühinenud Seafarmid toodetakse ligi 60 000 nuumikut aastas, mis on umbes 15% praegusest Eesti seakasvatuse tootmismahust. Saimre Agro teeb koostööd enamiku Eesti lihatööstustega. Lisaks on Tuvi alates 2017. aastast ETSAÜ nõukogu liige, kus tal on nõuandev roll praktilistel seakasvatuse teemadel ja loodetavasti on ka sellest abi kogu Eesti seakasvatuse arenemisel.

Viimaseid aastaid seakasvatuses nimetab Mati Tuvi väga rasketeks. Algas see kõik 2015. aastal, mil Eesti metssigade hulgas levis kulutulena sigade Aafrika katk. Kuna sigade Aafrika katk on siiani aktuaalne, on Eesti tervikuna 2. tsoon (v.a Hiiumaa) ja meie sigade ekspordivõimalused senini piiratud.

Sealiha hind kõigub alati palju ja loomulikult mõjutavad seda maailmas toimuvad sündmused. Loeb, kas liha toodetakse parasjagu liiga palju või on seda mingil põhjusel puudu, kuid mõju avaldab ka sööda hind. „Veel 2022. aasta alguses andis Eesti seakasvataja piltlikult öeldes iga tapale saadetud seaga

kaasa minimaalselt 50 eurot – nii suur oli kahjum sea kohta ehk umbes 1/3 käibest. Selline tootmine ei ole pikemat aega jätkusuutlik,“ ütleb Tuvi. „Suures hädas olid Euroopa Liit ja Eesti riik sunnitud toetama algtootmist, kuid ikkagi on sigade arv viimase aastaga Eestis vähenenud 20–25% ja aastal 2023 on meie turul 70 000–100 000 nuumsiga vähem, kui oli aasta varem. Ellu on jäänud vaid efektiivsemad tootjad ja ka need, kellel on riskid hästi maandatud ehk kel on oma lihatööstus või ka muu tootmine, mis võimaldab keerulised ajad üle elada.“

Eesti seakasvatuse tulevikku nimetab Tuvi ähmaseks: kriis kestab ja sõda Ukrainas venib. See aga tähendab, et vilja ja mitme teise söödatooraine hinnad jäävad kõrgeks. Liha hind on küll tõusnud, kuid tarbijate hinnataluvusel on piir ees ja kuigi pikalt liha hind väga kõrge olla ei saa. Ebakindlust lisab ka EL-i agarus kõikvõimalike nõuete lisamisega – seakasvatuse standardid on tõusnud enneolematule tasemele, kuid kogu muu maailm väljaspool EL-i jätkab vanaviisi. „Igasugune erinõuete lisandumine teeb tootmise kallimaks ja ilmselt juba lähitulevikus ei ole EL-i sealiha maailmaturul konkurentsivõimeline, sest meie tootmine on lihtsalt liiga kallis,“ nendib Tuvi, lisades, et seakasvatus on läbi aastate olnud kui sõit Ameerika mägedel.

Kolm mõtet Mati Tuvilt Eesti seakasvatuse tuleviku kohta

- *Ühistegemises on jõud. Seakasvatavad peaks ühinema ja moodustama ühised müügikanalid. Ideaalis tuleks moodustada tootjate ühistu ja osta ära mõni suurem Eesti lihatööstus. See ei tee asja kohe heaks, aga annab võimaluse hakata üles ehitama kogu ketti: algtootmine, tööstus, müük.*

- *Kvaliteedikava koostamine. Eesti lihatööstused, elanikkond ehk tarbija ja Eesti riik tervikuna peaks hakkama rohkem väärtustama kodumaist sealiha. Selleks on Eesti seakasvatavad alustanud kvaliteedikava koostamisega, kus määratletakse nõuded, kuidas tuleks sigu tänapäevasel moel kasvatada ja mis on olulised kvaliteedinäitajad sealiha kui tooraine valikul riigihangetes ja lihatööstustes üldiselt. Näiteks on Eesti seakasvatus üks väiksemaid antibiootikumide kasutajaid Euroopa Liidus.*

- *Tõuloomade eksport. Ükskord peab ka nn katkuaeg (sigade Aafrika katk) Eestis ja sõda Ukrainas läbi saama, maailm peaks taas normaliseeruma ja siis tekiks Eesti seakasvatusel ka rohkem võimalusi eksportida meie tõuaretuse vilju ehk tõuemiseid ja -kulte. Eesti sigade tõuaretus on saavutanud maailma tipptaseme ja me võiksime vabalt konkureerida teiste Euroopa Liidu tõuaretajatega.*

Meelis Ots, Alo Tänavots ja Ragnar Leming usuvad, et teadlaste ja ettevõtjate koostööst sünnib uuendusi, mis aitavad Eesti seakasvatust arendada, sh tootmise omahinda vähendada. Foto: Julia-Maria Linna

Sigade söötmine on täppisteadus

Söötmine on üks seakasvatuse alustaladest – see peab olema õigesti korraldatud, sööt kvaliteetne ja kõiki looma vajadusi rahuldav. Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi söötmisteaduse õppetooli kaasprofessorid Meelis Ots ja Ragnar Leming ning tõuaretuse ja biotehnoloogia õppetooli vanemlektor Alo Tänavots räägivad, kuidas on teadmised ja arusaamad sigade söötmisest aja jooksul muutunud.

Ragnar Leming uuris 2000. aastate alguses oma doktoritöös sigadele rapsikoogi söötmist ja selle seeduvust. Tol ajal oli siinmail rapsikook seasöödana üsna uus asi, sest vaid mõned aastad tagasi oli hakatud riigile kuuluvas uhiuues Weroli rapsiõlitechases rapsi väärindama sellest õli ja kooki valmistades. Mujal laialt levinud soja söötmine on ka Eesti seakasvatuses olnud väga populaarne, aga praegu on Lemingu sõnul suund sinnapoole, et sojast tahtakse loobuda ja otsitakse alternatiivi. Põhjused on pragmaatilised ja eetilised: soja on geenmuundatud ja selle kasvatamiseks on maha võetud palju väärtuslikke vihmametsasid.

Rapsi söötmise probleemina toob Leming välja ristöielistele omase kibeda maitse, mis võib vähendada sigade isu. „Seega tuleb muuta ratsioone. Õnneks on meie söödatööstused paindlikud ja valmis tegema erinevaid söötasid vastavalt etteantud retseptidele,“ ütleb ta.

Õeldakse, et siga on kõigesööja. Eks ta ongi, kuid kindlasti mitte kõike pole talle võimalik ega otstarbekas anda. Sigade sööt on aja jooksul sõltunud väga palju sellest, mis oli parasjagu kättesaadav. Näiteks nõukogude ajal kasutati söödana palju loomse päritoluga söötasid ja hernest ning on teada koguni lugusid, kus sigade ette saadeti toidutööstuste praaktoodangut. Tänapäeval ei ole selline asi rangete normide tõttu mõistagi enam mõeldav. Nüüd on aga uuesti kaalumisel sigadele teatud loomsete jäätmete söötmine, mis va-

hepealsete regulatsioonidega oli välistatud. „Sigade söötmise põhimõtted on viimaste aastakümnete jooksul fundamentaalselt muutunud,“ ütleb Leming. „Ka praegu põhineb sööt peamiselt teraviljal, tänapäeval aga kasutatakse rohkem söödalisandeid. Nii nagu on aretustöö tulemusena muutunud sead, on muutunud ka nende söötmine – näiteks peki paksus on praegu hoopis midagi muud kui 30 aastat tagasi. Tailiha osakaal rümbas on suurenenud ja paranenud on nii massi-iive kui ka söödaväärindus.“

Meelis Ots rõhutab, et sigade söötmine on täppisteadus – arvestatakse väga täpselt eri vanusegruppide loomade vajadusi ja sööda koostis on teada kuni aminohapeteni. Samas läheneti ka nõukogude ajal söötmisele teaduslikult – meil tegutses ju Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaam, kus tehti Nõukogude Liidu tiptasemel teadust. Paraku on tänapäeval jäänud seakasvatusalasesse teadusesse mõningane lünk, sest aastail 2005–2006 pandi kinni seakasvatuse katsejaamad nii Kehtnas kui ka Tartus ning edaspidi tuli söötmisalane teave valdavalt välismaistest müügifirmadest, kellest igauks kiitis oma toodangut.

Üldiselt aga on Eesti seakasvatajad suutnud hästi sammu pidada Euroopa Liidu nõuete ja muutuva seadusandlusega. Ragnar Leming ütleb, et Eestis on sigade söötmine vähemalt sama heal tasemel nagu Lääne-Euroopas ja tootjate hinnangul võib see olla isegi paremini korraldatud. Kõik see väljendub sigade tervises ja liha kvaliteedis.

IGA JÄRGNEV SIGADE PÕLVKOND EELMISEST PAREM

Aretuse eesmärk on, et iga järgnev põlvkond oleks eellastest parema jõudlusega. Seakasvatuseettevõtte kasumlikkuse suurendamiseks on oluline, et kasutatakse ära kõik võimalused sigade jõudlusomaduste suurendamiseks.

Alo Tänavots uuris millenniumivahetusel nii oma magistri- kui ka doktoritöös emiste viljakust ja lihakvaliteeti. Ühe huvitavama tööna tõi ta esile stressigeeni esinemise uuringu, millest selgus, et selle geeni esinemine sõltus suuresti farmist. Tänapäeval stressigeeniga enam suuri probleeme pole, kuna selle elimineerimisega tegeleti kõikides sigade populatsioonides.

Alo Tänavots tõdeb, et teadustöö tegemisele aitas palju kaasa Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaam. „Katsejaama juhataja Kalju Eilart ja lihalabori juhataja Arne Põldvere on teadustaustaga, pean nende abi hindamatuks. Kahjuks suleti katsejaam 2000. aastal ja see pidurdas oluliselt seakasvatusteaduse ja ka -õppe arengut,“ nendib Tänavots.

Nii nagu enne Teist maailmasõda oli Eesti seakasvatustes päevakorras sigade tõuküsimus, otsiti ka pärast taasiseseisvumist sobivat kulditõugu nuumsigade tootmiseks. 1995. aastal toodi Rootsist hämpširi tõugu kuldid, kuid juba neli aastat hiljem vahetati nad välja Austria päritolu pjeträänide vastu. Kümme aastat hiljem aga võeti kasutusele Kanadast pärit djuroki tõug, kelle lihaomadusi aitas esile tõsta suurem lihasesisese rasva osakaal. Tänavots tödes oma katsetulemustele tuginedes, et rasvasus ületas tarbijate aktsepteerimisvalmidust isegi ristanditel. Kuna Eesti Tõusigade Aretusühistu kasutab maailma parimatest aretusfirmadest pärit kulte, siis on ka Eesti sealiha kvaliteet maailmatasemel. Seda kinnitasid koostöös aretusühistu lihatehnoloogiga tehtud uuringud, mis näitasid Eesti sealiha aastaringset stabiilset kvaliteeti.

KOOSTÖÖ ETTEVÕTJATEGA

Tänapäeval püüavad seakasvatajad teadlaste abiga sammu pidada tarbijate üha suurenevate nõudmistega. Ragnar Leming kiidab Eesti seakasvatajate uuenduslikkust ja pragmaatilist meelt. Põllumehed on alati valmis proovima uut ja nii ka söötadega – kui turule tuleb uus sööt, siis tehakse katsed. Kui kõik toimib, võetakse sööt kasutusele.

Maaülikoolist tuleb ettevõtjatele kiidusõnu ka koostöö eest. Eriti viimasel kolmel-neljal aastal on see uuesti hoogu kogunud. Näiteks teeb veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut koostööd osaühinguga SF Pandivere, kus tudengid saavad käia õppimas ja praktikal. Tudengitel on viimastel aastatel olnud suurepärane võimalus külastada Eesti suurimat seakasvatustettevõtet Rakvere Farmid (endise nimega Ekseko), kus üliõpilastel on olnud võimalik sooritada ka suvist praktikat. Vaatamata viimastel aastatel kummitanud sigade Aafrika katkule ja koroonapandeemiale, on Eesti Maaülikooli tudengitele uksed avatud ka mitmes teises seakasvatustettevõttes.

Pärast kümneaastast vaheaega kaitsti Eesti Maaülikoolis 2021. aastal koguni kaks seakasvatusalast magistritööd. Tea Lipingu töö käsitles emiste praakimise põhjuseid ja karjaspüsivust ning Elin Sild uuris djuroki tõugu kultide segusperma kasutamist nuumsigade tootmiseks. Mõlemad magistritööd said teoks tänu heale koostööle Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS-i ja Eesti Tõusigade Aretusühistuga. Üle aastate on instituudis ka söötmissuuringutega tegelev doktorant Varpo Vare, kes uurib oma doktoritöös vähendatud toorproteiini sisaldusega ratsioonide söötmise mõju kesikute ja nuumikute jõudlusnäitajatele. Lootus on, et mõnest seakasvatustettevõttest võiks välja

kasvada katsefarm, kus uuritakse mitte ainult sigade söötmist, vaid ka nende pidamist, tervist, heaolu, energiakasutust, ökonoomikat ja muid sigade kasvatamisega seotud valdkondi.

2023. aastal lõppes rahvusvaheline projekt T210014TIEQ, kus otsiti lahendusi, mis aitaks kõrvaldada takistusi IKT-tehnoloogiate kasutuselevõtul seakasvatusektoris. Eestist oli projektijuht Eugen Kokin maaülikooli tehnikainstituudist ning projektis osalesid ka Alo Tänavots ja Andres Aland veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudist. Lisaks seakasvatajate küsitlemisele peeti arutelusid ka teiste sektoriga seotud asutuste esindajatega ning paigaldati kaks sisekliima monitoorimise seadet maaülikooli partnerfarmi Kisla sigalasse. Küsitlus andis olulist infot seakasvatajate suhtumisest nutitehnoloogiatesse ja valmimas on veebitöövahend, mis hõlbustab selliste tehnoloogiate valikut.

Meelis Otsa ja Ragnar Lemingu eestvedamisel on käimas seakasvatusalane teadus- ja arendusprojekt, kus otsitakse võimalusi seakasvatuse efektiivsuse suurendamiseks. Eesti Maaelu Arengukava meetmest 16.2 „Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamine” toetust saanud seakasvatuse efektiivsuse suurendamise projektis tehti söötmiskatseid, et uurida vähendatud toorproteiini sisaldusega ratsioonide kasutamise mõju kesikute ja nuumikute jõudlusnäitajatele. Söötmiskatsed toimusid Tempo Põllumajandus OÜ-le kuuluvas nuumsigalal kesikute ja nuumikutega. Erinevate aminohapete lisamisega on võimalik söödaratsioonides rohkem kasutada ka kohalikke söötasid (rapsikook, kaunviljad), vähendada soja ja teiste proteiinisisaldavate impordi ning seeläbi transpordiga seotud keskkonnamõju.

Kohalike söötade intensiivsema kasutamisega seakasvatusektoris suureneks kaudne mõju ka Eesti majandusele tervikuna: väärindatakse rohkem kohalikke söötasid ja toetatakse seeläbi meie proteiin- ja õlikultuuride kasvatajaid ning söödatööstust. Üldine eesmärk on uuendada kesikute ja nuumikute söötmissuovitusi, vähendada olulisel määral sealiha tootmise omahinda ja keskkonnamõju Eesti seakasvatuses.

NOORED JA SEAKASVATUS

Põllumajanduserialad ei suuda populaarsuselt võistelda infotehnoloogiaga, kuid Ragnar Lemingu sõnul on noorte huvi loomakasvatusele vastu veidi suurenenud. Tõsi, kõige enam huvitavad noori koerad, kassid ja hobused, kuid on siiski ka häid näiteid seakasvatusele spetsialiseerumisest. „Mitme

seafarmiga on maaülikoolil väga hea partnerlus ja ettevõtted teevad tänuväärset tööd näitamaks nii tudengitele kui ka õppejõududele, milline on elu tänapäevases seafarmis. See ei ole räpane või must ala, vaid suuresti infotehnoloogia," sõnab Leming. „Loodan, et huvi maaelu vastu ei hääbu ja noored saavad aru, kui oluline ja vastutusrikas roll on kanda toidutootjatel.“

Seakasvatuse on väga keeruline ala just pidevalt kõikuva hinnataseme tõttu. Raske on teha äriplaani või kalkuleerida investeringuid. Sellepärast ei ole ilmselt üllatav, et kui veise- ja linnukasvatustes leidub uusi julgeid alustajaid, siis seakasvatustes tegutsevad pigem vanad olijad. Hoolimata sellest ei usu Leming, Tänavots ja Ots, et seakasvatus võiks Eestis päris hääbuda. Isegi olukorras, kus sigade arv on aegade väikseim, näevad nad perspektiivi, sest Eesti inimene on sealihahausku, meil on olemas sigade kasvatamiseks vajalikud hooned ning teadmised sigade pidamise kohta.

„Küsimus on isevarustatuse tasemes. Sealihaga puhul võiks see küll olla praegusest kõrgem ja me võiksime endale sealihaga ise toota. Suudame seda, sest varem on olnud aegu, kus tootsime endale liha ja jätkus ka ekspordiks,“ ütleb Leming. „Tuleb aga rõhutada, et kui soovime kodumaise seakasvatuse eluspüsivust, siis tuleb seda soovi ka toidupoes väljendada ja osta kohalikku sealihaga.“

Meelis Ots lisab, et riigi toetav suhtumine on samuti tähtis. Poliitiline sõnum seakasvatajatele võiks olla järgmine: kui on raske aeg, siis riik toetab oma ettevõtjaid.

KASUTATUD ALLIKAD

- Anonüümne. Bolševike hävitustöö seakasvatuses. Sakala, 1941, nr 68, lk 1.
- Anonüümne. Eesti seakasvatajatele. Kaja, 1922, nr 109, 4. aastakäik, lk 3.
- Anonüümne. Seakasvatus tõusuteel. Virumaa Teataja, 1944, nr 70, 4. aastakäik, lk 5.
- Anonüümne. Üleriiklise Eesti seakasvatajate seltsi juhatus. Koit, 1923, nr 28, 13. aastakäik, lk 5.
- Die Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft, Gewerbfleiss und Handel, 1863–1915, Tartu.
- Eesti Seakasvatajate Seltsi Teated 1. Eesti Seakasvatajate Selts, 1930, Tallinn.
- Eesti Seakasvatajate Seltsi Teated 2. Eesti Seakasvatajate Selts, 1932, Tallinn.
- Eesti Seakasvatajate Selts 1923–1938. Eesti Seakasvatajate Selts, 1938, Tallinn.
- ETA. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ministrite Nõukogu. Loomakasvatuse taastamise ja edasiarendamise abinõudest Eesti NSV-s. Läänlane, 1947, nr 136, 4. aastakäik, lk 3.
- Hansen, J. Muljed maasea uurimisest Saaremaal. Kaja, 1925, nr 190, 7. aastakäik, lk 7.
- Hansen, J. Sigade kasvatamise edendamise plaan Põhja-Liivimaa tarvis. Põllutööleht, 1913, 7. aastakäik, nr 48, lk 383–384.
- Karjamajandus, 1926–1932, Tallinn.
- Luht, H. Seakasvatuse arenemisest Eestis 20-ne viimase aasta vältel. Üliõpilastöö. 1930, lk 18.
- Pool, Th. Tähelepanekud seakasvatuse alalt Inglis- ja Saksamaal. Agronoomia, 1924, nr 8, lk 294–307.
- Põllutöökoja aastaraamat, I – 1927, II – 1929, III – 1936, V–VIII – 1937–1940, Põllutöökoja väljaanne, Tallinn.
- R. Fr. Sigade kasvatamisest. Põlluteadus, 1903, nr 4, lk 13–15.
- Ratassepp, C. Mis tõugu sead on meie kliimas kõige tulusamad pidada? Põllutööleht, 1907, nr 7, 1. aastakäik, lk 50.
- Voltri, L. Eesti kuldijaamade võrk eeskujuks Soomes. Agronoomia, 1939, nr 5, 19. aastakäik, lk 390.
- Von Roth, A. Referat über Bau und Einrichtung der Nordlivländischen Exportschlachtere. Bericht der Nordlivländ. Exportschlachtere. 1902, Jurjev (Dorpat).

TOETAJAD

**EESTI
TÕUSIGADE
ARETUSÜHISTU**

ESTONIAN PIG BREEDING ASSOCIATION

